

Maatschappelijke participatie in een middelgrote stad

Een exploratief onderzoek naar activiteiten,
netwerken, loopbanen en achtergronden van
vrijwilligers in maatschappelijke organisaties

Civil society en vrijwilligerswerk II

Jan van Deth
Monique Leijenaar

Sociaal en Cultureel Planbureau
Den Haag, juni 2001
Oorspronkelijke editie: april 1994

**Maatschappelijke participatie
in een middelgrote stad**

Exemplaren van deze uitgave zijn verkrijgbaar in de boekhandel en bij
VUGA Uitgeverij bv onder vermelding van **ISBN-90-5250-614-0**

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Deth, Jan van

Maatschappelijke participatie in een middelgrote stad : een
exploratief onderzoek naar activiteiten, netwerken,
loopbanen en achtergronden van vrijwilligers in
maatschappelijke organisaties / Jan van Deth en Monique Leijenaar.
- Rijswijk : Sociaal en Cultureel Planbureau ; Den Haag : VUGA.
- Ill. - (Civil society en vrijwilligerswerk, dl. 2)
(Cahier / Sociaal en Cultureel Planbureau, ISSN 0927-0833 ; nr. 111)
Met lit. opg.
ISBN 90-5250-614-0 (VUGA)
NUGI 661
Trefw. : vrijwilligerswerk.

© Sociaal en Cultureel Planbureau

Rijswijk, april 1994

ISBN 90-5250-614-0

Deze publikatie is gedrukt op chloorvrij papier.

INHOUD

VOORWOORD	5
1 MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE	7
1.1 Inleiding	7
1.2 Maatschappelijke en politieke participatie	9
1.3 Maatschappelijke participatie	12
1.4 Doelstelling en onderzoeksopzet	16
1.5 Indeling van het verslag	20
Noten	22
2 PARTICIPEREN IN ZWOLLE	23
2.1 Inleiding	23
2.2 Ontwikkelingen en positie van de stad	23
2.3 Bevolking	24
2.4 Het politieke leven	27
2.4.1 Gemeentepolitiek	27
2.4.2 Politieke cultuur	31
2.4.3 Politieke participatie	34
2.5 Sociale participatie	36
2.6 Slot	37
Noten	39
3 MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES	41
3.1 Inleiding	41
3.2 Verenigingen en organisaties	41
3.3 Contacten tussen organisaties	45
3.4 Selectie van organisaties	46
3.5 Slot	48
Noten	49
4 MAATSCHAPPELIJKE ACTIVITEITEN	51
4.1 Inleiding	51
4.2 Tijdsbesteding	51
4.3 Aard van de activiteiten	54
4.4 Een typologie?	56
4.5 Slot	57
Noot	57

5	MAATSCHAPPELIJK ACTIEVEN	59
5.1	Inleiding	59
5.2	Kenmerken van maatschappelijk actieven	59
5.2.1	Achtergrondkenmerken	60
5.2.2	Politieke houdingen	63
5.2.3	Participatieloopbanen	67
5.3	Ex-participanten	70
5.4	Slot	73
	Noten	74
6	REKRUTERING EN MOBILISERING	75
6.1	Inleiding	75
6.2	Motieven en beweegredenen	76
6.2.1	Motieven van maatschappelijk actieven	76
6.2.2	Negatieve aspecten van maatschappelijke participatie	81
6.2.3	Dimensies in motieven	83
6.3	Sociale contacten en netwerken	87
6.4	Slot	94
7	MAATSCHAPPELIJKE EN POLITIEKE PARTICIPATIE	95
7.1	Inleiding	95
7.2	Alternatief of aanvulling?	95
7.3	Operationalisering	97
7.4	Samenhang tussen maatschappelijke en politieke participatie	101
7.5	Slot	106
	Noten	108
8	MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE: EEN EERSTE EVALUATIE	111
8.1	Inleiding	111
8.2	Vragen en antwoorden	112
8.3	De beoogde effecten van maatschappelijke participatie	114
8.3.1	Positieve effecten	115
8.3.2	Negatieve effecten	117
8.4	Voorlopige conclusies: de effecten van maatschappelijke participatie	119
	Noten	122
	SUMMARY	123
	BIJLAGEN	
A	Selectie van maatschappelijke organisaties	131
B	Kenmerken van 21 geselecteerde maatschappelijke organisaties	136
	LITERATUUR	139

VOORWOORD

In dit Cahier wordt verslag gedaan van een empirisch onderzoek naar bestuurlijk actieve vrijwilligers. Het is het tweede deel in de serie `Civil society en vrijwilligerswerk' en verschijnt gelijktijdig met het eerste deel: *Civil society; verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk* (SCP-cahier 110). Het voornemen is om begin 1995 in deze serie een samenvattende kwantitatieve studie over vrijwilligerswerk uit te brengen, waarvoor longitudinaal survey- materiaal van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en van landenvergelijkend onderzoek wordt geanalyseerd. Op basis van deze rapporten zal vervolgens nieuw empirisch onderzoek worden gedaan naar activiteiten, organisaties en motivaties van vrijwilligers, die van bijzonder belang zijn voor de *civil society*. In dat perspectief zal het vooral gaan om de bijdrage van vrijwilligerswerk aan de sociale cohesie van en politieke democratie in de huidige Nederlandse samenleving.

Aanleiding voor deze serie is een verzoek uit 1992 van de minister van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (WVC) aan het SCP om onderzoek te doen naar ontwikkelingen in het vrijwilligerswerk. De beide thans uitgebrachte publikaties zullen het onderwerp van discussie vormen tussen personen uit vrijwilligersorganisaties en onderzoekers op een symposium dat op 29 april 1994 in Haarlem gehouden wordt.

Het hier gerapporteerde onderzoek komt voort uit de ervaring dat het, ook binnen het SCP, gangbare kwantitatieve onderzoek naar politieke participatie met behulp van bevolkingsenquêtes tekortkoming vertoont. Dergelijk onderzoek biedt weinig zicht op wat participanten feitelijk doen, de kaders waarin ze actief zijn en de netwerken waarin ze worden gerekruteerd, gestimuleerd of belemmerd. In het gangbare onderzoek blijft de aandacht doorgaans ook beperkt tot `zuiver' politiek gedrag, dat gericht is op politici en overheidsinstellingen, veelal reagerend en waarschijnlijk vaak nogal incidenteel. Onderbelicht blijft politiek gedrag dat niet expliciet op de overheid is georiënteerd en niet door betrokkenen als politiek geafficheerd wordt. In het voorliggende onderzoek worden verschillende van bovengenoemde gebreken in onderlinge samenhang aangepakt in een lokale studie.

De verschuiving van aandacht vanuit het onderzoek naar politieke participatie valt samen met de verkenning van een nieuw perspectief voor onderzoek van vrijwilligerswerk, waarin de nadruk niet uitsluitend komt te liggen op de individuele dienstverlening en zorg door vrijwilligers, maar ook op hun bijdrage aan de maatschappelijke integratie en benevens het democratisch functioneren van wat wel met `maatschappelijk middenveld' wordt aangeduid en thans als *civil society* wordt gethematiseerd (zie verder SCP-cahier 110).

In deze pilot-study voor lokaal onderzoek van de *civil society* wordt uitgebreid aandacht besteed aan de problemen bij de selectie van relevante organisaties en vrijwilligers daarbinnen, en worden de vage begrenzing en de interne complexiteit van de maatschappelijke sfeer van vrijwillige verbanden in kaart gebracht. Diverse bevindingen overschrijden de grenzen van de lokale context en van een pilot-study. Zo kan in het licht van de huidige discussies over 'burgerzin' en over 'de kloof' tussen politiek en burgers, gewezen worden op de diversiteit van motivaties voor vrijwilligerswerk en op de relatief sterke onderlinge betrokkenheid van politieke organisaties binnen het geheel van maatschappelijke organisaties. Met het oog op beleidsdoeleinden zoals sociale vernieuwing en integratie van minderheden is het feit relevant dat socialisatie in een maatschappelijk actief gezin en deelname aan actieve sociale netwerken van grote betekenis zijn voor het verrichten van vrijwilligerswerk.

Dit Cahier is geschreven door prof. dr. ing. J.W. van Deth en mw. dr. M.H. Leijenaar van de vakgroep Politicologie van de Katholieke Universiteit Nijmegen. Onderzoeksassistentie werd verleend door drs. A.D.W. Koster en R. Horstman. Vanuit het SCP is het onderzoek begeleid door dr. P. Dekker. Naast deze personen dank ik de geïnterviewde Zwolse vrijwilligers en de Nijmeegse politicologiestudenten die de interviews afnamen, voor hun medewerking aan dit onderzoek.

Prof. drs. A.J. van der Staay
(directeur SCP)

1 MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE

1.1 Inleiding

De gemeentegids van vrijwel elke Nederlandse gemeente bevat een lijst van vele honderden instellingen, verenigingen en clubs. Deze overzichten tonen een zeer divers beeld van de organisaties waarbinnen burgers activiteiten ontplooiën: sportverenigingen, parochiebesturen, politieke partijen, toneelverenigingen, harmonie-orkesten, woningbouwverenigingen, service clubs, buurtcomités, schoolbesturen, ouderenorganisaties, beroepsverenigingen, middenstandsorganisaties, historische kringen, enzovoort. Samen vormen deze organisaties het sociale netwerk van de samenleving. Ze bieden mogelijkheden tot ontspanning en inspanning, tot samenwerking en competitie en tot beïnvloeding en manipulatie.

Deelname aan allerlei activiteiten in verenigingsverband is voor een groot deel van de bevolking een vanzelfsprekende zaak. Bij de start van zijn verkennend onderzoek naar de participatie in het Amsterdamse verenigingsleven, gaat Jolles (1972: 40, 54) uit van de constatering dat circa 53 procent van de Nederlandse bevolking lid is een vereniging. Gegevens uit de Nationale kiezersonderzoeken over het lidmaatschap van vakbonden of beroepsorganisaties, buurt- of wijkverenigingen, vrouwenverenigingen en overige verenigingen of organisaties, laten een stijgende deelname zien tussen 1973 en 1982. Terwijl begin jaren zeventig nog 47 procent lid was van een of meer organisaties of verenigingen, is dit in 1982 60 procent (SCP 1988: 161). Vergelijkbare bevindingen over het niveau van participatie zijn ook gerapporteerd voor enkele grote steden in Nederland. Van de inwoners van die steden blijkt aan het begin van de jaren negentig 51 procent lid te zijn van een lokale organisatie en 72 procent van een nationale organisatie of vereniging (Van Deth 1992: 431). De mate van betrokkenheid bij het werk van dergelijke organisaties varieert uiteraard. Als niet alleen gelet wordt op het lidmaatschap, maar ook gekeken wordt naar daadwerkelijke activiteiten in de sfeer van vrijetijdsbesteding, hulpverlening en jeugdwerk, dan blijkt 34 procent van de Nederlandse bevolking betrokken te zijn bij de organisatie en uitvoering van dit werk in verenigingsverband. Dit cijfer stijgt tot circa 52 procent als ook de deelname aan politieke activiteiten in de beschouwing betrokken wordt (SCP 1992: 509-10).¹ De groep mensen die intensief betrokken is bij het vrijwilligerswerk, is vanzelfsprekend beduidend kleiner. In een onderzoek in Nijmegen wordt het aantal georganiseerde vrijwilligers dat zeer actief is geschat op circa 17 procent van de bevolking tussen 15 en 65 jaar (Van Beusekom et al. 1991: 2). De directeur van het Nederlands Centrum Vrijwilligerswerk spreekt van een bedrijfstak met 2,7 miljoen werknemers die samen goed zijn voor een half miljard productieve uren per jaar (Van den Brink 1993: 21). Hoewel de diverse gegevens moeilijk te vergelijken zijn wegens het gebruik van verschillende omschrijvingen van het begrip

'vrijwilligerswerk', is duidelijk dat een substantieel deel van de bevolking betrokken is bij de activiteiten van allerlei instellingen, verenigingen en clubs. Deze betrokkenheid blijkt bovendien de laatste decennia te zijn toegenomen.

In tabel 1.1 zijn enkele recente cijfers over het lidmaatschap van verschillende categorieën verenigingen weergegeven. Bovendien is een nadere specificatie voor drie leeftijdsgroepen opgesteld. Uit deze cijfers blijkt dat vooral sportverenigingen populair zijn. Verder hebben jongeren relatief veel belangstelling voor sportverenigingen voor jeugd- en schoolverenigingen en voor organisaties op het gebied van zang, muziek en toneel. Mensen van 25 jaar en ouder kiezen naast sportverenigingen vooral frequent voor beroepsorganisaties en voor organisaties met een maatschappelijk doel.

Tabel 1.1 Lidmaatschap van verenigingen en organisaties voor enkele leeftijdscategorieën, 1991 (in procenten)

	6-17 jaar	18-24 jaar	≥ 25 jaar	totaal
jeugdvereniging, clubhuis	12	6	2	4
hobbyvereniging	5	6	7	7
politieke partij of vereniging	1	2	7	6
vrouwenvereniging of -bond	4	2	8	7
zang-, muziek-, toneelvereniging	14	8	8	9
onderwijs- of schoolvereniging	22	15	10	11
organisatie met maatschappelijk doel	8	9	14	13
vakbond, middenstands-, werkgeversorganisatie	1	9	20	18
sportvereniging	59	42	27	34
overige organisaties of verenigingen	13	19	21	20

Bron: SCP (AVO); CBS (1993: 29-30)

Ondanks de ogenschijnlijk grote en gevarieerde mate van participatie in het verenigingsleven en het vrijwilligerswerk in Nederland, is er weinig informatie beschikbaar over het feitelijke gedrag van actieve burgers in deze organisaties en over hun netwerken, loopbanen en achtergronden. Dergelijke informatie is vooral relevant voor discussies over burgerschap en over de *civil society*. Daarbij wordt benadrukt dat burgers zelf vorm kunnen geven aan de samenleving door te participeren in maatschappelijke organisaties.² Zo pleitte CDA-politicus Lubbers voor een overheid die 'steeds meer verantwoordelijkheden' deelt met de burgers om op die wijze een 'kwalitatief goede samenleving' tot stand te brengen (Lubbers 1990: 27). Hij doelde daarbij uitdrukkelijk op de activiteiten van burgers in allerlei clubs, verenigingen en organisaties.

Aanhangers van de gedachte dat juist dergelijke maatschappelijke verbanden kunnen bijdragen tot behoud en herstel van bepaalde waarden, presenteren zich de laatste jaren als 'communitarians'. Zij vragen vooral aandacht voor kleinschalige relaties die in het verlengde liggen van de privésfeer en zijn voorstanders van progressieve denkbeelden als:

"... individual rights, equality and democratic change. But none of these things, they argue, can be preserved unless the nation's basic communities and institutions - families, schools, neighborhood, unions, local governments and religious and ethnic groups - succeed in building character and instilling the virtues of citizenship" (New York Times, 24 mei 1992).

In het kader van dit onderzoek wordt gezocht naar mensen die actief zijn in die 'basic communities and institutions'. Het gaat daarbij niet zozeer om de voetballer in de voetbalclub of om de leden van een vrouwenvereniging die een lezing bijwonen. Kenmerkend voor een bepaalde mate van betrokkenheid is immers dat men zich inzet voor de doelstellingen van de organisatie. Die betrokkenheid zullen we vooral vinden bij degenen die *bestuurlijke en organisatorische taken* uitvoeren in maatschappelijke organisaties. Welke achtergronden en sociale kenmerken hebben deze participanten? Wat zijn hun motieven en beweegredenen? Hoe ziet hun loopbaan als participant eruit en welke contacten onderhouden ze? Spelen de activiteiten in verenigingsverband een rol in het politieke proces?

Bestudering van participatie en participanten in instellingen, verenigingen en clubs in een Nederlandse gemeente, biedt mogelijkheden voor het beantwoorden van dergelijke vragen. Daarbij gaat de aandacht uit naar organisaties die (mede) gericht zijn op doelen met een algemeen maatschappelijk karakter, dat wil zeggen: de eventuele voordelen van de activiteiten zijn niet beperkt tot de direct betrokkenen, maar komen ten goede aan de gehele samenleving of aan delen daarvan. Het zijn immers deze organisaties die van belang zijn voor discussies over de sociale en politieke betekenis van maatschappelijke participatie in de jaren negentig.

De mensen die activiteiten ontplooiën binnen organisaties met een algemeen maatschappelijke doelstelling, worden *maatschappelijke participanten* genoemd. Terwille van de leesbaarheid zullen de begrippen *bestuurlijk actieven* of *maatschappelijk actieven* als synoniemen gebruikt worden.

1.2 Maatschappelijke en politieke participatie

Participeren in organisaties met een algemeen maatschappelijk karakter vertoont overeenkomsten met diverse vormen van politieke participatie. Ook bij het opzetten van een actiegroep, het organiseren van een handtekeningenactie of het meewerken aan een verkiezingscampagne worden immers bestuurlijke en organisatorische werkzaamheden verricht in de context van organisaties met een algemeen maatschappelijke doelstelling. Zoals verderop zal blijken, zijn politieke organisaties in dit onderzoek opgenomen als een van de mogelijke soorten organisaties waarbinnen maatschappelijke participatie kan plaatsvinden. Onder politieke participatie worden de feitelijke activiteiten van burgers verstaan (dus het zetten van een handtekening of het meelopen in een demonstratie) en niet de bestuurlijke of organisatorische zaken die in dat kader worden verricht. Door

politieke en maatschappelijke participatie op deze wijze te onderscheiden, ontstaat de mogelijkheid onderzoek te doen naar de mogelijke relaties tussen beide activiteiten.

Door veel auteurs is gewezen op het belang van maatschappelijke participatie in een situatie waarin de burger als onderdaan, kiezer en consument in contact komt de overheid. Maatschappelijke organisaties kunnen in die visies een soort 'makelaarsfunctie' vervullen bij de totstandkoming en bij de uitvoering van het overheidsbeleid (vgl. Van Mierlo 1989). Maatschappelijke participatie vormt dan een aanvulling op of een alternatief voor politieke participatie. Ook vanuit dat perspectief zal het belang van maatschappelijke participatie worden bekeken in dit onderzoek.

Kwantitatieve gegevens en specifieke kennis omtrent de kenmerken en posities van mensen in maatschappelijke organisaties zijn schaars. Over de achtergrond en betekenis van politieke participatie is inmiddels veel informatie beschikbaar. De op dit terrein opgedane ervaringen kunnen worden gebruikt als startpunt voor het opzetten van onderzoek naar maatschappelijke participatie.

Onderzoek naar activiteiten met een politiek karakter wordt vooral gekenmerkt door het zoeken naar gegevens over het mobilisatieproces van burgers. Gewoonlijk benadert de onderzoeker een verzameling willekeurig gekozen burgers, om vervolgens via vraaggesprekken te achterhalen welke factoren van belang zijn voor de houdingen ten opzichte van het politieke proces. Deze onderzoeken brengen allereerst de bereidheid van burgers om politiek te participeren in kaart. Daarna kan ook nog worden bezien onder welke omstandigheden bepaalde burgers in actie komen en onder welke niet. De gebruikte verklaringen zijn meestal van (sociaal-)psychologische aard en leggen de nadruk op individuele attributen van de burger (attitudes, ervaringen, leeftijd, woonplaats, enzovoort; zie bijvoorbeeld Elsinga (1985), Castenmiller (1988), Barnes, Kaase et al. (1979), of Klandermans (1983)). Het politieke systeem of de actuele context van concrete activiteiten speelt vooral een rol als object van oriëntatie, en veel minder als verklarende factor. Kenmerkend voor deze werkwijze is het gebruik van survey-methoden en statistische technieken voor het analyseren van mogelijke verbanden. De conclusies betreffen individuen en individuele kenmerken. De specifieke aard van de politieke activiteiten en de sociale netwerken waarin deze plaatsvinden komen alleen aan de orde in de vorm van herinneringen of percepties van de betrokken respondent. Door het relatief geringe aantal mensen dat politiek actief is - volgens gebruikelijke metingen van politieke participatie - en door het ontbreken van precieze informatie over de feitelijke activiteiten, is deze benadering ongeschikt voor het verwerven van inzicht in het gedrag van dat deel van de bevolking dat politiek actief is. Met andere woorden: informatie over het potentiële niveau van participatie is beschikbaar, terwijl gegevens over de feitelijke participatie veelal ontbreken.

Naast de verzameling van informatie over individuen is op diverse wijzen getracht de sociale context waarbinnen mensen activiteiten ontplooiën, in kaart te

brengen. Het beschikbare materiaal is beperkt tot activiteiten in typisch politieke organisaties zoals de kraakbeweging of de vredesbeweging (zie bijvoorbeeld Van Noort (1988) of Kriesi (1989)). Pogingen om netwerken te analyseren en het begrip 'political opportunity structure' te operationaliseren, zijn tot nu toe zeer problematisch gebleken (Hoffmeyer-Zlotnik 1987). In Nederland heeft Aarts (1990) getracht de opkomst van bewonersorganisaties in vier steden waar mensen werden geconfronteerd met milieuvervuiling, te relateren aan kenmerken van de buurt en de mate van vervuiling. Uit zijn onderzoek blijkt dat vooral de persoonlijke kwaliteiten van de betrokkenen van belang zijn voor het opzetten van een succesrijke maatschappelijke organisatie in buurten en niet zozeer de grootte van de groep of de kenmerken van de buurt.

Naast deze gegevens over de (potentiële) vormen en niveaus van politieke participatie door burgers en de kenmerken van politieke activisten, is er een derde type empirisch materiaal beschikbaar. Bij deze variant zijn de activisten niet slechts een onderdeel van de onderzoekspopulatie, maar vormen zij het exclusieve object van studie. Het betreft hier resultaten van onderzoek naar de houdingen van professionele politici (zie Van Schendelen, Thomassen en Daudt 1981; Thomassen, Van Schendelen en Zielonka-Goei 1992), naar de invloed van een 'inspraak-elite' (Van der Tuuk 1982) of naar het optreden en de herkomst van het middenkader van politieke partijen (Middel en Van Schuur 1981) en hun invloed op de besluitvorming (Hillebrand 1992). Ook het onderzoek naar de deelname van vrouwen aan de besturen van allerlei organisaties in Nederland behoort tot deze categorie (Leijenaar en Niemöller 1994).

Al deze studies over participatie hebben de laatste decennia gegevens opgeleverd over de houdingen van burgers, politieke activisten en politici. Wat veelal ontbreekt is informatie over het *feitelijke gedrag* van burgers. Naast de genoemde politicologisch georiënteerde benaderingen met de nadruk op houdingen en opvattingen, bestaat er onderzoek naar gedrag en naar de sociale netwerken van diverse categorieën van de bevolking zoals commissarissen (Helmets et al. 1975) en jonge vrouwen (Naber 1992).³ Ook het optreden van vrouwen in enkele bewonersorganisaties is nauwkeurig in kaart gebracht (Verloo 1992). Uit dit soort studies naar de activiteiten van mensen in kleinschalige sociale netwerken blijkt dat standaard survey-technieken (veelal gesloten vragen met enkele antwoordcategorieën; representatieve steekproef uit de populatie) hier slechts een beperkte rol kunnen vervullen. Veeleer is een gerichte selectie van organisaties en respondenten noodzakelijk en zijn gestructureerde, open gesprekken een geschikte dataverzamelingstechniek. Ook Jolles (1972) koos daarvoor in zijn reeds genoemde studie naar de participatie in vijf Amsterdamse verenigingen in het begin van de jaren zeventig.

Gelet op de relatief geringe hoeveelheid informatie die beschikbaar is over maatschappelijke participanten en hun werkzaamheden, heeft dit onderzoek vooral een beschrijvend karakter. Het verwerven van inzicht is daarbij belangrijker dan het opstellen van gegeneraliseerde conclusies.

1.3 Maatschappelijke participatie

De activiteiten van mensen in instellingen, verenigingen en clubs zijn vrijwel onbegrensd. Typische organisaties voor hobby's of sportbeoefening lijken minder relevant voor dit onderzoek dan bijvoorbeeld activiteiten voor een buurtcomité of een ouderenorganisatie. Een heldere afbakening tussen de verschillende activiteiten is echter niet eenvoudig te geven. De termen vrijwilligerswerk, maatschappelijke en sociale participatie, particulier initiatief, intermediaire kaders en het maatschappelijke middenveld zijn dan ook moeilijk van elkaar te onderscheiden. De vervlechting van private en publieke sectoren, informele en formele circuits, commerciële en niet-commerciële verzorgingsarrangementen in een moderne samenleving, maakt het vrijwel onmogelijk een simpele definitie te geven van de bedoelde activiteiten. In zijn studie naar participatie in het Amsterdamse verenigingsleven omschrijft Jolles (1972: 10) het terrein als volgt:

"Het gehele veld van mesoverbanden en -activiteiten, gelegen tussen de primaire relaties van gezin en buurt, en de onpersoonlijke, formele systemen van het staatsverband [vormt] sinds de opkomst van het verenigingswezen in de 19e eeuw juist een schier onafzienbaar veld van sociale activiteiten en initiatieven. Men zou hier een exercitieveld der sociale participatie bij uitnemendheid kunnen vermoeden, welks partiële institutionalisering actieruimte biedt voor alle bij benadering denkbare en wensbare zaken die meer dan één individu aangaan".

Hoewel deze afbakening de positionering van maatschappelijke organisaties helder weergeeft, levert ze geen definitie op van vrijwilligerswerk of maatschappelijke participatie. De samenleving bestaat immers niet uit waterdichte compartimenten of sectoren. Een sportvereniging kan een grote rol spelen bij het verlenen van hulp aan de leden bij sociale problemen of bij het beïnvloeden van de lokale politiek, terwijl de leden van een politieke partij hun tijd kunnen gebruiken voor het uitvechten van persoonlijke veten of het oprichten van een besloten vennootschap. Jolles' toevoeging dat het zaken betreft "die meer dan één individu aangaan" brengt ons evenmin veel verder, omdat vrijwel alle activiteiten op dit terrein zaken betreffen die betrekking hebben op meer dan een persoon.

De aard van de activiteiten en het terrein waarop ze plaatsvinden, kunnen ook niet worden gebruikt voor het opstellen van een definitie van vrijwilligerswerk of maatschappelijke participatie. Studies naar ontwikkelingen in en deelname aan vrijwilligerswerk in Nederland hanteren zeer verschillende indelingen als het gaat om de terreinen waarop vrijwilligers actief zijn. In een onderzoek naar onbetaald werk buiten het eigen huishouden, onderscheidt Van Daal (1990) de terreinen hulpverlening, sociaal-culturele vorming, maatschappelijke inbreng, recreatieve activiteiten, en overige organisaties.

Door Van Beusekom et al. (1991) wordt onderscheid gemaakt tussen sport en ontspanning, onderwijs/educatie/vorming, hulp- en dienstverlening, kerk/religie/levensbeschouwing, buurt- en clubhuis/wijkactiviteiten, jeugd- en jongerenwerk, natuur- en buitenwerk, communicatie/omroep/tijdschrift, overige

actie- en belangengroepen, vakbondswerk, politiek, en overige terreinen. Geen van deze verdelingen lijkt te zijn gebaseerd op een heldere afbakening van het terrein waarop de activiteiten plaatsvinden. Zoals Dekker (1994: hoofdstuk 1) verzucht: "Vrijwilligerswerk vindt plaats in het vaag begrensde gebied tussen overheid, markt en privésfeer". Die grensvervaging vormt daarmee zowel een definatorisch obstakel, als een centraal element in de studie van vrijwilligerswerk en allerlei vormen van participatie.

Ook het gebruik van een simpele dichotomie tussen staat en samenleving lijkt hier niet adequaat. Verwijzen naar het begrip 'staat' betekent immers dat alles wat niet direct door de overheid wordt geregeld per definitie in de andere categorie valt. Daarmee ontstaat een zeer heterogene groep organisaties variërend van gezinnen en misdaadsyndicaten tot jeugdverenigingen en multinationale ondernemingen. In zijn overzicht van de verschillende manieren waarop de relatie staat-samenleving kan worden geconceptualiseerd, wijst Sales (1991: 301-2) een bipolaire visie af op basis van twee overwegingen.

Ten eerste constateert hij dat er naast de staatsmacht in elke maatschappij machtscentra voorkomen die niet tot de staat behoren. Door staat en samenleving tegenover elkaar te plaatsen, verdwijnt het zicht op vooral economische macht en de bijzondere aspecten van de relaties tussen staatsmacht en economische macht. Een tweede argument om een bipolaire visie af te wijzen, baseert Sales op de verbindingen tussen de formele stelsels van macht en invloed enerzijds en het netwerk van informele en minder gestructureerde contacten anderzijds. Dit onderscheid valt niet samen met de afbakening staat-samenleving, maar is wel relevant voor het bestuderen van vrijwilligerswerk. De analyse van Sales resulteert in een samenvatting van de centrale elementen van het begrip *civil society*.⁴

De participatie van burgers op het raakvlak van de door Sales aangeduide formele en informele verbanden, is precies waarnaar in het kader van dit onderzoek gezocht wordt. Een dichotomie tussen staat en samenleving kan hier dus geen basis zijn voor een afbakening van het begrip 'vrijwilligerswerk' of 'maatschappelijke participatie'. Niettemin is duidelijk dat de positie van de staat een onderdeel vormt van elke afbakening van deze begrippen. In een recente beschouwing presenteert Renooy (1993) een analytisch onderscheid voor het typeren van vrijwilligerswerk. Dit onderscheid is gebaseerd op drie tegenstellingen die voor dit onderzoek geschikt zijn voor een nadere afbakening van het begrip 'maatschappelijke participatie':

1. Allereerst zijn er *informele en formele relaties* tussen mensen. Tot de eerste categorie behoren alle activiteiten in de niet-georganiseerde kanalen van zorg, zoals de hulp aan burens en verwanten. Dergelijke activiteiten kunnen ook worden verricht in het kader van bepaalde organisaties. Veelal zal dan de persoonlijke band tussen betrokkenen worden vervangen door min of meer geformaliseerde relaties, waarbij verplichtingen en competenties zijn geëxpliciteerd.

2. Een tweede onderscheid betreft de verdeling in *commerciële en niet-commerciële activiteiten*. De levering van goederen en diensten op basis van marktverhoudingen zal veelal plaatsvinden in de commerciële sector van de samenleving. Daarnaast zijn er echter goederen en diensten waarvoor het mechanisme van vraag en aanbod onbevredigend werkt. Daarbij kan gedacht worden aan collectieve goederen (in de economische betekenis van het woord) of aan het werk van charitatieve instellingen.
3. De derde scheidslijn is die tussen activiteiten die plaatsvinden in de *publieke en de private delen van de samenleving*. In grote lijnen valt dit onderscheid samen met de vraag of de overheid wel of niet de levering van bepaalde goederen en diensten verzorgt.

Deze drie kenmerken zijn weliswaar belangrijke aspecten van maatschappelijke participatie, maar ze vormen geen duidelijke afbakening van het begrip. Daarvoor is een vierde kenmerk vereist. Dat kenmerk betreft de reeds eerder genoemde beperking in het onderzoek naar activiteiten in het kader van organisaties met een algemeen maatschappelijke doelstelling. Dergelijke organisaties werken ten behoeve van de samenleving of van specifieke groepen daaruit en zijn in principe toegankelijk voor iedere burger ('private organisations having more or less public interest'). Met andere woorden: de eventuele voordelen van de activiteiten zijn niet beperkt tot de direct betrokkenen, maar komen ten goede aan de gehele samenleving of aan delen daarvan.

Het is vooral dit vierde kenmerk dat leidt tot een afbakening van het begrip 'maatschappelijke participatie' in dit onderzoek. Onder maatschappelijke participatie wordt verstaan 'alle bestuurlijke en organisatorische activiteiten die worden verricht in min of meer geformaliseerde verbanden met een algemeen maatschappelijk doel, waarbij commercieel voordeel niet voorop staat en die niet in overheidsdienst worden uitgevoerd'. Gelet op de aard van de bedoelde organisaties en het feit dat het activiteiten betreft die in georganiseerd verband worden uitgevoerd, zal het vrijwel altijd gaan om organisatorische en bestuurlijke activiteiten; contributie betalen of deelnemen aan de activiteiten is dus geen voldoende voorwaarde om te worden aangemerkt als maatschappelijke participant.⁵

Het accent op de doelstelling van organisaties bij het afbakenen van het begrip 'maatschappelijke participatie' heeft twee consequenties voor de opzet van dit onderzoek. Ten eerste dienen de doelstellingen van de organisaties te worden gebruikt bij het selecteren van organisaties waarbinnen maatschappelijke participatie plaatsvindt. In dit onderzoek kan daarom niet worden volstaan met het ondervragen van mensen die activiteiten ontplooiën in verenigingen en clubs. Doelstellingen zoals hier aangegeven, zijn immers kenmerken van de organisaties en niet van de mensen die in die verbanden werkzaamheden verrichten. De eerste stap in dit onderzoek is dus het in kaart brengen van organisaties met een algemeen maatschappelijk doel.

De tweede consequentie van de gekozen afbakening van het begrip

`maatschappelijke participatie' is dat gezocht wordt naar mensen die daadwerkelijk actief zijn in bedoelde organisaties. Om die reden zal niet gewerkt worden met een steekproef uit de bevolking, maar worden mensen die binnen de gekozen organisaties actief zijn direct benaderd.

Deze twee consequenties vormen tevens de belangrijkste onderdelen van het onderzoek: gestart wordt met een speurtocht naar organisaties met een algemeen maatschappelijke doelstelling en vervolgens worden de participanten binnen de geselecteerde organisaties nader onderzocht.

De beperking van het begrip `maatschappelijke participatie' tot activiteiten die worden verricht binnen organisaties met een algemeen maatschappelijk karakter, leidt tot een zeer heterogene verzameling verenigingen, clubs en instellingen, variërend van speeltuinverenigingen, vakbonden en rotaryclubs, tot kerkbesturen, politieke partijen en leeskringen. In dit onderzoek zijn de geselecteerde maatschappelijke organisaties verder onderscheiden in zeven categorieën. Daarbij is gelet op het terrein waarop de doelstellingen betrekkingen hebben (politiek, plaatselijke zaken, kunst en cultuur, enz.). Ook hier staat de aard van de doelstelling van de organisaties dus centraal. Voor elk van de zeven categorieën worden de houdingen en het gedrag van een aantal participanten nader bezien. De onderscheiden groeperingen zijn:

- politieke partijen en politieke organisaties
- vakbonden en beroepsorganisaties
- belangenorganisaties met een algemene doelstelling
- belangenorganisaties met een lokale doelstelling
- organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid
- organisaties op het gebied van sport, kunst en cultuur
- kerkelijke en levensbeschouwelijke organisaties.

Met deze afbakening en invulling van de begrippen `maatschappelijke organisatie' en `maatschappelijke participatie', zijn we opnieuw beland bij de discussie over de *civil society*. Dit onderzoek richt zich op houdingen, activiteiten en achtergronden van mensen die actief zijn in wat Kalma (1993: 163) de `civiele maatschappij' heeft genoemd:

"... het bonte geheel van zelfstandige organisaties, associaties, instellingen en bewegingen (hecht gestructureerd of niet, deel van de gevestigde macht of van een al dan niet gevestigde tegenmacht), die het kenmerk zijn van een vrije, democratische samenleving".

1.4 Doelstelling en onderzoeksopzet

De doelstelling van dit onderzoek is *het verwerven van informatie over het feitelijke gedrag van mensen in maatschappelijke organisaties en over hun netwerken, loopbanen en achtergronden*. Deze activiteiten worden meestal ontplooid in plaatselijke afdelingen, lokale organisaties of buurtverenigingen. Slechts enkelen zullen actief zijn in bijvoorbeeld het landelijke hoofdbestuur van

een beroepsvereniging of in een provinciale adviesraad voor kunst en cultuur. Maatschappelijke participatie vindt plaats in het kader van allerlei organisaties die in een beperkt gebied actief zijn, of althans hun werkzaamheden in een beperkt gebied organiseren. Om die reden is dit onderzoek beperkt tot één middelgrote Nederlandse gemeente. Deze inperking biedt tevens de mogelijkheid de maatschappelijke organisaties in hun onderlinge samenhang in kaart te brengen. Op die wijze worden de gegevens over de activiteiten van vrijwilligers geplaatst in de context van het maatschappelijke netwerk waarin ze plaatsvinden.

Op basis van de doelstelling en het karakter van het project zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd.

1. a. Welke organisaties met een algemeen maatschappelijk doel zijn van belang voor de participatie van burgers?
b. Welke kenmerken hebben deze organisaties?
c. Welke relaties onderhouden deze organisaties met elkaar en met de (plaatselijke) overheid?
2. a. In welke mate vindt in bedoelde organisaties maatschappelijke participatie plaats?
b. Welke activiteiten ontplooiën deze participanten?
3. a. Welke houdingen en opvattingen hebben deze maatschappelijk actieven?
b. Wat is hun sociale en sociaal-economische achtergrond?
c. In welke netwerken zijn zij actief?
d. Hoe zien hun loopbanen en de levenslopen eruit?

De eerste stap in het onderzoek is de keuze van een middelgrote gemeente. Teneinde te voorkomen dat veel gegevens opnieuw moeten worden verzameld, is aangesloten bij het onderzoek *Lokale democratie en bestuurlijke vernieuwing* (Tops et al. 1991). Dit project is in de zomer van 1991 uitgevoerd in de gemeenten Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Nijmegen, Tilburg, Eindhoven en Zwolle. Door de bijzondere aspecten van de eerste drie grote steden, kunnen deze nauwelijks als voorbeeld van een doorsnee Nederlandse gemeente worden gezien. Als middelgrote, provinciale, niet-universiteitsstad lijkt Zwolle een aantrekkelijke kandidaat. Voor het uitvoeren van een beschrijvend onderzoek naar maatschappelijke participatie is daarom gekozen voor de Overijsselse hoofdstad als studieterrein.

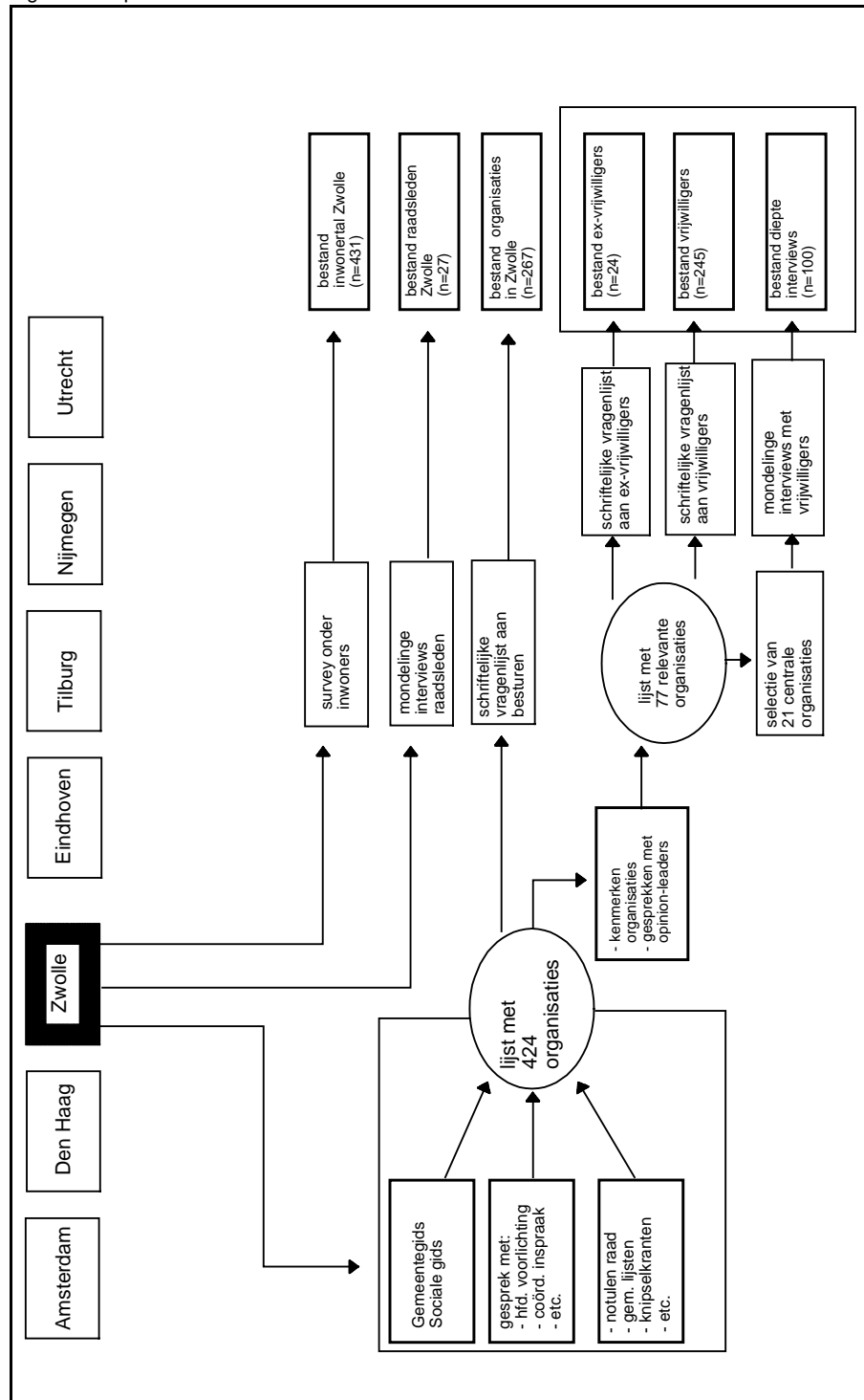
De beantwoording van de onderzoeksvragen is mede gebaseerd op de gegevens die zijn verzameld voor het project *Lokale democratie en bestuurlijke vernieuwing*. Enerzijds wordt de te selecteren groep maatschappelijk actieve Zwollenaren op een aantal relevante kenmerken vergeleken met de reeds ondervraagde burgers uit Zwolle. Anderzijds biedt het onderzoek vergelijkingsmogelijkheden met de politieke cultuur in andere gemeenten. In totaal zijn in Zwolle 431 inwoners ondervraagd. Daarnaast zijn met 19 leden van de gemeenteraad van de Overijsselse hoofdstad gesprekken gevoerd, waarin onder meer is ingegaan op hun ervaringen met maatschappelijke organisaties.⁶

Het onderzoek naar de maatschappelijke participatie in Zwolle kent een aantal fasen en verschillende methoden van dataverzameling. De opzet van het onderzoek is schematisch weergegeven in figuur 1.1. In dit schema zijn de volgende fasen te onderscheiden:

- het in kaart brengen van de relevante organisaties (beantwoording van vraag 1);
- gesprekken met contactpersonen van deze organisaties teneinde de actieve leden op het spoor te komen (voorbereiding voor de beantwoording van vraag 2);
- survey-onderzoek onder de actieve leden van (een steekproef uit) deze organisaties (beantwoording van de vragen 2, 3a en 3b);
- gestructureerde, open interviews met (actieve) leden van deze organisaties (de respondenten waarmee interviews worden gehouden vormen een deelverzameling van de respondenten uit het survey-onderzoek) (beantwoording van vraag 3).

Allereerst is uit de lange lijst van organisaties, verenigingen en clubs in Zwolle een selectie gemaakt van de voor dit onderzoek relevante organisaties. Het begrip 'relevante organisatie' is afgebakend in aansluiting op de in paragraaf 1.3 gegeven typering van maatschappelijke participatie. Dat betekent dat het onderzoek zich richt op de activiteiten van de inwoners van Zwolle, voor zover die plaatsvinden binnen formele, niet-commerciële organisaties, die niet tot de overheid behoren. Voor de selectie van organisaties met een algemeen maatschappelijk doel is verder als operationeel criterium gebruikt: 'Het ontplooiën van activiteiten die primair ten goede komen aan de gehele samenleving of aan delen daarvan'.

Figuur 1.1 Opzet van het onderzoek en databestanden

Uiteraard dient het hierbij te gaan om organisaties die een structuur kennen waarbij vrijwilligers activiteiten kunnen ontplooiën. Organisaties met uitsluitend betaalde krachten blijven dus buiten beschouwing.

Voor het opsporen van relevante organisaties in Zwolle zijn drie methoden toegepast. Begonnen is met het raadplegen van verschillende gidsen over de stad Zwolle. Verder zijn documenten bestudeerd waaruit de maatschappelijke rol van organisaties kan blijken (notulen gemeenteraad, knipselkranten, enz.). Ten slotte zijn gesprekken gehouden met lokale 'opinion-leaders' (journalisten, raadsleden en ambtenaren). Op basis van deze informatie zijn uiteindelijk 424 organisaties geselecteerd als relevante organisaties. Van 267 organisaties bleken de besturen bereid informatie te verstrekken over zaken als doelstellingen, ledental, historisch overzicht, reglementen, statuten, werkwijze, terrein waarop men actief is, contacten met de overheid en mate van succes.

Vervolgens is contact gezocht met (het bestuur van) een beperkt aantal organisaties (77). Hun is gevraagd om informatie te verschaffen over de bestuurlijk actieve leden van de organisatie. Op deze wijze is een lijst opgesteld van mensen die een duidelijke rol spelen in de betrokken organisaties. Door zelfselectie bestaat echter het gevaar dat het onderzoek vrijwel uitsluitend betrekking heeft op geaccepteerde of succesvolle participanten. Uitdrukkelijk is daarom tevens gevraagd naar informatie over mensen die inmiddels de organisatie hebben verlaten.

De aldus getraceerde groep maatschappelijke participanten en ex-participanten is ondervraagd; niet alleen over hun opvattingen en houdingen, maar ook over het feitelijke gedrag, de aard van de activiteiten en het belang van bepaalde sociale netwerken voor deze participatie. Ook de loopbaan en levensloop zijn aan de orde gekomen. Dat is op twee manieren gebeurd. Juist omdat er zo weinig bekend is over de gedragingen en motieven van maatschappelijk actieven, is het van belang de mensen in deze relatief grote groep te ondervragen. Een schriftelijke enquête lijkt hiertoe gezien de beperkte tijd en de aard van de informatie, het aangewezen instrument. Voor dit deel van het project zijn de beschikbare gegevens uit het onderzoek *Lokale democratie en bestuurlijke vernieuwing* van bijzonder belang. Deze gegevens bieden immers de mogelijkheid de maatschappelijke participanten in Zwolle op vele punten te vergelijken met de reeds ondervraagde (voor het merendeel niet maatschappelijk actieve) burgers in de Overijsselse hoofdstad. In totaal hebben 245 maatschappelijk actieven de schriftelijke vragenlijst ingevuld geretourneerd. Ondanks extra inspanningen de ex-participanten te ondervragen, zijn slechts 24 ingevulde vragenlijsten uit deze categorie ontvangen. De tweede manier om informatie over loopbanen en levenslopen te verzamelen, is het houden van mondelinge interviews met een deel van de maatschappelijke participanten. Op deze wijze is het mogelijk iedere geïnterviewde meer vanuit de eigen ervarings- en gevoelswereld te laten 'vertellen'. Dit is vooral van belang bij het in kaart brengen van specifieke zaken als de loopbaan, levensloop en sociale netwerken van mensen. Alleen met mondelinge, gestructureerde interviews kan

deze informatie adequaat worden verzameld. Juist met deze complexe materie is het van belang om de geïnterviewde zo min mogelijk restricties op te leggen. Des te meer kan de contextuele rijkdom van de antwoorden worden beklemtoond en ruimte worden gelaten voor exploratie van subtiliteit en nuance. Het zijn juist deze kenmerken die van groot belang zijn bij het uitvoeren van dit onderzoek. Voor dit deel zijn 21 organisaties gekozen, die samen een goed beeld bieden van de maatschappelijke participatie in Zwolle. Met in totaal honderd participanten zijn de genoemde open gesprekken gevoerd.

De op deze wijzen verzamelde gegevens resulteerden in diverse databestanden (zie figuur 1.1):

- het survey-onderzoek uit het project *Lokale democratie en bestuurlijke vernieuwing* (verderop aangeduid als het bestand LOKDEM-Zwolle);
- de gesprekken met de raadsleden;
- het overzicht van de relevante organisaties in Zwolle;
- de schriftelijke interviews met ex-participanten (onderdeel van het bestand ZWKUN-enquête);
- de schriftelijke interviews met actieve leden van diverse organisaties (onderdeel van het bestand ZWKUN-enquête);
- de resultaten van de diepte-interviews met een geselecteerd aantal maatschappelijk actieven (het bestand ZWKUN-interview).

1.5 Indeling van het verslag

De opzet van dit verslag volgt in grote lijnen de eerder aangegeven onderzoeksvragen. Allereerst komt in hoofdstuk 2 een beknopte schets van Zwolle en het Zwolse politieke en maatschappelijke leven aan de orde. In dit deel worden enkele kerncijfers over de demografische, economische en politieke ontwikkelingen in de Overijsselse hoofdstad gegeven. Hoofdstuk 2 bevat tevens een eerste verkenning van de vele vormen van maatschappelijke en politieke participatie in Zwolle en een schets van het kader en de achtergrond van de in de volgende hoofdstukken te onderzoeken maatschappelijke participatie.

In hoofdstuk 3 staan de maatschappelijke organisaties in de Overijsselse hoofdstad centraal. Na inventarisatie van alle organisaties in Zwolle, is een selectie gemaakt van de voor dit onderzoek relevante organisaties. Op basis van deze selectie van de vele verenigingen en organisaties die actief zijn in Zwolle, wordt een beeld gegeven van de verschillende organisaties, hun contacten en hun positie in de Zwolse samenleving. De onderscheiden typen organisatie blijken grote verschillen te vertonen. Vooral bij organisaties met een specifieke doelstelling die is gericht op de Zwolse samenleving, lijkt het klimaat gunstig voor maatschappelijke participatie.

In hoofdstuk 4 worden de aard en omvang van maatschappelijke participatie in de Overijsselse hoofdstad beschreven. De participanten besteden een substantieel deel van hun tijd aan dit werk. In die tijd vervullen ze een groot aantal

verschillende taken. Geen enkele participant beperkt zijn of haar activiteiten tot typisch bestuurlijke taken; het gebruikelijke beeld is dat men zowel bestuurlijke als organisatorische taken op zich neemt.

Na deze inventarisatie van de aard en omvang van de maatschappelijke participatie, komen verschillende kenmerken van de participanten aan bod in hoofdstuk 5. In dit hoofdstuk worden zaken als leeftijd, geslacht, opleiding, politieke voorkeur, enzovoort, van actieven gepresenteerd. Teneinde deze gegevens enig reliëf te geven, is voortdurend een vergelijking gemaakt tussen de kenmerken van deze mensen enerzijds en beschikbare gegevens over de Zwolse bevolking anderzijds. Vooral op de punten geslacht, opleiding, religie en politieke houdingen blijken maatschappelijk actieven duidelijk af te wijken van de 'gemiddelde' Zwollenaar.

De motieven en beweegredenen voor maatschappelijke participatie staan centraal in hoofdstuk 6. Allereerst komen door participanten genoemde redenen voor het uitvoeren van dit werk aan bod. Daarbij gaat de aandacht ook uit naar de negatieve motieven die zijn genoemd. Een belangrijk kenmerk van participanten is bovendien dat zij hun activiteiten ontplooiën als onderdeel van een sociaal netwerk. De stimulerende invloed van sociale contacten op maatschappelijke participatie vormt eveneens het onderwerp van dit hoofdstuk. Teneinde de achtergronden en de beweegredenen van participanten te accentueren, is ook een groep ex-participanten in het onderzoek betrokken. Uit de analyse van de gegevens voor deze groep in het laatste deel van dit hoofdstuk, komt naar voren dat de belangrijkste redenen om te stoppen liggen op het terrein van een zekere verzadiging, na een (groot) aantal jaren actief te zijn geweest. Slechts voor enkelen geldt dat conflicten in de organisatie een rol speelden bij het beëindigen van de activiteiten.

De relatie tussen maatschappelijke participatie en meer politiek georiënteerde activiteiten vormt het onderwerp van hoofdstuk 7. In dit hoofdstuk is aangegeven dat maatschappelijke en politieke participatie veelal gebeurt door personen die heel weinig of juist heel veel tijd besteden aan vrijwilligerswerk.

In hoofdstuk 8 zijn de belangrijkste bevindingen gebruikt voor een evaluatie van het vrijwilligerswerk in Zwolle. Daarbij komt de discussie over de *civil society* opnieuw aan de orde.

NOTEN

- ¹ Vergelijkbare niveaus van maatschappelijke participatie worden ook gevonden in andere landen. Bijvoorbeeld Verba en Nie (1972: 41-42) rapporteren dat 62% van de Amerikanen lid is van een organisatie en dat circa 40% activiteiten ontplooit in verenigingsverband.
- ² In dit verband wordt meestal het begrip 'empowerment' gebruikt: "... that is, enabling people to participate openly and directly in making the decisions that govern their lives" (Etzioni 1993: 142).
- ³ Zie ook de evaluatie van het onderzoek naar sociale netwerken in de verschillende bijdragen aan het boek van Jansen en Van den Wittenboer (1992).
- ⁴ De centrale elementen van een dergelijke samenleving zijn:
 - "- a place of association and social integration where mediations take place between individuals and groups, groups and social institutions, social institutions and political and economic institutions;
 - a place where social identities and new lifestyles are formed;
 - diversified, if not divided (a characteristic which is the key to its internal dynamics);
 - the locus of public opinion formation and resulting struggles;
 - a reality primarily linked to the state, but also to the trans-national economic system and, more and more, to the domestic or internal area of everyday life; and, last but not least, having fundamental ties with democratic systems as a condition for existence and development" (Sales 1991: 309).
- ⁵ In veel sociologische literatuur wordt een onderscheid gemaakt tussen het behoren tot een organisatie (lidmaatschap) en het zich oriënteren op die organisatie (onderschrijven van doeleinden of waarden). Op basis daarvan wordt dan een typologie van relaties tussen organisatie en individu opgesteld (vgl. Jolles 1972: 26 e.v.). Deze studie richt zich allereerst op individuen die *actief* zijn in organisaties; de mate waarin doelstellingen worden onderschreven vormt geen definiërend kenmerk van deze participanten.
- ⁶ Zie voor een verslag van dit onderzoek onder raadsleden Denters en Van der Kolk (1993). Een beschrijving van de maatschappelijke contacten van raadsleden en wethouders geeft Van Deth (1993).

2 PARTICIPEREN IN ZWOLLE

2.1 Inleiding

Voor dit onderzoek naar maatschappelijke participatie is gekozen voor een middelgrote Nederlandse stad. In een dergelijke omgeving zal een gevarieerd en omvangrijk geheel van verenigingen en organisaties voor onderzoek beschikbaar zijn. In grote steden kan participatie in organisaties al snel een wat onpersoonlijk karakter krijgen, terwijl in kleine gemeenten sociale relaties een (te) duidelijk stempel kunnen drukken op het verenigingsleven. In universiteitssteden kan de maatschappelijke participatie een bijzonder karakter hebben door de aanwezigheid van grote groepen docenten en studenten en de daarbij behorende culturele voorzieningen. Amsterdam en Den Haag komen niet in aanmerking in verband met de vele vestigingen van allerlei landelijke organisaties en verenigingen.

Zwolle lijkt om diverse redenen een geschikte stad voor het uitvoeren van het onderzoek naar maatschappelijke participatie. Met bijna 100.000 inwoners biedt de stad een breed scala aan organisaties en verenigingen, terwijl de geografische positie (niet in of bij de Randstad) de Zwolse cultuur een zelfstandig karakter geeft. Bovendien is er - zoals opgemerkt in paragraaf 1.4 - reeds informatie over de Zwolse samenleving voorhanden.

In de volgende hoofdstukken wordt de maatschappelijke participatie in de Overijsselse hoofdstad nader gezien, maar in dit hoofdstuk komen eerst enkele aspecten van de plaats van handeling aan bod. Op die wijze ontstaat een beeld van de context van het bestuurlijk werk in maatschappelijke organisaties.

2.2 Ontwikkelingen en positie van de stad

Het inwonertal van Zwolle neemt al jaren gestaag toe. Begin jaren negentig is Zwolle uitgegroeid tot een gemeente met bijna 100.000 inwoners. De stad vervult vooral een centrumfunctie voor de eigen regio, met name op het gebied van onderwijs en werkgelegenheid. Instellingen voor het lager, middelbaar en hoger beroepsonderwijs tellen in totaal meer dan 20.000 leerlingen en studenten. In Zwolle is een aantal grotere bedrijven en instellingen gevestigd, die vooral actief zijn in de dienstverlenende sector.

Een memorabel feit uit de geschiedenis van Zwolle is dat de stad ooit deel uitmaakte van de Hanze. Zwolle heeft zich in 1294 aangesloten bij dit losse verband van Europese steden (EU `avant la lettre'), niet lang nadat de landsheer, de Bisschop van Utrecht, de stad stadsrechten (1230) en daarna marktrechten (1265) had verleend. Zwolle wordt in die tijd een overslagplaats van goederen uit Duitsland naar steden als Dordrecht, Gent en Brugge. De vijftiende eeuw is de Gouden Eeuw van Zwolle. De handel bloeit, er is een Latijnse school met duizend leerlingen en Thomas à Kempis schrijft er zijn *In navolging van Christus*. Na die

tijd zet het verval in (vooral ten gunste van het westen van Nederland), waarbij de handel in de Napoleontische tijd de nekslag krijgt. Die handel herstelt zich nadien niet. De aanwijzing tot provinciehoofdstad in de tweede helft van negentiende eeuw maakt in zoverre wat goed dat zich provinciale en rijksdiensten in Zwolle vestigen. Zwolle heeft echter tot de Tweede Wereldoorlog het karakter van een 'stoffige ambtenarenstad' (zo typeert de gemeente zelf de situatie met nauwelijks industrie van betekenis).

Na de Tweede Wereldoorlog komt hierin verandering. In dertig jaar tijd verdubbelt het aantal arbeidsplaatsen in Zwolle tot 45.000. Nog steeds neemt de dienstensector, met 33.000 arbeidsplaatsen, daarvan het grootste deel in. Maar ook Philips, Scania en Stork hebben vestigingen in Zwolle. Dit zijn vooral gespecialiseerde vestigingen van grotere ondernemingen, die gebruik maken van de in Zwolle aanwezige infrastructuur (distributiemogelijkheden). Daarnaast is er een sterke grafische industrie (onder meer Van Tijn).

Zwolle is steeds meer een sterke regionale functie gaan vervullen. Naast het aantrekken van nieuwe industriële activiteiten uit zich dat ook in de groeiende dienstensector (provinciale overheid, maar ook bijvoorbeeld het Nederlands inkoopcentrum voorheen Rijksinkoopbureau). Een ander blijk van de regionale functie is de groei van het (vooral hoger) onderwijs.

De belangrijkste illustratie van de regionale functie van Zwolle is de aanwijzing van deze stad als Stedelijk knooppunt in 1989. Dit draagt bij aan de versterking van de infrastructuur om de positie van Zwolle als regionaal centrum te consolideren.

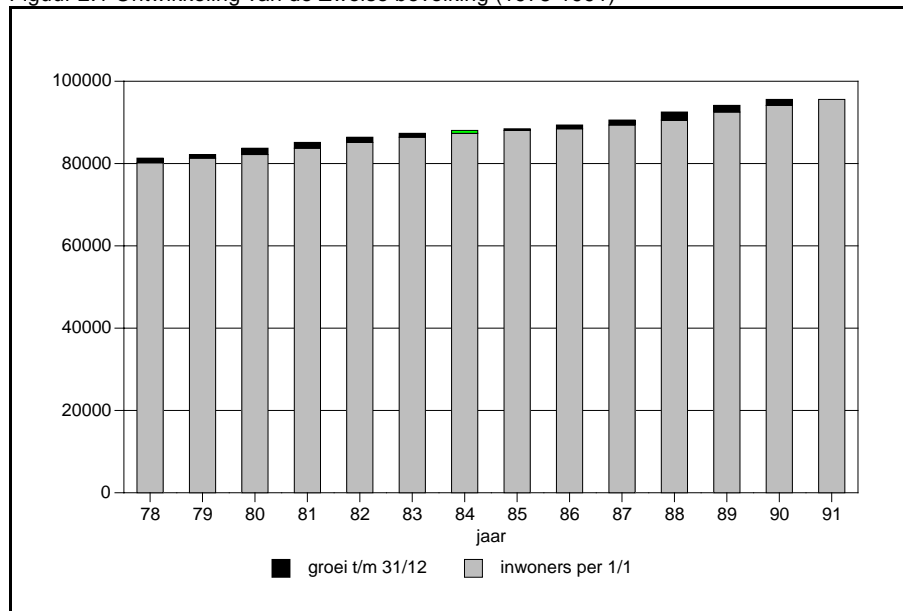
Vanaf het midden van de vorige eeuw heeft Zwolle zich dus vooral ontwikkeld als ambtenarenstad. Na de Tweede Wereldoorlog is er industrie aangetrokken, maar aan het einde van de jaren tachtig ligt de nadruk op de werkgelegenheid in de dienstensector. Dit accent - en het feit dat de zich in Zwolle vestigende industrieën vooral gespecialiseerde branches zijn - heeft ertoe bijgedragen dat Zwolle niet al te zeer getroffen is door de economische recessie van de jaren tachtig. Dit blijkt onder meer uit het feit dat de stad in het midden van de jaren tachtig niet betrokken is geweest bij het zogeheten *probleemcumulatiegebieden-beleid* (PCG). Momenteel behoort Zwolle wel tot de startgemeenten waarin projecten zijn ontwikkeld op het terrein van de sociale vernieuwing. De problemen lijken echter niet bijzonder urgent.⁷

2.3 Bevolking

Zwolle is niet alleen een stedelijk knooppunt, maar is tevens - al in 1976 - aangewezen als groeikern. De bevolking van bijna 80.000 inwoners die Zwolle in het midden van de jaren zeventig telde, is inmiddels aangegroeid tot bijna 100.000. Daarmee neemt de stad de eenentwintigste positie in op de lijst van Nederlandse gemeenten geordend naar inwonertal (CBS 1993: 59). In bijna alle jaren ligt de netto bevolkingstoename boven de 1.000 personen per jaar. Dit jaarlijkse gemiddelde ligt procentueel beduidend hoger dan het gemiddelde percentage over de gehele Nederlandse bevolking. Terwijl het aantal inwoners van Zwolle in de periode van 1980 tot en met 1991 met ruim 16 procent groeide,

nam de Nederlandse bevolking toe met circa 6 procent (vgl. CBS 1993: 38). In figuur 2.1 is het aantal inwoners van de stad en de jaarlijkse groei van de Zwolse bevolking van 1978 tot en met 1991 weergegeven. De gestage toename van de bevolking, met versnellingen aan het begin en aan het einde van de jaren tachtig, komt in deze figuur duidelijk naar voren.

Figuur 2.1 Ontwikkeling van de Zwolse bevolking (1978-1991)

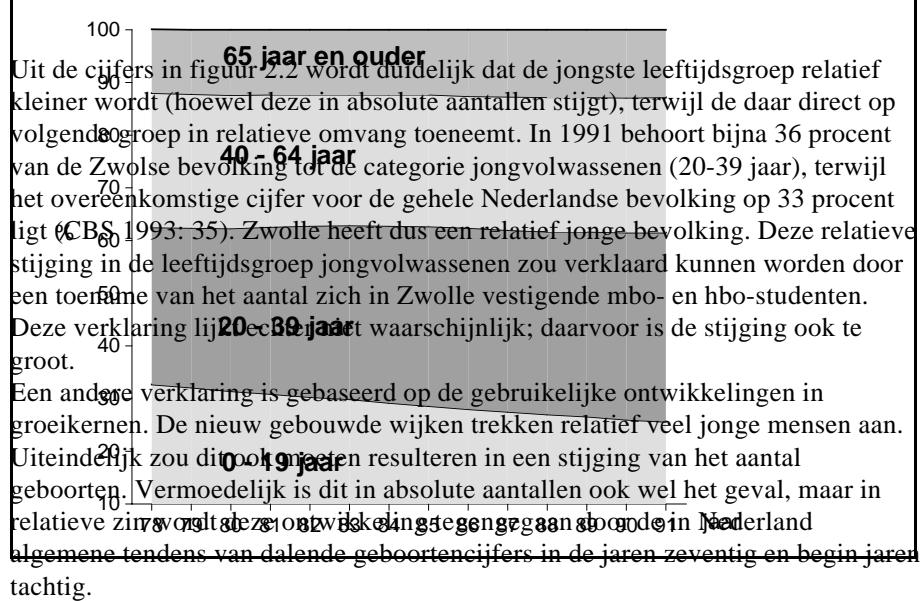

Zwolle heeft ook een duidelijke, groeiende regionale onderwijsfunctie. Volgens gegevens van de gemeente kende Zwolle in 1980 5.200 deelnemers aan het middelbaar beroepsonderwijs en 3.100 hbo-studenten. In 1990 waren die aantallen respectievelijk 10.700 en 9.000. Het is niet zo dat al deze scholieren ook in Zwolle wonen. Mbo- en hbo-studenten blijven eerder thuis wonen dan wo-studenten.

In figuur 2.2 is de relatieve ontwikkeling van de bevolking van enkele leeftijdsklassen opgenomen.

Figuur 2.2 Relatieve bevolkingsontwikkeling naar leeftijd, 1978-1991 (in procenten)

Bron: Castenmiller (1993: 4)

Hoe wordt het wonen in Zwolle nu ervaren door Zwollenaren? Om die vraag te beantwoorden, is aan de bewoners een aantal uitspraken voorgelegd die betrekking hebben op houdingen ten opzichte van de stad (vgl. Tops et al. 1991: 61). Ruim 96 procent van de ondervraagden is van mening dat het prettig wonen is in Zwolle. Verder is circa 85 procent het eens met de uitspraak dat Zwolle een gezellige stad is en een vergelijkbaar percentage heeft vertrouwen in de toekomst van Zwolle. Opmerkelijk is echter dat slechts 52 procent van de ondervraagden vervolgens te kennen geeft zich een Zwollenaar te voelen. Deze laatste uitkomst hangt wellicht samen met het feit dat niet meer dan 41 procent van de respondenten (vrijwel) altijd in de Overijsselse hoofdstad heeft gewoond en dat slechts 37 procent met het merendeel van hun familie in deze gemeente woont. Uit een vergelijking met de inwoners van onder meer Tilburg, blijkt dat deze laatste cijfers aanzienlijk hoger liggen in zuidelijke gemeenten (Castenmiller 1993: 13). De inwoners van Zwolle zijn dus zeer tevreden met hun woonplaats, ook al voelt men zich geen Zwollenaar 'pur sang'. Een opmerkelijk positieve houding van de inwoners ten opzichte van hun gemeente komt ook naar voren als gekeken wordt naar de veiligheid in de stad. Circa 70 procent van de Zwollenaren is het niet eens met de uitspraak dat hun stad onveilig is. In Tilburg is dit aandeel 53 procent, terwijl in Nijmegen slechts 36 procent tegensprekt dat hun stad onveilig is (Castenmiller 1993: 15). Hoewel 30 procent van de Zwollenaren hun stad als onveilig beschouwen, wordt de Overijsselse hoofdstad door de bevolking dus als veel minder onveilig gezien dan in andere steden het geval is.

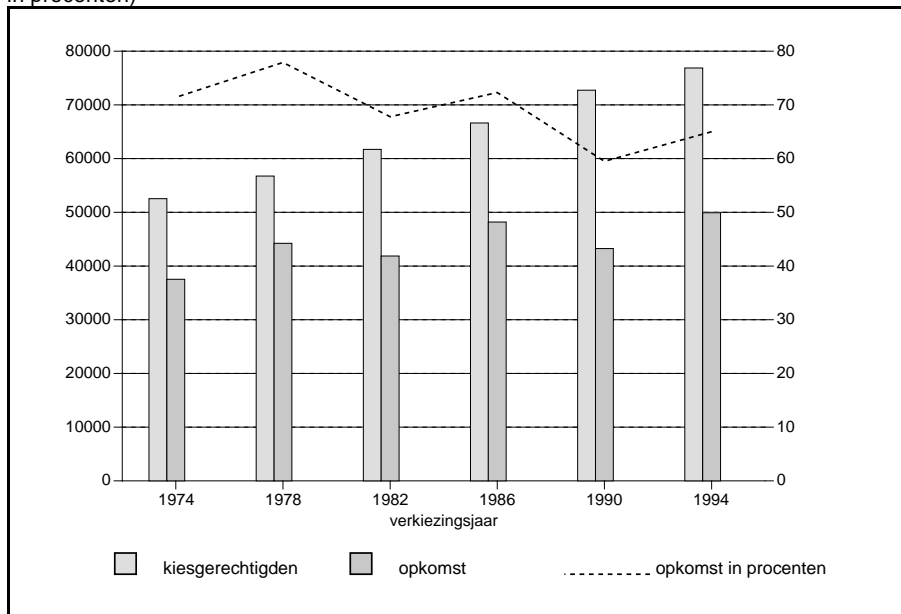
2.4 Het politieke leven

2.4.1 Gemeentepolitiek

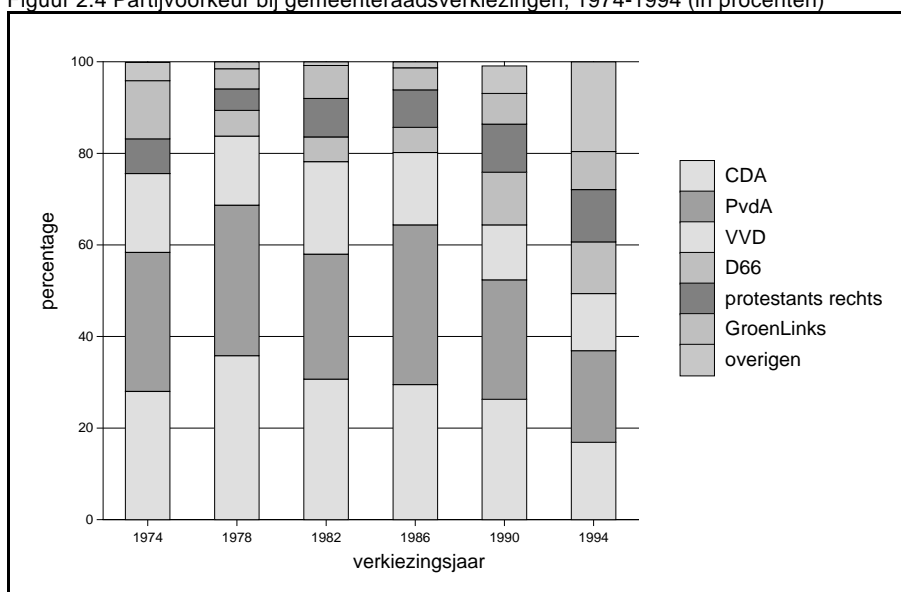
Met de groei van de bevolking is in Zwolle uiteraard ook het aantal kiesgerechtigde inwoners toegenomen. In figuur 2.3 is te zien dat deze categorie van de bevolking is gestegen van circa 55.000 potentiële kiezers bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1974, tot ongeveer 75.000 in 1990. Het aantal feitelijke kiezers is echter beduidend minder snel gegroeid. Sinds de afschaffing van de opkomstplicht ligt de opkomst bij gemeenteraadsverkiezingen in Zwolle tussen de 59 procent en 77 procent. Bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1990 was de opkomst 59,5 procent. Dit percentage steeg bij de laatste gemeenteraadsverkiezingen weer naar 65 procent. Uit figuur 2.3 blijkt dat het opkomstpercentage vooral tussen 1978 en 1982 en tussen 1986 en 1990 is gedaald. Ondanks de groei van het aantal kiesgerechtigden, ligt het aantal kiezers al tien jaar rond de 45.000.

De drie grote politieke partijen die op nationaal niveau opereren (CDA, PvdA en VVD), speelden tot voor kort ook een belangrijke rol in de Zwolse gemeentepolitiek. Rond 1980 behaalt dit drietal nog 70 procent tot 80 procent van de stemmen. Maar in 1990 is hun aandeel gedaald tot circa 65 procent en in 1994 zelfs tot 49 procent. In figuur 2.4 zijn de stembusuitslagen voor de raadsverkiezingen in de periode van 1974 tot en met 1994 weergegeven.

Figuur 2.3 Deelname aan de Zwolse raadsverkiezingen, 1974-1994 (in absolute aantallen en in procenten)

Figuur 2.4 Partijvoorkeur bij gemeenteraadsverkiezingen, 1974-1994 (in procenten)

De uitslagen in figuur 2.4 geven aan dat CDA en PvdA steeds stuivertje wisselen in Zwolle als het gaat om de positie van de grootste partij. Analoog aan de landelijke ontwikkelingen wint de PvdA de strijd om de eerste plaats in 1974 en in 1986, maar verliest deze partij die plaats in 1978 en in 1982. In 1990 behalen beide partijen in Zwolle ongeveer evenveel stemmen, maar in 1994 wint de PvdA het van het CDA. Bij deze verkiezingen krijgt de PvdA 20 procent en het CDA 17 procent van de stemmen.

De VVD kent een opvallend goed resultaat in 1982, maar krijgt in de overige jaren rond de 15 procent van de uitgebrachte stemmen. In 1990 en 1994 gooit D66 - zoals elders ook het geval is - hoge ogen. Het succes van de RPF in 1990 en 1994 zorgt ervoor dat de drie protestants-christelijke partijen in 1994 gezamenlijk meer dan 10 procent van de stemmen behalen. De positie van de SGP wordt in Zwolle echter in de loop der jaren marginaal.

De kleine linkse partijen te zamen kennen in Zwolle relatief grote fluctuaties. Het feit dat de diverse partijen die zich aan deze kant van het politieke spectrum bevinden soms samen en soms apart optreden, vertroebelt het beeld. In 1974 doen PPR, PSP en CPN nog elk apart mee aan de verkiezingen en ze behalen gezamenlijk 12,7 procent van de stemmen. In 1978 zijn PPR en PSP verenigd in het PAK. Deze combinatie valt sterk terug naar 3,5 procent van de stemmen; een aandeel waar de CPN slechts 0,9 procent aan weet toe te voegen. De PPR probeert het in 1982 weer apart en behaalt zelfstandig 3,5 procent, terwijl het PAK (nu een samenwerking van CPN en PSP) 3,7 procent behaalt. Deze winst moeten de linkse partijen in 1986 bijna weer geheel prijsgeven. Het PAK (nu PPR, PSP en CPN) scoort 4,8 procent. GroenLinks haalt in 1994 8,3 procent. In eerste instantie spelen de overige partijen in Zwolle een marginale rol. DS'70 en de BP behalen nog redelijk wat stemmen in 1974, maar verdwijnen vervolgens.

Opmerkelijk is de winst van de lokale partij Swollwacht in 1990 en in 1994. In 1990 behaalt deze partij vanuit het niets 6 procent van de uitgebrachte stemmen. Zij continueert dit succes met 14 procent bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994. Swollwacht is niet direct te beschouwen als een protestpartij tegen de gevestigde politiek. Deze partij profileert zich in eerste instantie als voorvechter voor het behoud van het historische en 'burgervriendelijke' karakter van de gemeente.⁸ Swollwacht is wel te beschouwen als een uiting van verzet tegen de gevolgen van het groeikernkarakter van Zwolle, alsmede van de status van de stad als zogeheten Stedelijk knooppunt.

Al met al vertonen de verkiezingsuitslagen in Zwolle tot aan 1990 geen opvallende patronen. De grote partijen volgen de landelijke trends en dit geldt evenzo voor de kleine confessionele en voor de groen-linkse partijen. Zwolle heeft geen traditie van plaatselijke partijen. Opmerkelijk is wel dat in 1990 een plaatselijke partij met een relatief groot aantal stemmen haar intrede doet in de raad. Na de laatste gemeenteraadsverkiezingen, in 1994, verandert het beeld enigszins: het CDA en de PvdA verliezen flink. De grootste winnaar is Swollwacht, die met 5 zetels in de raad komt. De zetelverdelingen in de Zwolse gemeenteraad sinds 1974 zijn opgenomen in tabel 2.1.

Tabel 2.1 Zetelverdeling in de raad, 1974-1994 (in absolute aantallen)^a

	1974	1978	1982	1986	1990	1994
CDA	11	14	12	12	10	6
PvdA	12	13	11	14	10	8
VVD	7	6	8	6	5	5
D66	-	2	2	2	4	4
GPV	1	1	1	1	2	2
RPF	-	-	1	1	2	2
SGP	1	0	0	0	0	0
PAK	-	1	1	1	-	-
PPR	1	-	1	-	-	-
PSP	2	-	-	-	-	-
CPN	0	0	-	-	-	-
GroenLinks	-	-	-	-	2	3
B.P.	0	-	-	-	-	-
DS'70	0	-	-	-	-	-
Swollwacht	-	0	0	0	2	5

^a In 1974 in totaal 35 raadszetels, overige jaren 37 raadszetels.

Bron: CBS, Statistiek van de verkiezingen (diverse jaren); de Volkskrant (3 maart 1994)

Uit tabel 2.1 komt een redelijke mate van stabiliteit en continuïteit in de Zwolse gemeentepolitiek naar voren. Wel wordt het stuivertje wisselen van CDA en PvdA met deze cijfers duidelijk geïllustreerd. Sinds 1974 kent Zwolle de facto afspiegelingscollege's.⁹ Er zijn vijf wethouders tot aan de verkiezingen van 1990. Dit zijn er steeds twee van het CDA, twee van de PvdA en een van de VVD. In 1990 ontstaat er een probleem door de winst van D66. Gezien het verlies van de collegepartijen lijkt het dan redelijk - en de diverse partijen erkennen dat in de college-onderhandelingen - om een van de winnaars een wethouderspost te gunnen. Op voorhand is echter niet duidelijk welke van de zittende collegepartijen dan een wethouderspost moet inleveren. Het probleem wordt eenvoudig opgelost door het feit dat Zwolle, op basis van de groei van het aantal inwoners, gerechtigd is een zesde wethouder te benoemen. Dit wordt een wethouder van D66. In de periode 1990-1994 vormen twee wethouders van het CDA, twee van de PvdA, een van de VVD en een van D66 samen met de VVD-burgemeester het college van Burgemeester en Wethouders. Te verwachten valt dat na de verkiezingen van 1994 Swollwacht een plaats in het college zal krijgen. De politieke herkomst van de burgemeester is in overeenstemming met een lange traditie van VVD-burgemeesters in Zwolle.

Al met al is er sprake van een rustig politiek beeld in Overijsselse hoofdstad. De PvdA en het CDA zijn al langere tijd de grootste partijen in Zwolle, die samen met andere, relatief grote partners (VVD en in 1990 D66) de stad besturen.

2.4.2 Politieke cultuur

Voor een beeld van de Zwolse politieke cultuur kan opnieuw gebruik worden gemaakt van informatie uit het onderzoek in zeven grote steden in Nederland (vgl. Tops et al. 1991). Daartoe wordt gekeken naar de gegevens over tevredenheid over het lokale bestuur, politieke interesse, politieke kennis, algemeen cynisme en cynisme ten opzichte van de lokale politiek.¹⁰

Van de Zwollenaren die de gemeente hebben benaderd, is het overgrote deel (92%) altijd tevreden of meestal tevreden over de contacten met het stadsbestuur. Dat cijfer verschilt niet of nauwelijks van dat in de andere steden. Eenzelfde verschijnsel doet zich voor als er aan de hand van een rapportcijfer een beoordeling van het gemeentebestuur wordt gevraagd. In Zwolle is de gemiddelde waardering 6,0, terwijl de hoogste score wordt behaald in Eindhoven (6,1) en de laagste in Utrecht (5,6). In tegenstelling tot de tevredenheid over contacten met het gemeentelijke apparaat, is het algemene oordeel over het gemeentebestuur dus maar nauwelijks positief. De intergemeentelijke verschillen zijn ook hier klein. De tevredenheid over de contacten met het stadsbestuur is gespecificeerd naar verschillende beleidsterreinen en/of voorzieningen. Voor Zwolle blijkt dat er, in vergelijking met de andere gemeenten, relatief grote tevredenheid bestaat over de speelgelegenheid, sport- en recreatievoorzieningen, het groen in de wijk, het optreden tegen vandalisme, de bevolkingssamenstelling in de wijk, en de buurt- of wijkcentra. Minder tevreden zijn de Zwolse respondenten over de bereikbaarheid met het openbaar vervoer. Op diverse andere voorzieningen en diensten onderscheiden hun antwoorden zich niet wezenlijk van de gemiddelde uitkomsten in de andere steden.

De mate van politieke interesse van de Zwollenaren en van de inwoners van de andere steden is op verschillende wijzen vastgesteld. Naast de politieke interesse in het algemeen is gevraagd naar de belangstelling voor de gemeentepolitiek. Zoals bekend uit ander onderzoek, blijft de belangstelling voor de gemeentepolitiek ver achter bij de algemene politieke belangstelling (vgl. Van Tilburg 1993: 165-166). Terwijl in de onderzochte gemeenten 21 procent zegt nauwelijks in het algemeen in de politiek geïnteresseerd te zijn, is dat bij de gemeentepolitiek 37 procent. Opmerkelijk is dat de antwoorden van de respondenten uit de diverse gemeenten - en daarmee ook van de Zwolse respondenten - weinig onderling verschillen. Slechts in één opzicht lijken de Zwollenaren zich te onderscheiden van de inwoners van andere steden. Fervente politieke betrokkenheid (geïndiceerd door het antwoord 'zeer geïnteresseerd' bij beide vragen) is in Zwolle minder aangetroffen dan in gemeenten als Eindhoven en Nijmegen. Ook als de respondenten werd gevraagd zelf aan te geven of zij grotere belangstelling hebben voor de landelijke of voor de lokale politiek, onderscheiden de Zwollenaren zich enigszins van de inwoners van andere gemeenten. Zwollenaren geven iets vaker het antwoord 'in beide evenveel' (33% van de respondenten in Zwolle tegen een algemeen gemiddelde van 27%). Als politieke kennis vastgesteld wordt op basis van de vraag naar de naam van de burgemeester, dan is de politieke kennis is de Overijsselse hoofdstad wat geringer dan in andere steden. Twee van de drie Zwollenaren noemen weliswaar de juiste

naam, maar dit is minder dan de respondenten van Nijmegen (70%), Eindhoven (80%) en Tilburg (84%). In Zwolle en Nijmegen was de burgemeester kort voor de verkiezingen aangetreden. Dat is naar alle waarschijnlijkheid de reden van de relatief geringe kennis.

Voor een nader onderzoek naar de houdingen ten opzichte van het gemeentebestuur, is ook de mate van politiek cynisme in de verschillende steden geregistreerd. Allereerst is gevraagd in hoeverre men het eens was met uitspraken zoals 'gemeenteraadsleden bekommeren zich niet om mijn mening' en 'gemeenteambtenaren voelen zich boven de mensen verheven'. Vijf van dergelijke uitspraken blijken een redelijke schaal te vormen voor het meten van politiek cynisme. Uit de scores op deze schaal komt een beeld naar voren dat grote gelijkens vertoont in de onderzochte gemeenten. Een algemeen, min of meer onbepaald politiek cynisme is in geen van de gemeenten in grote mate aanwezig. Anderzijds is men ook niet bijzonder positief over de lokale bestuurders. Zwolle neemt op dit punt geen bijzonder positie in.

Naast de vragen naar dit algemene cynisme, is de respondenten ook een aantal uitspraken voorgelegd die betrekking hebben op de geringe verschillen tussen lokale politici en politieke partijen. De teneur van deze uitspraken is dat lokale politiek er maar weinig toe doet ('het is mij niet duidelijk waarom er gemeenteraadsverkiezingen plaatsvinden') en dat lokale politici onderling uitwisselbaar zijn en weinig gewicht in de schaal leggen ('partijpolitieke verschillen zijn bij de gemeenteraadsverkiezingen onbelangrijk'). Een factoranalyse van deze uitspraken geeft een minder helder beeld dan bij het algemene cynisme. Uiteindelijk resulteert een schaal met vier items die alle betrekking hebben op de geringe importantie van lokale politici en lokale verkiezingen. Vergeleken met de overige zes steden blijkt dat de Zwolse respondenten zich op deze schaal het minst negatief tonen over de lokale politiek.¹¹

De verschillende aspecten van de Zwolse politieke cultuur geven aan dat de Overijsselse hoofdstad in dit opzicht nauwelijks verschilt van andere steden. Op enkele punten zijn er marginale verschillen te constateren. De vraag is nu of de onderlinge samenhang van deze elementen van de politiek in Zwolle afwijkt van hetgeen wordt gevonden in andere gemeenten. Daartoe is de correlatie berekend tussen de diverse aspecten van de politieke cultuur. De correlatiecoëfficiënten - voor zover significant op het 1%-niveau - staan vermeld in tabel 2.2. Onder de diagonaal staan de coëfficiënten voor het totale bestand van de gemeenten, boven de diagonaal staan de coëfficiënten berekend over de Zwolse respondenten.

Tabel 2.2 Samenhang tussen een aantal politieke houdingen

	voornemen te gaan stemmen	interesse	links/ rechts	cynisme	lokaal tevredenheid cynisme	bestuur
voornemen te gaan stemmen	-	0,28	-	-0,14	-0,23	-
interesse	0,39	-	-	-0,18	-0,14	-
links/rechts	-	-0,06	-	-	-	0,20
cynisme	-0,18	-0,10	-	-	0,26	-0,40
lokaal cynisme	-0,20	-0,13	0,06	0,32	-	-0,13
tevredenheid bestuur	0,16	-	0,13	-0,41	-0,15	-

^a Pearson r; Zwolse respondenten boven de diagonaal, overige gemeenten onder de diagonaal.

Toelichting:

- * 'pair-wise deletion' van ontbrekende gegevens; indien geen coëfficiënt is vermeld, is het verband niet significant (-);
- * voornemen te gaan stemmen (laag -----> hoog)
- * interesse (klein -----> groot)
- * links/rechts (links -----> rechts)
- * cynisme (laag -----> hoog)
- * lokaal cynisme (laag -----> hoog)
- * tevredenheid bestuur (heel ontevreden -----> heel tevreden)

Bron: LOKDEM

In het totale bestand blijkt dat de stemkans toeneemt naarmate de politieke interesse hoger is of de tevredenheid over het gemeentebestuur groter is. Met een stijgend cynisme, zowel in het algemeen als specifiek over de lokale politiek, neemt de stemkans af. Naarmate de burgers meer in de lokale politiek zijn geïnteresseerd, neemt hun cynisme af. Dat algemeen cynisme, cynisme over de lokale politiek en tevredenheid over het gemeentebestuur met elkaar samenhangen, mag geen verwondering wekken. Al deze houdingen correleren niet tot nauwelijks met de links/rechts-zelfplaatsing. Er is slechts een - overigens zwak - verband tussen links/rechts-zelfplaatsing en de tevredenheid over het optreden van het gemeentebestuur (linkse respondenten zijn meer ontevreden). Ondanks de veelvuldig gevonden significante correlatiecoëfficiënten, worden er geen opvallend sterke relaties aangetroffen. Zelfs twee inhoudelijk met elkaar verbonden houdingen, zoals algemeen cynisme en cynisme over de lokale politiek, correleren maar met een maximale coëfficiënt van 0,4. Deze bevindingen wekken niet de indruk dat er een complex van onderling sterk met elkaar verbonden lokale houdingen en gedragingen bestaat in Nederlandse gemeenten. Het beeld in Zwolle is grotendeels identiek aan dat in de andere steden. Wel worden voor de Overijsselse hoofdstad wat minder vaak significante verbanden aangetroffen. Dit zal vooral een gevolg zijn van het lagere aantal respondenten.

2.4.3 Politieke participatie

Het deelnemen aan gemeenteraadsverkiezingen is voor burgers slechts een van de vele mogelijkheden om deel te nemen aan de lokale politiek. Eerder is gebleken dat in de laatste decennia tussen de 59 procent en 77 procent van de Zwolse kiezers een stem uitbrengt bij verkiezingen voor de gemeenteraad. Naast electorale participatie kunnen burgers contact opnemen met politici of ambtenaren, en gebruik maken van allerlei vormen van participatie, zoals meedoen aan een demonstratie of het organiseren van een actie met het buurtcomité. Voor de registratie van de politieke activiteiten in de Zwolse lokale politiek is een eenvoudige vraag gesteld: "Heeft u de afgelopen vijf jaar wel eens iets gedaan om aandacht van het gemeentebestuur te krijgen voor bepaalde zaken?" Hierna volgt een lijstje van dertien activiteiten die de respondent elk kan aankruisen in een vakje 'wel eens gedaan'.¹²

Tabel 2.3 Aandeel respondenten dat aangeeft een activiteit wel eens te hebben ondernomen om aandacht te krijgen van het gemeentebestuur (in procenten)

meedoen aan handtekeningenactie	21
actie met buurt- of bewonersorganisatie	15
contact met gemeenteambtenaar	14
brief aan de gemeente	13
bezoek inspraakbijeenkomst	13
indienen bezwaarschrift of klacht	10
contact met wethouder/burgemeester	8
contact met gemeenteraadslid	7
meedoen aan demonstratie	7
hulp vragen aan anderen	7
andere activiteit	7
contact met politieke partij	4
meedoen aan actiecomité	4
inschakelen vereniging of organisatie	3
(n)	(431)

Bron: LOKDEM

De genoemde actievormen zijn opgenomen in tabel 2.3. Tevens is daarbij vermeld welk percentage respondenten aangeeft de desbetreffende activiteit de laatste vijf jaar te hebben verricht. Uit de lijst met mogelijke activiteiten blijkt dat in het onderzoek geen scherpe grens tussen politieke en niet-politieke actievormen is gehanteerd. De aandacht van de respondent is met de eerste items gericht op hetgeen in het dagelijks spraakgebruik onder politiek wordt verstaan: overleg met raadsleden of wethouders, of het bijwonen van inspraakbijeenkomsten.

De respondenten blijken regelmatig gebruik te maken van bepaalde actievormen, terwijl andere activiteiten veel minder populair zijn. De meest gebruikte vorm is het deelnemen aan een handtekeningenactie (21%), op enige afstand gevolgd door acties met buurt- of bewonersorganisaties (15%) en het opnemen van contact met

een ambtenaar van de gemeente (14%). De minst populaire activiteiten zijn het inschakelen van een vereniging of organisatie (3%) en het benaderen van een politieke partij en het meedoen aan een actiecomité (ieder 4%). Vergelijkbare verdelingen van gebruikte actievormen vinden we ook in andere steden. In alle onderzochte steden scoort deelname aan handtekeningenacties het hoogst en zijn contacten met politieke partijen en andere organisaties het minst frequent.¹³ De meest opmerkelijke afwijking is te vinden bij de deelname aan demonstraties in Amsterdam. Terwijl het percentage demonstranten in de hoofdstad op acht ligt, zijn de inwoners van de andere steden veel minder bereid die actievorm te gebruiken (vgl. Tops et al. 1991: 121-122). Aard en niveau van participatie in de lokale Zwolse politiek onderscheiden zich verder niet of nauwelijks van vergelijkbare gegevens die in andere steden werden aangetroffen.

De conclusie dat de politieke participatie van Zwollenaren min of meer identiek is aan de activiteiten van inwoners van andere steden, kan ook op andere wijze worden bereikt. Circa 45 procent (194) van de Zwollenaren heeft in de laatste vijf jaar ten minste een van de genoemde vormen van participatie benut. Deze participanten beperken zich niet tot één enkele actievorm: in totaal zijn er door de respondenten 528 activiteiten genoemd, hetgeen een gemiddeld aantal gebruikte actievormen van 2,7 activiteit per participant oplevert. Dit cijfer daalt naar 1,2 indien het gemiddelde wordt berekend voor alle ondervraagden in Zwolle. In Amsterdam heeft slechts 32 procent van de respondenten ten minste een van de genoemde vormen gebruikt. Dit cijfer is echter niet representatief voor de overige steden. De hoogste score wordt gevonden in Utrecht (46%) en de laagste in Tilburg en Nijmegen (ieder 40%). Met 45 procent participanten is de Zwolse bevolking dus relatief politiek actief, zonder een uitzonderingspositie te bekleden (vgl. Tops et al. 1991: 24, 121-122; Van Deth 1992: 429).

De pogingen van de Zwollenaren om iets onder de aandacht van het gemeentebestuur te brengen, hebben meestal betrekking op de directe woon- en leefomgeving van de burgers. Circa 57 procent van de 194 ondervraagden heeft zich tot de gemeente gewend met een kwestie die betrekking had op de eigen buurt of wijk. Verder heeft ruim 15 procent zich tot het gemeentebestuur gewend met een probleem met de eigen woonsituatie (b.v. met huursubsidies of bouwvergunningen), en heeft circa 9 procent zich met problemen in de inkomenssfeer tot de gemeente gericht (Tops et al. 1991: 24). Hoewel de overige kwesties zeer verschillend van aard zijn, gaat het vrijwel nooit om zaken die tot de 'grote politiek' worden gerekend (b.v. milieuvervuiling of werkloosheid). De zaken die men onder de aandacht van het gemeentebestuur wenst te brengen, hebben een individueel of een zeer kleinschalig karakter. Ook deze uitkomsten komen overeen met hetgeen in andere steden is gevonden.

Een vergelijking van de aard en het niveau van politieke participatie in de Overijsselse hoofdstad met die in andere steden leidt tot de conclusie dat Zwollenaren zich in dit opzicht niet of nauwelijks onderscheiden van de inwoners van vergelijkbare steden. Het niveau van participatie is wat hoger dan elders, maar de verschillen zijn zo gering dat Zwollenaren zeker geen uitzonderingspositie hebben.

2.5 Sociale participatie

Aan het einde van dit hoofdstuk wordt de deelname van de Zwolse bevolking aan de verschillende onderdelen van het maatschappelijk leven bekeken. Politieke participatie is in de vorige paragraaf al aan de orde geweest en kan nu dus grotendeels buiten beschouwing blijven.

Mensen kunnen op vele manieren actief zijn in verenigingen, clubs en organisaties. Teneinde de mate van participatie vast te stellen, is aan de inwoners van zeven grote steden een lijst voorgelegd met vijftien soorten organisaties, variërend van parochiebesturen tot ouderverenigingen. Iedere respondent is gevraagd of hij of zij lid is van deze organisatie. Wanneer men aangaf lid te zijn, is er verder gevraagd naar de mate van betrokkenheid: was men passief lid, nam men deel aan enkele activiteiten van de organisatie (deelnemer) of organiseerde men ook activiteiten voor de organisatie (actief lid). Daarnaast is van de respondenten bekend of zij lid zijn van een politieke partij. De resultaten van deze vragen onder de Zwolse bevolking zijn samengevat in tabel 2.4.

Tabel 2.4 Lidmaatschap van en activiteiten voor lokale organisaties (in procenten)

	lid	mate van betrokkenheid		
		passief lid	deelnemer	actief lid
wijk- en buurtvereniging	29	24	3	1
parochie- of kerkeraad	14	9	4	1
bestuur moskee of tempel	1	1	0	0
sportvereniging	29	8	17	4
muziek, toneel, cultuur	12	4	7	1
gezelligheidsvereniging	11	4	6	1
actiegroep	3	1	2	0
huurdersvereniging	6	5	1	0
hobbyclub	8	3	4	1
bejaardenvereniging	3	1	1	0
oudervereniging	8	4	2	1
jeugdvereniging	6	3	2	0
organisatie voor buitenlanders	1	1	0	0
vrouwenorganisaties	6	3	3	1
politieke partij	7	7 ^a		
overige lokale organisaties	3	1	1	1
(n; minimaal)	(367)			

^a Bij politieke partijen is alleen gevraagd naar lidmaatschap.

Bron: LOKDEM, Zwolle

Uit tabel 2.4 komt duidelijk naar voren dat sportverenigingen en wijk- en buurtorganisaties de hoogste percentages leden kennen (ieder circa 29%). Een substantieel aantal zeer actieve leden (4%) is alleen te vinden bij sportverenigingen. Geen enkele ondervraagde geeft aan zeer actief te zijn in de organisaties van moskeeën en tempels, of in die voor bejaarden, jongeren of

buitenlanders.

Ruim twee derde van alle Zwollenaren (69%) geeft aan lid te zijn van ten minste één lokale organisatie. Van hen is ongeveer de helft (50%) actief lid. Met deze cijfers is de participatie in lokale organisaties in Zwolle omvangrijker dan die in de andere steden. In Nijmegen is de deelname het geringst (48% is lid van een lokale organisatie). De Eindhovense bevolking komt met een score van 54 procent nog het dichtst in de buurt van de Zwolse participatie. Uit een nadere vergelijking van de deelname aan de verschillende soorten organisaties, blijkt dat vooral de deelname aan de activiteiten van wijk- en buurtorganisaties in de Overijsselse hoofdstad veel hoger ligt dan elders (vgl. Tops et al. 1991: 122-123; Van Deth 1992: 432). Gemiddeld is de Zwollenaar lid van 1,4 lokale organisaties. Als uitsluitend gekeken wordt naar degenen die lid zijn van ten minste een organisatie, dan stijgt dit gemiddelde tot 2,0. Slechts 3 procent van de ondervraagden is lid van vijf of meer organisaties in Zwolle.

De deelname van de Zwolse bevolking aan lokale organisaties ligt hoger dan het niveau van participatie dat in vergelijkbare steden is gevonden. Ook in de Overijsselse hoofdstad is de relatie met lokale organisaties echter grotendeels beperkt tot het betalen van contributie of het deelnemen aan de door de organisatie georganiseerde activiteiten. Slechts 10 procent van alle Zwollenaren geeft aan zeer actief te zijn in één of meer genoemde lokale organisaties. De politieke partijen zijn buiten beschouwing gelaten.¹⁴ Ruim 8 procent van de ondervraagden is zeer actief in één organisatie; geen enkele Zwollenaar in de steekproef is zeer actief in meer dan drie lokale organisaties.

2.6 Slot

In dit hoofdstuk is een beknopt beeld geschetst van de stad Zwolle en van enkele aspecten van het politieke en sociale leven in de Overijsselse hoofdstad. Met bijna 100.000 inwoners is Zwolle een middelgrote stad. De stad heeft een duidelijke regionale functie en is inmiddels aangewezen als Stedelijk knooppunt. De werkgelegenheid is vooral gelokaliseerd in de dienstverlenende sector en overheidsdiensten, hoewel de industrie een duidelijke groei heeft doorgemaakt na de Tweede Wereldoorlog.

In vergelijking met de Nederlandse bevolking, is het aantal Zwollenaren relatief snel gegroeid in de laatste decennia. Bovendien is de categorie jongvolwassenen oververtegenwoordigd onder de Zwolse bevolking. De inwoners van Zwolle zijn zeer tevreden over hun woonplaats, maar beschouwen zich niet als zeer sterk betrokken bij hun stad. Een relatief beperkt aantal inwoners beschouwt Zwolle als een onveilige stad.

Van het politieke leven in Zwolle zijn drie aspecten bekeken. Allereerst is geconstateerd dat de partijpolitieke ontwikkelingen de landelijke trends volgen. Het opkomstpercentage is in de laatste decennia gedaald. CDA en PvdA zijn de grootste partijen en zij verdringen elkaar regelmatig als de grootste partij. Zwolle kent geen traditie van lokale partijen, maar recent is Swollwacht doorgedrongen in de raad. De stad wordt bestuurd door colleges van CDA, PvdA en VVD (en

D66 sinds 1990).

Een tweede aspect van de Zwolse politiek betreft de opvattingen en houdingen van de bevolking. Zwollenaren blijken nauwelijks te verschillen van de inwoners van andere steden waar het gaat om de belangstelling voor nationale en lokale politiek, politiek cynisme, tevredenheid met het bestuur en de plaatsing op een links-rechtsschaal. Deze elementen van de politieke cultuur vormen geen hecht, samenhangend geheel van opvattingen. Ook in dat opzicht verschillen de Zwollenaren niet van de inwoners van andere steden.

De aard en het niveau van politieke participatie vormen het derde aspect van de Zwolse politiek dat in beschouwing is genomen. Net als in andere steden gebruiken de inwoners van de Zwolse hoofdstad vooral handtekeningacties als men iets onder de aandacht van het gemeentebestuur wenst te brengen. Circa 45 procent van de Zwollenaren heeft in de afgelopen vijf jaar ten minste een actievorm gebruikt om iets voor elkaar te krijgen in de lokale politiek.

Zwollenaren blijken zich op deze punten niet of nauwelijks te onderscheiden van de inwoners van vergelijkbare steden.

Ten slotte is informatie gepresenteerd over de mate van participatie in het Zwolse verenigingsleven. Twee derde van de Zwollenaren is lid van één of meer clubs of verenigingen met duidelijk lokale activiteiten. Daarmee ligt de participatie duidelijk hoger dan in andere steden het geval is. Dit verschil is vooral een gevolg van de relatief grote betrokkenheid bij wijk- en buurtorganisaties in Zwolle.

Hoewel het niveau van deelname aan het verenigingsleven in Zwolle hoger ligt dan in vergelijkbare steden het geval is, blijkt ook in de Overijsselse hoofdstad de zeer actieve deelname aan de activiteiten beperkt te zijn tot een kleine minderheid van de bevolking. Slechts 10 procent van de Zwollenaren is zeer actief in één of meer organisaties met lokale activiteiten. Dit resultaat onderstreept de noodzaak om voor een nadere analyse van de maatschappelijke participatie gebruik te maken van andere onderzoekstechnieken dan het traditionele onderzoek op basis van een representatieve steekproef.

NOTEN

- ⁷ Deze laatste stelling is gebaseerd op het materiaal dat is verzameld in het kader van onderzoek naar de sociale vernieuwing (Castenmiller 1993).
- ⁸ Programmapunten van deze partij zijn bijvoorbeeld:
- rem op de bevolkingsgroei;
 - behoud landschappelijk waardevolle gebieden;
 - behoud kleine woonkernen en buurtschappen;
 - bescherming binnenstad;
 - burgervriendelijkheid.
- ⁹ Het is mogelijk dat de partijen de coalitie steeds als uitdrukking van overeenstemming over het programma beschouwen, en dus kunnen spreken van een programmacollege in Zwolle. Dit blijkt onder meer uit de betiteling van het akkoord van 1990. Volgens de gangbare operationalisaties (Tops 1990) kunnen de Zwolse colleges worden beschouwd als colleges 'op brede basis' oftewel 'afspiegelingscolleges'.
- ¹⁰ Indien geen andere bron is vermeld, zijn de gegevens in deze paragraaf gebaseerd op de analyses van Castenmiller (1993: 13-20).
- ¹¹ In het totale bestand van de zeven gemeenten heeft 53% van de respondenten een score van 0 of 1 (4 is sterk negatief); voor de Zwolse respondenten is dat 59%. In Eindhoven bevindt zich slechts 45 procent in de twee laagste categorieën.
- ¹² Deze werkwijze betekent dat ieder ontbrekend antwoord moet worden geïnterpreteerd als een indicatie voor het niet gebruiken van een bepaalde actievorm. Het voordeel is dat het aantal respondenten in de analyses maximaal is (geen ongeldige antwoorden). Een nadeel is uiteraard dat het relatieve niveau van de activiteiten wordt onderschat.
- ¹³ Ook voor de samengevoegde data van de zeven steden geldt dat de verdeling van activiteiten niet duidelijk afwijkt van de Zwolse gegevens (vgl. Van Deth 1992: 429).
- ¹⁴ Voor de politieke partijen is alleen gevraagd naar lidmaatschap en niet naar de mate van betrokkenheid.

— |

| —

3 MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

3.1 Inleiding

In Zwolle bestaan vele soorten verenigingen en organisaties waarin burgers activiteiten ontplooiën. De *Gemeentegids* (uitgave 1991) telt 600 à 700 organisaties, verenigingen, clubs, stichtingen, enzovoort. Ook in de *Sociale Gids* (1991) van Zwolle is een groot aantal organisaties te vinden. Van deze organisaties lijken er vele relevant. De selectie van organisaties dient uiteraard te zijn gebaseerd op de afbakening van maatschappelijke participatie in dit onderzoek.

In hoofdstuk 2 is gebleken dat de verschillende aspecten van het Zwolse politieke leven grote overeenkomsten vertonen met hetgeen in vergelijkbare steden in Nederland wordt aangetroffen. Tegelijkertijd is duidelijk dat ook in een stad als Zwolle - waar de participatie in het plaatselijke verenigingsleven relatief groot is - slechts een beperkt deel van de bevolking maatschappelijke activiteiten verricht. In dit hoofdstuk komen de organisaties in de Overijsselse hoofdstad aan de orde. Hoe ziet het Zwolse verenigingsleven eruit? Welke contacten bestaan er tussen de diverse organisaties? Welke organisaties lenen zich voor een verder onderzoek naar de kenmerken, achtergrond en motieven van maatschappelijk actieven?

3.2 Verenigingen en organisaties

In hoofdstuk 1 is maatschappelijke participatie omschreven als "alle bestuurlijke en organisatorische activiteiten die worden verricht in min of meer geformaliseerde verbanden, waarbij commercieel voordeel niet het primaire doel vormt en die niet in overheidsdienst worden uitgevoerd." Bovendien dienen de organisaties een algemeen maatschappelijk doel te hebben. De in de *Gemeentegids* en in de *Sociale Gids* van Zwolle genoemde organisaties voldoen vrijwel per definitie aan het criterium dat de activiteiten 'in min of meer geformaliseerde verbanden' plaatsvinden die niet 'in overheidsdienst worden uitgevoerd'. Na inventarisatie van deze beide gidsen (uitgaven 1991) is een eerste indeling gemaakt van de organisaties in Zwolle die mogelijkheden bieden voor bestuurlijk werk door vrijwilligers. Deze indeling omvat de volgende categorieën:

- politieke partijen en aanverwante organisaties
- vakbonden en beroepsorganisaties
- organisaties van winkeliers en ondernemers
- vrouwenorganisaties
- organisaties op het gebied van mensenrechten en Derde Wereld
- organisaties van minderheden
- organisaties op het gebied van milieu en natuurbehoud
- gehandicaptenorganisaties
- patiëntenorganisaties

- overige belangenorganisaties en actiegroepen
- wijk- en buurtorganisaties
- organisaties voor hulpverlening
- organisaties op het gebied van kunst, cultuur en communicatie
- kerkelijke en levensbeschouwelijke organisaties
- sportverenigingen.

Van alle organisaties is beken in hoeverre er sprake is van een algemeen maatschappelijke doelstelling (zie hoofdstuk 1). Tevens is beken in hoeverre iedere organisatie in de Overijsselse hoofdstad daadwerkelijk gelegenheid biedt voor het uitvoeren van bestuurlijk werk door vrijwilligers zoals omschreven in hoofdstuk 1 (enkele organisaties kennen bijvoorbeeld slechts een bureau met enkele betaalde krachten). Bij de hantering van deze beide criteria heeft elke organisatie steeds het voordeel van de twijfel gekregen. Met andere woorden: alleen als zonder meer duidelijk is dat de organisatie geen algemeen maatschappelijk doel wenst na te streven, of als er absoluut geen mogelijkheden zijn voor maatschappelijke activiteiten, is de organisatie van de lijst met relevante organisaties geschrapt.

Voor de verdere afbakening van de onderzoekspopulatie zijn gesprekken gevoerd met zogeheten 'opinion-leaders' (de hoofdredacteur van huis-aan-huis blad De Peperbus, het hoofd voorlichting van de gemeente Zwolle, de coördinator inspraak, de voorzitter van FC-Zwolle, enz.) en is gebruik gemaakt van informatiebronnen van de gemeente. Zo is in de notulen van de raadscommissievergaderingen nagegaan welke organisaties contact hebben met de gemeentelijke overheid en is de lijst van organisaties en personen geraadpleegd die zijn uitgenodigd door de werkgroep Bestuursstijl, waarin raadsfracties samenwerken in het kader van bestuurlijke vernieuwing. Op deze wijze is de lijst van organisaties in Zwolle met zowel een algemeen maatschappelijke doelstelling als lokale activiteiten gecompleteerd.

Het resultaat van deze inspanningen is een lijst van in totaal 424 Zwolse organisaties die voldoen aan de geformuleerde criteria. Aan de besturen van deze organisaties is een beknopte vragenlijst toegestuurd met het verzoek informatie te verstrekken over:¹⁵

- doelstelling van de organisatie
- jaar van oprichting
- aantal leden/betrokkenen
- aantal bestuursleden
- belangrijkste huidige activiteiten
- opbouw van de organisatie
- aard en frequentie van de contacten met de gemeente
- frequentie van contacten met andere gemeenten.

In totaal hebben 267 organisaties de vragenlijsten ingevuld geretourneerd (respons 63%). Vele besturen blijken de gevraagde informatie zeer gedetailleerd te verstrekken en vooral de vragen naar huidige activiteiten gaven aanleiding tot het meesturen van uitgebreide programma-overzichten en activiteitenkalenders.

Op basis van de genoemde doelstellingen en de problemen of groepen waarop de organisaties zich richten, is een indeling gemaakt van de organisaties in Zwolle die relevant zijn voor een nader onderzoek naar maatschappelijke participatie. Deze indeling in zeven categorieën is weergegeven in tabel 3.1.

Tabel 3.1 Categorieën van organisaties in Zwolle

	voorbeelden van organisaties	aantallen (n)	(%)
politieke partijen en politieke organisaties	CDA, afd. Zwolle Vrouwen in de VVD Zwolle Swollwacht	17	6
vakbonden en beroepsorganisaties	FNV, afd. Zwolle ABVA-KABO Zwolse studentenvakbond ZSVB	11	4
belangenorganisaties algemeen	Vluchtelingenwerk Zwolle IVN afd. Zwolle e.o. Wereldwinkel De bonte hond	24	9
belangenorganisaties met specifieke doelen in de gemeente Zwolle	Zwolse kring van ondernemers Wijk- en speeltuinvereniging Het noorden Vrienden van de stadskern	28	11
organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid	Slachtofferhulp regio Zwolle St. vrijwilligerscentrale Zwolle VOGOZ	40	15
organisaties op het gebied van sport, kunst en cultuur	KNVB, afd. Zwolle Vereniging Zwols popfront Filmhuis Zwolle	114	43
kerkelijke en levensbeschouwelijke organisaties	gereformeerde kerk te Zwolle hervormde gemeente te Zwolle RK parochie van de H. Joseph	33	12

Uit tabel 3.1 blijkt dat bijna 43 procent van de organisaties in dit bestand activiteiten ontplooit op het gebied van sport, kunst of cultuur, terwijl beroepsorganisaties slechts 4 procent van het bestand vormen. De verdeling van organisaties over de zeven categorieën is gebaseerd op de doelstellingen en doelgroepen van de benaderde verenigingen, clubs, instellingen en stichtingen. Uiteraard vertonen de diverse organisaties grote verschillen in ledentallen, betrokkenen, aantallen activiteiten, bestuursvergaderingen en aantallen betaalde krachten. Zo kennen enkele organisaties geen formeel lidmaatschap (b.v. federaties). In deze gevallen is gevraagd naar het aantal betrokkenen bij de organisatie. In tabel 3.2 en 3.3 zijn enkele kerncijfers samengevat over het bereik, de omvang en de activiteiten van de organisaties.

Tabel 3.2 Ledental en bereik van maatschappelijke organisaties in Zwolle (gemiddelde aantallen)

	leden	betrokkenen (indien geen leden)	activiteiten	
			aantal	deel- nemers
politieke organisaties	170	30	5,1	195
vakbonden/beroepsorganisaties	977	150	4,5	198
algemene belangenorganisaties	500	102	5,4	249
specifieke belangenorganisaties	742	843	7,7	360
welzijn/gezondheid	170	44	4,6	188
sport/kunst/cultuur	381	165	3,5	291
kerkelijke organisaties	1.521	192	4,8	269
totaal	557	198	4,6	265

Uit tabel 3.2 blijkt dat de organisaties met leden over gemiddeld 557 leden beschikken, terwijl organisaties zonder leden maar met betrokkenen, gemiddeld 198 betrokkenen hebben. Het gemiddelde aantal activiteiten per organisatie ligt op 4,6 per jaar. Gemiddeld over alle organisaties schat men het aantal deelnemers aan deze 4,6 activiteiten op 265. Relatief grote aantallen leden zijn te vinden bij kerkelijke organisaties en beroepsverenigingen. De aantallen leden, betrokkenen en deelnemers liggen bij politieke organisaties veel lager dan bij andere soorten organisaties. Het zijn echter de specifieke belangenorganisaties die het meest duidelijk uit tabel 3.2 naar voren komen. Deze organisaties onderscheiden zich van de andere organisaties door een bovengemiddeld aantal leden, maar vooral door een relatief zeer groot aantal betrokkenen. Bovendien organiseren de clubs en verenigingen in deze categorie gemiddeld de meeste activiteiten en ligt het gemiddelde aantal deelnemers daarbij ver boven het gemiddelde van alle organisaties gezamenlijk.

Tabel 3.3 Bestuurlijke activiteiten in maatschappelijke organisaties (in gemiddelde aantallen en procenten)

	bestuursleden ^a vergaderingen perbetaalde krachten ^b		
		jaar ^a	
politieke organisaties	6,3	9,7	-
vakbonden/beroepsorganisaties	6,9	9,5	82
algemene belangenorganisaties	5,8	7,8	88
specifieke belangenorganisaties	8,9	10,9	70
welzijn/gezondheid	6,9	8,9	65
sport/kunst/cultuur	6,5	11,2	73
kerkelijke organisaties	11,4	15,0	52
totaal	7,4	10,9	72

^a Gemiddelde aantallen.

^b Percentage organisaties met betaalde krachten.

In tabel 3.3 staan enkele kerncijfers over de omvang van de besturen en de vergaderfrequentie van deze besturen. Tevens is aangegeven welk deel van de organisaties beschikt over betaalde krachten. De gemiddelde omvang van de besturen ligt op 7,4 personen. Deze besturen vergaderen gemiddeld 10,9 keer per jaar. Ruim 72 procent van de organisaties heeft de beschikking over één of meer betaalde krachten. Kerkelijke organisaties hebben gemiddeld de meest omvangrijke besturen en vergaderen ook het meest. Het aantal kerkelijke organisaties dat werkt met betaalde krachten is relatief kleiner dan bij de andere soorten organisaties het geval is. Politieke organisaties hebben in het geheel geen betaalde krachten en de omvang en vergaderfrequentie van de besturen ligt voor deze organisaties net beneden het gemiddelde. Specifieke belangenorganisaties nemen ook hier een opvallende plaats in, met relatief omvangrijke besturen die bovendien een hoge vergaderfrequentie kennen.

Uit deze beknopte beschrijving van de voor dit onderzoek relevant geachte organisaties in Zwolle, wordt duidelijk dat er flinke verschillen bestaan in grootte, bereik en activiteiten van de organisaties, en in de omvang en vergaderfrequentie van de besturen. Politieke organisaties zijn relatief klein (zowel in aantallen leden, betrokkenen, deelnemers en bestuursleden als in de frequentie van bestuursvergaderingen). De mogelijkheden tot het rekruteren van vrijwilligers zullen beperkt zijn. Kerkelijke organisaties en beroepsverenigingen beschikken over relatief veel leden, maar de aantallen betrokkenen of deelnemers zijn relatief beperkt. Vooral kerkelijke organisaties kennen echter omvangrijke besturen met zeer veel vergaderingen. Bestuurlijk werk lijkt in deze organisaties een zaak van een klein aantal actieve leden, terwijl een groot deel van de overige leden nauwelijks participeert. De gunstigste omgeving voor bestuurlijk werk bieden de specifieke belangenorganisaties met hun grote aantallen leden, betrokkenen en deelnemers, en met hun bovengemiddelde aantal activiteiten, bestuursleden en bestuursvergaderingen per jaar.

3.3 Contacten tussen organisaties

De vele verenigingen en organisaties in Zwolle vormen samen het maatschappelijk middenveld in de Overijsselse hoofdstad. Dat is uiteraard geen verzameling van onafhankelijke organisaties met weinig of geen contacten, maar naar alle waarschijnlijkheid een netwerk van onderlinge relaties. Teneinde een beeld te krijgen van de onderlinge contacten - en daarmee van de positie van een organisatie in de Zwolse samenleving - is elke organisatie gevraagd aan te geven met welke andere organisaties in Zwolle men contacten onderhoudt. Organisaties die over relatief veel contacten met andere organisaties beschikken, nemen een centralere rol in in de Zwolse samenleving dan andere organisaties.

Zoals opgemerkt, zijn er 424 organisaties geselecteerd als relevante organisaties voor maatschappelijke activiteiten. Deze 424 zijn vervolgens benaderd en van 267 organisaties zijn de ingevulde vragenlijsten ontvangen. Ruim 87 procent (233) van deze organisaties geeft aan contacten te hebben met één of meer van de andere 423 organisaties in Zwolle. De organisaties blijken zeer selectief te zijn in

het onderhouden van contacten.

In tabel 3.4 zijn de contacten aangegeven tussen de diverse soorten organisaties. In totaal hebben de 423 organisaties 2.273 contacten met elkaar onderhouden.¹⁶ Duidelijk is dat de organisaties vooral contacten onderhouden met organisaties van hun eigen soort: de hoogste frequenties zijn te vinden op de diagonaal van tabel 3.4.

Tabel 3.4 Contacten tussen diverse soorten organisaties (absolute aantallen)

geïnitieerd door	contacten met									
	1	2	3	4	5	6	7	9	totaal N-org.	
1 politieke organisatie	88	10	16	41	10	16	8	1	190	18
2 vakbonden/beroepsorganisatie	4	40	6	5	2	0	0	2	59	21
3 alg. belangenorganisatie	52	10	49	29	31	41	40	14	266	37
4 specifieke belangenorganisatie	61	3	24	151	21	55	17	5	337	49
5 welzijn/gezondheid	22	12	44	77	174	67	41	14	451	52
6 sport/kunst/cultuur	50	0	19	41	19	524	24	36	713	170
7 kerkelijke organisatie	6	3	31	20	16	50	113	18	257	54
9 overige	0	0	0	0	0	0	0	0	0	23
totaal	283	78	189	364	273	753	243	90	2.273	424

Een voorbeeld uit tabel 3.4: politieke organisaties (1) zochten 10 maal contact met organisaties op het terrein van welzijn en gezondheid (5). Deze laatsten namen zelf 22 maal contact op met politieke organisaties.

Tabel 3.4 toont een nogal divers beeld. Organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid en politieke organisaties houden er relatief weinig contacten op na, terwijl vooral vakbonden en beroepsorganisaties erg actief zijn.

3.4 Selectie van organisaties

In het verdere onderzoek naar de kenmerken, achtergrond en motieven van de bestuurlijk actieven was het om praktische redenen (middelen, tijd) niet mogelijk alle 424 of 267 onderzochte organisaties in de beschouwingen te betrekken. In een exploratief onderzoek naar maatschappelijke participatie is een dergelijke mate van volledigheid echter ook niet noodzakelijk. Er is volstaan met een onderzoek onder een aantal organisaties uit de eerder onderscheiden categorieën. Via gesprekken met Zwolse 'opinion leaders', aan wie is gevraagd naar voor Zwolle gezichtsbepalende organisaties, is uiteindelijk een lijst opgesteld van 82 organisaties die een herkenbare rol spelen in het Zwolse verenigingsleven. Van deze lijst bleek een aantal organisaties af te vallen, omdat de organisatie inmiddels was opgeheven (Vrouwenhulpcentrum Freya), omdat men geen tijd had (Winkeliersvereniging Assendorp Vooruit; Stichting Papenstraattheater), omdat men geen 'vuile was buiten wilde hangen' (Overijsselse Ziekenomroep), of omdat men het 'te politiek' vond (Buurtvereniging Bollebieste). Bovendien bleken

enkele organisaties vooral door professionele, betaalde krachten gerund te worden. Uiteindelijk bleken 66 organisaties bereid mee te werken aan het verdere onderzoek naar maatschappelijke participatie. Deze organisaties - en hun belangrijkste kenmerken - zijn opgenomen in bijlage A. Elk van de 66 organisaties is benaderd met het verzoek ten minste tien vragenlijsten te verspreiden onder de bestuurlijk actieve leden van de organisatie. Deze schriftelijke enquêtes bevatten vele vragen over het verrichte bestuurlijke werk en de belangrijkste motieven daarvoor. Tevens is getracht enkele aangepaste vragenlijsten te verspreiden onder mensen die inmiddels hun bestuurlijke activiteiten bij de organisatie hadden gestaakt. Met de contactpersonen van alle 66 organisaties is telefonisch of persoonlijk contact geweest om de procedure toe te lichten. De vragenlijsten zijn direct geretourneerd aan de onderzoekers, zonder verdere tussenkomst van de contactpersonen of andere betrokkenen. Deze gegevens staan centraal in de analyses in hoofdstuk 4 van dit verslag.

Tabel 3.5 Geselecteerde organisaties per categorie

categorie	organisaties
politieke organisaties	- PvdA, afd. Zwolle - Swollwacht
vakbonden/beroepsorganisaties	- Politiek café Zwolle
	- CNV, afd. Zwolle - ABVA-KABO
algemene belangenorganisatie	- Zwolse studentenvakbond ZSVB
	- Zwolse vrouwenraad - Stichting AGOZ
specifieke belangenorganisaties	- Steungroep De zwarte Zuidafrikaan
	- Krisiskomitee Zwolle
	- Platform Stadshagen
welzijn/gezondheid	- Wijkvereniging Veeralleekwartier
	- Vrijwilligerscentrale Zwolle
	- VOGOZ
sport/kunst/cultuur	- SOS telefonische hulpdienst Zwolle
	- Vereniging Zwols popfront
	- Filmhuis Zwolle
kerkelijke organisaties	- ZAC
	- gereformeerde kerk te Zwolle
	- hervormde gemeente te Zwolle - RK parochie van de H. Joseph

Zoals al eerder is opgemerkt, is het verzamelen van gegevens met een schriftelijke vragenlijst niet de ideale wijze voor het verzamelen van gegevens in een exploratief onderzoek. In aanvulling op onze schriftelijke enquête zijn daarom 100 bestuurders mondeling geïnterviewd. Deze respondenten zijn in een beperkt aantal organisaties actief. Uit elk van de zeven categorieën organisaties zijn drie kenmerkende organisaties gekozen. Een overzicht van de daarbij gehanteerde criteria is te vinden in bijlage B. In tabel 3.5 zijn deze 21 geselecteerde organisaties opgenomen. De op deze wijze verzamelde gegevens komen aan bod

in de hoofdstukken 5, 6 en 7.

3.5 Slot

Van de vele verenigingen, clubs, stichtingen en instellingen in Zwolle, blijken er in totaal 424 mogelijkheden te bieden voor maatschappelijke participatie zoals eerder gedefinieerd. Van deze organisaties hebben er 267 meegewerkt aan de eerste fase van het onderzoek. Op basis van de met een eenvoudige vragenlijst verkregen gegevens over doelstellingen, omvang, vergaderfrequentie, contacten, enzovoort, is een beknopte beschrijving van het Zwolse verenigingsleven opgesteld. Daarbij is een indeling in zeven categorieën van organisaties gehanteerd:

- politieke organisaties
- vakbonden/beroepsorganisaties
- algemene belangenorganisaties
- specifieke belangenorganisaties
- welzijn/gezondheid
- sport/kunst/cultuur
- kerkelijke organisaties.

Uit de beschrijving van enkele kenmerken van deze organisaties blijkt dat er grote verschillen bestaan tussen de diverse organisaties en tussen de verschillende categorieën. Politieke organisaties zijn in vele opzichten relatief klein (aantallen leden, betrokkenen, deelnemers, bestuursleden, vergaderfrequentie). Kerkelijke organisaties en beroepsverenigingen hebben veel leden, maar relatief geringe aantallen betrokkenen of deelnemers. Organisaties die specifieke belangen verdedigen in Zwolle lijken de meest gunstige omgeving te bieden voor maatschappelijke participatie. Deze organisaties worden gekenmerkt door relatief grote aantallen leden, betrokkenen en deelnemers, en door een relatief bovengemiddeld aantal bestuursleden en activiteiten, en bestuursvergaderingen per jaar.

Na deze schets van de Zwolse organisaties, is onderzocht in welke mate de verschillende verenigingen en clubs contacten met elkaar onderhouden. Hieruit bleek dat vooral organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid en politieke organisaties relatief weinig contacten onderhouden met andere soorten organisaties. Een breed scala aan contacten vinden we vooral bij de vakbonden en beroepsorganisaties.

Ter afronding van dit hoofdstuk is een selectie gepresenteerd van de organisaties die verder betrokken zijn bij het onderzoek. Voor de verspreiding van schriftelijke vragenlijsten onder bestuurlijk actieven en ex-participanten is een lijst opgesteld met 77 organisaties. Daarvan werken er 66 mee aan het vervolgonderzoek. Vervolgens zijn uit elk van de zeven categorieën drie organisaties geselecteerd. Met de bestuurders uit deze 21 organisaties zijn mondelinge interviews gehouden.

NOTEN

¹⁵ Deze vragenlijsten zijn in maart 1992 aan de organisaties verzonden. In april en mei zijn rappelbrieven verstuurd.

¹⁶ Uiteraard ligt het totaal aantal contacten veel hoger. In de genoemde cijfers is slechts weergegeven hoeveel contacten er bestaan tussen de verschillende organisaties.

— |

| —

4 MAATSCHAPPELIJKE ACTIVITEITEN

4.1 Inleiding

Maatschappelijke participatie is niet of nauwelijks te omschrijven in termen van het terrein waarop de werkzaamheden plaatsvinden. In hoofdstuk 3 is op basis van de aard van de activiteiten en de doelstelling van de organisaties gekozen voor een indeling in zeven categorieën organisaties. In deze organisaties verrichten burgers op vrijwillige basis tal van activiteiten, waaronder bestuurlijke en leidinggevende taken. In paragraaf 4.2 worden allereerst de aan maatschappelijke organisaties bestede tijd en de ervaren tijdsdruk beschreven. In paragraaf 4.3 komt de aard van de activiteiten aan de orde. In paragraaf 4.4 vragen wij ons af of op basis van omvang en aard van de activiteiten typen maatschappelijk actieven zijn te onderscheiden.

4.2 Tijdsbesteding

De Zwolse bestuurder van maatschappelijke organisaties besteedt gemiddeld 6,09 uur per week aan bestuurlijke activiteiten.¹⁷ Meer dan de helft van de geënquêteerden (55%) is ten minste vier uur per week aan het werk in de organisatie. Ruim 13 procent is zelfs meer dan tien uur per week bezig met het bestuurlijke werk. Deze cijfers onderstrepen nog eens dat maatschappelijke bezigheden voor de betrokkenen een belangrijk aspect van hun tijdsbesteding is. Naast deze precieze registratie van het aantal uren dat maatschappelijk actieven besteden aan hun activiteiten, is tevens geïnformeerd naar de ervaren tijdsdruk. Ongeacht de uren die men besteedt aan het vrijwilligerswerk, kan de ervaren tijdsdruk verschillen. Iemand met een drukke baan zal zes uur bestuurlijk werk per week als een grote belasting kunnen ervaren, terwijl dat voor een AOW-er een betrekkelijk geringe belasting kan betekenen. Deze subjectieve tijdsdruk geeft wellicht beter weer welk beslag de maatschappelijke activiteiten leggen op de betrokkenen dan de objectieve registratie van de bestede uren. Uit tabel 4.1 blijkt dat er een zeer duidelijk verband bestaat tussen het aantal bestede uren en de ervaren tijdsdruk. Mensen die aangeven het heel druk te hebben met hun organisatie, zijn gemiddeld bijna driemaal zoveel tijd kwijt aan deze activiteiten als de gehele groep ondervraagden. Het verband tussen beide registraties van tijdsdruk is weliswaar niet lineair, maar vertoont toch een duidelijke systematiek. Met uitzondering van de laagste twee categorieën, wordt de daadwerkelijke tijdsbesteding gehalveerd als we naar een lagere categorie van de subjectieve tijdsdruk overgaan.

Tabel 4.1 Subjectieve (ervaren) tijdsdruk en objectieve tijdsdruk in uren, gemiddeld voor de betreffende respondenten

ervaren tijdsdruk	uren	(n)
heel erg druk	17,6	(10)
tamelijk druk	8,9	(87)
een beetje druk	4,5	(67)
niet zo druk	2,5	(50)
helemaal niet druk	2,5	(17)
totaal	6,1	(231)

Bron: ZWKUN-enquête

Tabel 4.1 laat tevens zien dat beide registraties van de bestede tijd (objectieve en subjectieve tijdsdruk) hetzelfde beeld opleveren. Wie vindt dat hij of zij het erg druk heeft met deze activiteiten, zal ook feitelijk veel tijd aan deze activiteiten besteden. Voor de verdere beschrijving van de kenmerken van maatschappelijke actieven en activiteiten kan worden volstaan met één van beide registraties. Vanwege de voordelen van de objectieve tijdsdruk (onderling vergelijkbaar, intervalniveau, gradaties), wordt verder deze meting van de bestede tijd gebruikt.

De mogelijkheid om veel tijd te besteden aan bestuurlijk werk is niet alleen afhankelijk van de inzet en motivatie van de actieven of van de behoeften van de organisatie. De tijdsbesteding ten behoeve van de organisatie zal uiteraard mede afhankelijk zijn van de andere werkzaamheden die men verricht. Voor mensen die een betaalde baan hebben of een huishouden verzorgen, is de tijdsbesteding anders dan bijvoorbeeld voor gepensioneerden. In tabel 4.2 is de tijdsbesteding weergegeven voor de gehele groep maatschappelijk actieven en voor de categorieën met en zonder werkring.

Tabel 4.2 Aantal uren dat men besteedt aan de maatschappelijke participatie in enkele bevolkingscategorieën (in procenten en gemiddelden, horizontaal gepercenteerd)

	aantal uren per week							gemid.	(n)
	1	2	3	4-6	7-10	11-15	16-45		
loondienst (bedrijf)	8	16	14	33	16	6	8	6,75	(51)
loondienst (overheid)	14	31	14	14	19	3	7	5,61	(59)
zelfstandige	8	46	8	8	15	15	-	4,77	(13)
student	14	29	21	21	-	7	-	3,71	(14)
huisvrouw	17	26	6	6	17	3	6	4,94	(35)
VUT, AOW, WAO, enz.	10	22	25	25	18	10	8	7,25	(60)
totaal	12	25	12	12	16	7	6	6,02	(232)

Bron: ZWKUN-enquête

Uit de cijfers in tabel 4.2 blijkt dat degenen zonder werkkring (VUT, AOW, WAO, enz.) met 7,25 uur per week gemiddeld de meeste tijd besteden aan de organisatie. Studenten, huisvrouwen en zelfstandigen maken gemiddeld de minste tijd per week vrij voor deze activiteiten. Daarentegen is de tijdsbesteding door mensen in loondienst - en dan vooral degenen die bij bedrijven in loondienst zijn - met gemiddeld circa zes uur vrijwilligerswerk, zeer aanzienlijk. Hoewel de gemiddelden voor de zes categorieën duidelijk variëren, zijn de verschillen niet bijzonder groot. Ongeacht hun overige bezigheden, verrichten de meeste bestuurlijk actieven per week een substantieel aantal uren vrijwilligerswerk. Deze tijd blijkt niet noemenswaardig te verschillen tussen verschillende categorieën bestuurders als gekeken wordt naar hun overige (veelal primaire) taken. Deze conclusie verandert ook niet als voor elke respondent een ruwe schatting gemaakt wordt van de beschikbare vrije tijd, door het totaal aantal uren per week (168 uur) te verminderen met de tijd voor slapen (56 uur), verzorging (35 uur) en de eventuele werktijd die de respondent opgeeft (8 tot 65 uur). Ongeacht de beschikbare vrije tijd, wijkt de aan de organisatie bestede tijd van werkenden niet sterk af van die van niet-werkenden. Een vergelijkbare conclusie geldt voor alle soorten organisaties. In tabel 4.3 is de tijdsbesteding voor elk van de zeven eerder onderscheiden soorten organisaties aangegeven.

Tabel 4.3 Aantal uren dat men besteedt aan de maatschappelijke participatie in soorten organisaties (in procenten en gemiddelden, horizontaal gepercenteerd)

	aantal uren per week							gemid.	(n)
	1	2	3	4-6	7-10	11-15	16-45		
politieke partijen en organisaties	14	28	16	21	12	4	5	5,23	(57)
vakbonden en beroepsorganisaties	5	25	35	10	10	5	10	6,35	(20)
belangenorganisaties (algemeen)	29	18	-	35	12	-	6	5,29	(17)
belangenorganisaties (specifiek)	16	32	7	16	17	6	6	5,74	(69)
welzijn en gezondheid	6	27	3	35	18	6	6	5,91	(34)
sport, kunst en cultuur	-	7	15	26	22	19	11	8,78	(27)
kerkelijke organisaties	-	11	22	11	33	11	11	7,78	(9)
totaal	12	25	12	22	16	6	7	6,09	(233)

Bron: ZWKUN-enquête

Ook voor deze gegevens geldt dat de verschillen tussen de diverse categorieën duidelijk, maar niet erg groot zijn. De bestuurlijk actieven in organisaties voor sport, kunst en cultuur besteden gemiddeld de meeste tijd aan hun activiteiten (8,78 uur). Dit cijfer is het laagst bij hen die taken verrichten bij politieke partijen en organisaties (5,23 uur). Ook voor deze laatste categorie leggen de maatschappelijke activiteiten echter beslag op een aanzienlijk deel van de beschikbare tijd.

Uit deze gegevens blijkt dat bestuurlijk werk voor de meeste maatschappelijk actieven geen marginaal onderdeel van hun activiteiten is. Besturen in een maatschappelijke organisatie kost tijd en de ervaren tijdsdruk is in overeenstemming met de bestede uren.

4.3 Aard van de activiteiten

Bestuurlijk werk vergt een belangrijk deel van de beschikbare tijd. Daarbij komt dat deze werkzaamheden veelal zonder vergoeding worden verricht en betrekking hebben op de bestuurlijke gang van zaken in een organisatie. De tijd dat een lid van een voetbalvereniging bezig is met trainen en voetballen, is niet gerekend tot de tijd die men besteedt aan de organisatie.

De bestuurlijke activiteiten van de ondervraagden vertonen een zeer gevarieerd beeld. Bij een open vraag naar de taken die men binnen de organisatie verricht, is gelegenheid geboden voor het invullen van een, twee of drie taken. Ongeveer een kwart van de respondenten zegt één taak (27%) of twee taken (24%) te verrichten. Bijna de helft van de respondenten (47%) noemt drie taken. Daarmee komt het gemiddelde aantal verschillende taken op 2,2 te liggen (n = 238).

Hoewel uitdrukkelijk is gezocht naar maatschappelijk actieven die bestuurlijke taken verrichten, levert de open vraag naar de taken waarvoor men verantwoordelijk is, een zeer gevarieerd beeld op. Allereerst zijn er uiteraard de typisch bestuurlijke en administratieve functies:

- notuleren van vergaderingen
- voorzitten wijkvereniging
- secretariaat voeren en waarnemend voorzitter zijn
- postverwerking
- kassabeheer
- organiseren van activiteiten voor jeugd en volwassenen
- contactpersoon zijn voor diverse instellingen.

Daarnaast is een aantal werkzaamheden genoemd die niet direct vallen onder de noemer bestuurlijke taken (in de zin van managementtaken), maar die kennelijk tot de activiteiten van de ondervraagden behoren:

- redactie Milieublاد
- maken van politiek-maatschappelijke analyses van de ontwikkelingen in Zuid-Afrika
- koffiezetten voor bejaarden
- helpen bij een biljartavond
- aanspreekpunt voor de leden.

Uit deze voorbeelden blijkt dat de taken van bestuurlijk actieven niet beperkt zijn tot het besturen van de organisatie. In principe doet men alle voorkomende werkzaamheden die nodig zijn voor de continuïteit van de organisatie of het bereiken van de doelstellingen. Typische managementfuncties, zoals het voorzitten van vergaderingen en het beheren van de financiën, worden frequent genoemd, maar zijn zeker niet de meest kenmerkende taken van de maatschappelijke participanten. Van de antwoorden op de vraag naar de eerste taak binnen de organisatie, valt circa 18 procent in de categorie 'activiteiten uitvoeren'. De overige antwoorden worden beduidend minder vaak genoemd. In tabel 4.4 zijn de antwoorden op de open vraag naar de drie belangrijkste taken samengevat. Daarvoor zijn de vele verschillende antwoorden gecodeerd op basis van frequentie. Een codeerschema met 36 ingangen bleek nodig voor het op adequate wijze weergeven van de grote verscheidenheid aan antwoorden.

Tabel 4.4 Taken van bestuurlijk actieven (in procenten van het aantal respondenten die een taak als eerste, of tweede of derde noemen)

	eerste taak	tweede taak	derde taak
activiteiten uitvoeren	18	21	22
bestuurslid	8	2	3
ideeën aandragen	7	5	6
penningmeester	7	-	1
bestuurstaken	6	2	-
voorzitter	5	-	-
secretaris	5	1	-
secretariaatswerkzaamheden	5	2	-
organisatie opzetten	4	10	7
contacten/info verzorgen	4	5	5
lid werkgroep/commissie	4	5	3
coördinator	3	4	1
afgevaardigde/vertegenwoordiger	-	5	6
zorgen voor goede sfeer	2	3	6
(n)	(230)	(172)	(116)

Bron: ZWKUN-enquête

De door meer dan 5 procent van de respondenten genoemde antwoorden zijn in tabel 4.4 vermeld. De al aangestipte typisch bestuurlijke taken (voorzitten, notuleren, enz.), worden minder frequent genoemd dan het organiseren van allerlei activiteiten. Opmerkelijk is verder dat respondenten die al een bepaalde taak hebben genoemd, de gelegenheid benutten om 'de zorg voor een goede sfeer' als afzonderlijk onderdeel van hun takenpakket te laten registreren als tweede of derde taak.

Uit de antwoorden op de vraag naar de taken blijkt dat de ondervraagden veel meer doen dan typisch bestuurlijke zaken. De meest genoemde taken liggen op het terrein van het begeleiden en ondersteunen van activiteiten. Nu ligt het voor de hand dat er diverse activiteiten worden gecombineerd en men dus zowel voorzitter is van een organisatie, als zorgdraagt voor een gezellig bijlartavondje. Uit de antwoorden blijkt dat dergelijke combinaties eerder regel dan uitzondering

zijn. Geen enkele respondent heeft uitsluitend bestuurlijke taken genoemd (voorzitter, bestuurslid, penningmeester, enz.). Bijna een derde van de bestuurders (32%) vervult alleen uitvoerende taken, terwijl de meerderheid (69%) uitvoerende en bestuurlijke taken combineert. Bestuurlijk actieven die zich beperken tot typisch bestuurlijke taken, zijn in Zwolle niet aangetroffen.

4.4 Een typologie?

Uit de vorige paragrafen blijkt dat het werken in een maatschappelijke organisatie een aanzienlijk deel van de beschikbare tijd vergt en vele, zeer verschillende taken omvat. Wellicht zijn er bepaalde typen maatschappelijk actieven te onderscheiden op basis van de omvang en de aard van de activiteiten. Een eerste mogelijkheid voor een dergelijke typering is de intensiteit van het werk in de organisatie te gebruiken als criterium om de betrokkenen te onderscheiden. Door het combineren van de gegevens van de objectief bestede tijd en de subjectief ervaren tijdsdruk, zou men de actieven 'pur sang' (veel uren, erg druk) kunnen onderscheiden van degenen voor wie deze activiteiten een veel minder centraal onderdeel van hun bezigheden uitmaken (weinig uren, geringe drukte). Uiteraard zijn er andere combinaties van deze kenmerken mogelijk. In paragraaf 4.2 bleek duidelijk dat beide variabelen een duidelijk systematisch verband vertonen. Het heeft daarom weinig zin een dergelijke typologie op te stellen; alle informatie is immers al beschikbaar in een van de gebruikte kenmerken. Een tweede mogelijkheid is het combineren van de gegevens over de aard van de activiteiten met de hieraan bestede tijd. Bij de aard van de werkzaamheden kan onderscheid worden gemaakt tussen degenen die belast zijn met bestuurlijke taken (voorzitten, secretariaat, financieel beheer, enz.) enerzijds, en zij die aangeven vooral bezig te zijn met het uitvoeren, begeleiden en organiseren van activiteiten. De intensiteit van het werk kan weergegeven worden door de bestede tijd. In tabel 4.5 zijn aard en intensiteit van het werk in de organisatie gecombineerd.

Tabel 4.5 Aard en omvang van de maatschappelijke activiteiten (in procenten, horizontaal geperceenteerd)

	1-3 uur	4-10 uur	>10 uur	(n)
alleen uitvoerende taken	42	42	16	(69)
bestuurlijke en uitvoerende taken	51	35	13	(150)

Bron: ZWKUN-enquête

In paragraaf 4.3 is al gebleken dat er geen actieven zijn die uitsluitend bestuurlijk werk verrichten, maar dat men zich toelegt op uitvoerende taken of op een combinatie van uitvoerende en bestuurlijke taken. Uit de cijfers in tabel 4.5 blijkt dat de tijdsbesteding voor beide groepen min of meer hetzelfde patroon vertoont. Degenen die beide taken combineren zijn wat oververtegenwoordigd in de categorie met een beperkte tijdsbesteding. Een gevarieerd takenpakket betekent dus niet dat men veel meer tijd besteedt aan de organisatie.

De gegevens over de objectieve en subjectieve tijdsbesteding vormen geen aanleiding tot het opstellen van een typologie van maatschappelijke activiteiten. Hoewel de aard van de werkzaamheden en de bestede uren een minder perfect verband vertonen dan beide metingen voor tijdsdruk, geldt ook in dit geval dat het opstellen van een typologie weinig perspectief biedt. Duidelijk is dat de bestuurders een zeer gevarieerd aantal taken verrichten en dat de meesten bestuurlijke en uitvoerende werkzaamheden combineren. De gegevens over de aard en de omvang van het werk in de organisatie zullen dus afzonderlijk in de verdere analyses worden betrokken.

4.5 Slot

In dit hoofdstuk zijn de omvang en de aard van maatschappelijke participatie nader bezien. De gemiddelde tijdsbesteding ligt op ruim zes uur per week. Deze besteding vertoont geen grote verschillen tussen mensen die wel en die geen betaalde betrekking hebben. Evenmin bestaan er grote verschillen in tijdsbesteding tussen de bestuurders van de verschillende soorten organisaties. De objectief bestede tijd blijkt een vrijwel perfecte afspiegeling van de subjectief ervaren tijdsdruk.

Bij het in kaart brengen van de verschillende taken die worden vervuld, valt op dat geen enkele ondervraagde zijn of haar activiteiten beperkt tot typisch bestuurlijke taken. Een deel van de ondervraagden legt zich toe op uitvoerende werkzaamheden, terwijl de meerderheid zowel bestuurlijke als uitvoerende activiteiten ontplooit. De activiteiten blijken zeer divers van aard te zijn. Uit deze beschrijvingen komt geen duidelijk beeld naar voren van specifieke typen maatschappelijk actieven. De meeste bestuurlijke vrijwilligers besteden een substantieel deel van hun tijd aan de organisatie. In die tijd vervult men een breed scala van taken. Van specialisatie, bijvoorbeeld door mensen die veel tijd besteden aan uitsluitend uitvoerende taken, is nauwelijks sprake.

NOOT

¹⁷ De spreiding van de bestede uren is groot: bij de gemiddelde besteding van 6,09 uur behoort een standaard deviatie van 6,50 (n = 233).

— |

| —

5 MAATSCHAPPELIJK ACTIEVEN

5.1 Inleiding

Uit de in hoofdstuk 2 gepresenteerde gegevens over de opvattingen en houdingen van Zwollenaren werd duidelijk dat een minderheid van de Zwolse bevolking actief is bij een organisatie die op lokaal niveau activiteiten ontplooit. Het overgrote deel van deze participanten beperkt de bestuurlijke activiteiten tot één enkele vereniging. Deze conclusies zijn gebaseerd op een steekproef uit de gehele (kiesgerechtigde) bevolking van de Overijsselse hoofdstad. De resultaten van dit onderzoek kunnen worden beschouwd als een adequate representatie van de bevolking in Zwolle (vgl. Tops et al. 1991: 156-159). Voor een nadere analyse van de kenmerken, achtergrond en motieven van degenen die in Zwolle maatschappelijk actief zijn, is het gebruik van dit databestand niet toereikend. Het aantal ondervraagde actieven is daarvoor te gering, terwijl bovendien de dataverzameling op dit punt beperkt is tot de vraag in welke mate men betrokken is bij enkele soorten organisaties.

Voor een exploratief onderzoek naar bestuurlijk werk door vrijwilligers zijn de in hoofdstuk 3 geselecteerde organisaties benaderd (§ 3.4). Op die wijze is van 245 bestuurlijke participanten en van 24 ex-participanten informatie ontvangen op basis van een uitvoerige schriftelijke enquête. Deze gegevens bieden de mogelijkheid een gedetailleerde beschrijving te geven van de kenmerken, achtergrond en motieven van degenen die maatschappelijk participeren.

Voor een beschrijving van de kenmerken van bestuurders staan dus twee databestanden ter beschikking. Door de uitkomsten van het onderzoek onder de Zwolse bevolking te vergelijken met de resultaten van de enquête onder de maatschappelijk actieven, ontstaat een beeld van actieven als een min of meer bijzondere categorie. Deze beschrijving vormt het eerste deel van dit hoofdstuk. Vervolgens wordt aandacht besteed aan de ex-participanten. Omdat deze laatste groep zo beperkt is, heeft het weinig zin de achtergrondkenmerken van deze respondenten te beschrijven. Er wordt dan ook voornamelijk gekeken naar de redenen waarom men is gestopt met het bestuurlijke werk. De motieven van mensen om bestuurlijk werk te doen, de rekrutering en mobilisering van bestuurlijk actieven en de aard van hun inspanningen komen in de volgende hoofdstukken aan bod.

5.2 Kenmerken van maatschappelijk actieven

Maatschappelijk actieven besteden een niet onaanzienlijk deel van hun tijd aan bestuurlijke activiteiten in allerlei organisaties. Wie zijn deze mensen en op welke punten verschillen zij van de overige Zwollenaren? Voor het beantwoorden van

deze vragen wordt allereerst gekeken naar een aantal sociaal-economische en demografische achtergrondkenmerken van de bestuurlijk actieven en minder actieve inwoners van de Overijsselse hoofdstad. Vervolgens komen de politieke houdingen aan bod, en tot slot de loopbanen.

5.2.1 Achtergrondkenmerken

In totaal hebben contactpersonen van 66 organisaties meegewerkt aan de verspreiding van vragenlijsten onder de actief betrokken en ex-participanten (§ 3.4). Er zijn in totaal 245 vragenlijsten van actieve vrijwilligers en 24 lijsten van ex-vrijwilligers ingevuld geretourneerd (respons vrijwilligers 27%, ex-vrijwilligers 23%).¹⁸ De op deze wijze verzamelde gegevens kunnen worden vergeleken met die van de Zwolse bevolking. In figuur 5.1 en volgende zijn de kenmerken van de maatschappelijke participanten (n = 245) vergeleken met die van de gehele Zwolse bevolking (alle burgers; n = 431). Binnen de laatste categorie is een vergelijking gemaakt met degenen die actief zijn in de Zwolse samenleving (actieven, dit zijn de respondenten uit het onderzoek onder de Zwolse bevolking die actief lid zijn van ten minste één lokale organisatie; n = 183) en de overige respondenten (niet-actieven; n = 248). Er werden dus vier groepen vergeleken: de maatschappelijke participanten, alle Zwolse burgers, de actieve Zwolse burger, en de niet-actieve Zwolse burger. De drie laatste groepen zijn in 1991 ondervraagd (vgl. Tops et al. 1991).

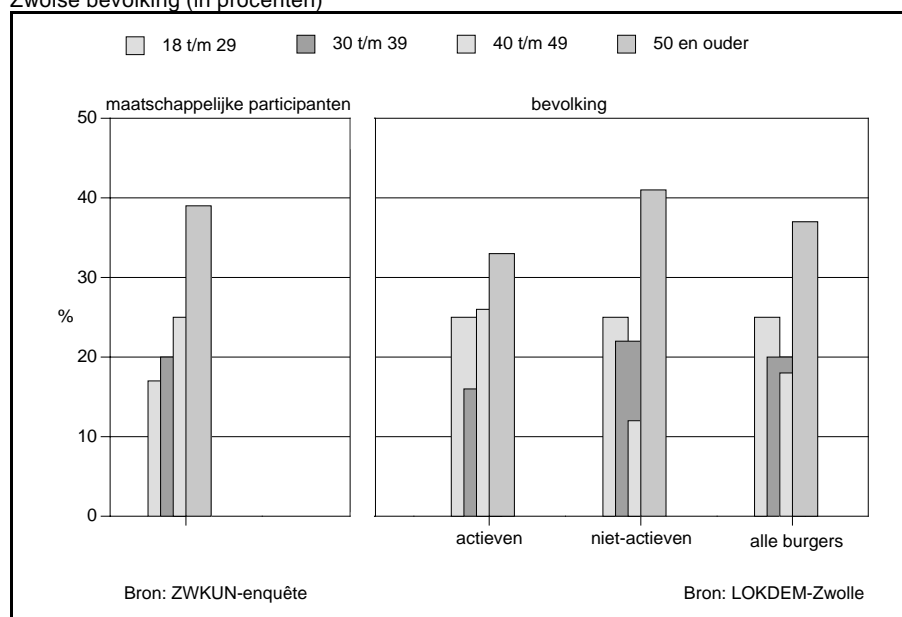
In deze subparagraaf wordt eerst aandacht besteed aan enkele belangrijke achtergrondkenmerken van maatschappelijke participanten en overige burgers in Zwolle: leeftijd, geslacht, opleiding en religie.

Leeftijd

Maatschappelijk actieven worden aangetroffen onder volwassenen van alle leeftijden. De grootste groep is tussen de 40 en 50 jaar oud: zij bevat een kwart van de onderzochte bestuurders. De overige maatschappelijk actieven zijn wat leeftijd betreft vrij gelijkmatig verspreid: 20 procent is tussen de 30 en 40 jaar oud, terwijl de groepen 18-30 jaar, 50-60 jaar en 60-70 jaar elk rond de 16 procent van de maatschappelijk actieven bevatten. Het aandeel personen van boven de 70 blijft met 6 procent bij de andere categorieën achter.

Bij een vergelijking van deze bestuurlijk actieven met de gehele Zwolse bevolking, blijkt dat zij bij de jongeren onder de 30 ondervertegenwoordigd, en bij de 40- tot 50-jarigen oververtegenwoordigd zijn. Die ondervertegenwoordiging van jongeren blijft als de maatschappelijk actieven alleen met de *actieve* Zwollenaren vergeleken worden. Daar staat tegenover dat de groep van 50 jaar en ouder bij de actieve Zwollenaren kleiner uitvalt dan bij de bestuurlijk actieven. Al met al is de leeftijdsverdeling van de bestuurders, in vergelijking met de hele bevolking, naar een hogere leeftijd verschoven. In figuur 5.1 zijn deze verschillen tussen de verschillende groepen burgers samengevat.

Figuur 5.1 Leeftijd van maatschappelijke participanten vergeleken met die van de gehele Zwolse bevolking (in procenten)

Geslacht

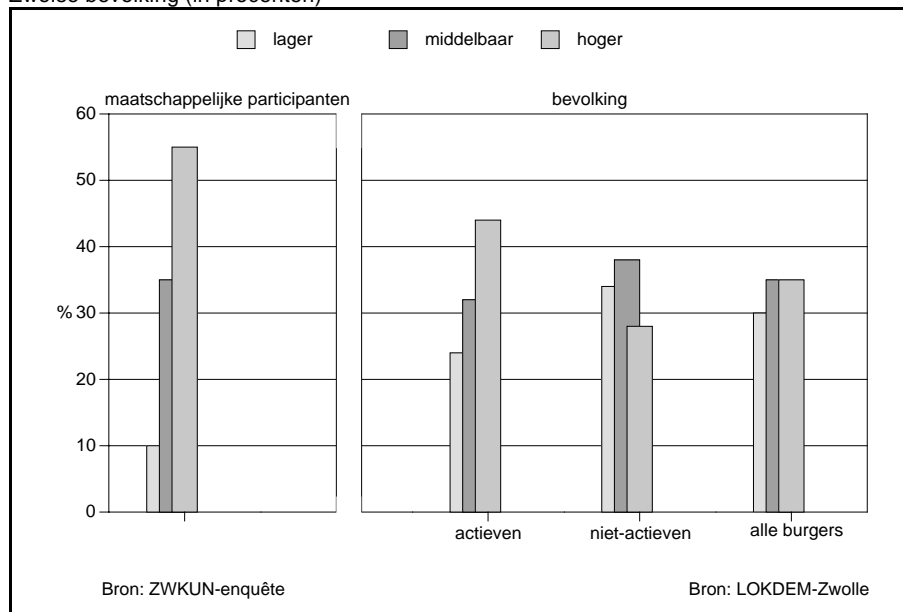
Zowel van de actieve als de niet-actieve Zwolse burgers is de verdeling over de geslachten in evenwicht. Bij de maatschappelijke participanten is er van dit evenwicht echter geen sprake, want met 38 procent zijn de vrouwen beduidend in de minderheid. Vergeleken met het landelijke percentage van vrouwen in besturen van maatschappelijke organisaties is dit echter hoog te noemen. Een inventarisatie onder 2.602 maatschappelijke organisaties die op landelijk niveau opereren, toont aan dat het aandeel vrouwelijke bestuurders op circa 20 procent ligt (Leijenaar en Niemöller 1994: 13). Onder Zwolse maatschappelijk actieven zijn vrouwen dus ondervertegenwoordigd, maar hun achterstand is beperkter dan elders in Nederland.

Opleiding

Uit vele onderzoeken is reeds gebleken dat onder politiek en maatschappelijk actieve mensen, hoger opgeleiden sterk oververtegenwoordigd zijn. De Zwolse maatschappelijke participanten vormen hierop geen uitzondering. Bijna de helft van hen (47%) is hoger opgeleid, dat wil zeggen: heeft een hbo- of universitaire opleiding genoten. Daarbij ligt het percentage hoger opgeleide mannen (49%) hoger dan dat van vrouwen (42%). De groep maatschappelijke participanten met een lager opleidingsniveau is klein: slechts 10 procent heeft niet meer dan de basisschool of lager beroepsonderwijs gevolgd. In de hele Zwolse bevolking is die groep laag opgeleiden met 30 procent driemaal zo groot, terwijl de groep

hoger opgeleiden zo'n 10 procent kleiner is dan bij de maatschappelijke participanten. Overigens zijn onder de actieven in Zwolle de lager opgeleiden ondervertegenwoordigd en de hoger opgeleiden oververtegenwoordigd, zij het in mindere mate dan bij de maatschappelijke participanten. De verschillen in opleiding onder de diverse categorieën van de bevolking zijn grafisch weergegeven in figuur 5.2.

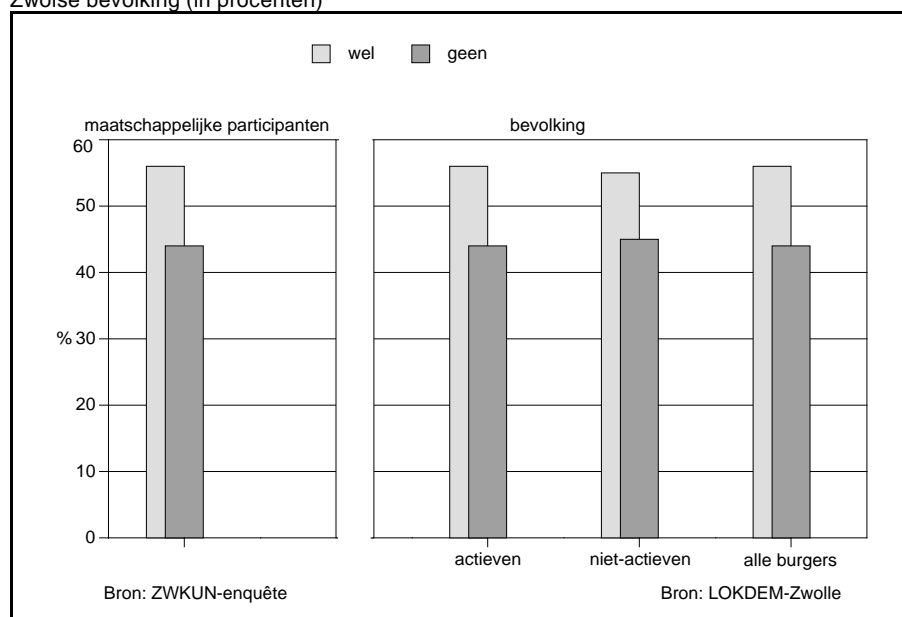
Figuur 5.2 Opleiding van maatschappelijke participanten vergeleken met die van de gehele Zwolse bevolking (in procenten)

Religie

Wat godsdienst betreft vormt de groep maatschappelijk actieven een getrouwe afspiegeling van de totale bevolking van Zwolle. Op de vraag of men zich tot een bepaalde kerk of geloofsgemeenschap rekent, antwoordt 56 procent bevestigend. Een vergelijkbaar percentage geldt voor zowel de actieve als de niet-actieve Zwollenaren. Van de gelovige bestuurlijk actieven is rond de 70 procent protestant, terwijl een vijfde (21%) rooms-katholiek is. De verdelingen in figuur 5.3 zijn dan ook vrijwel identiek.

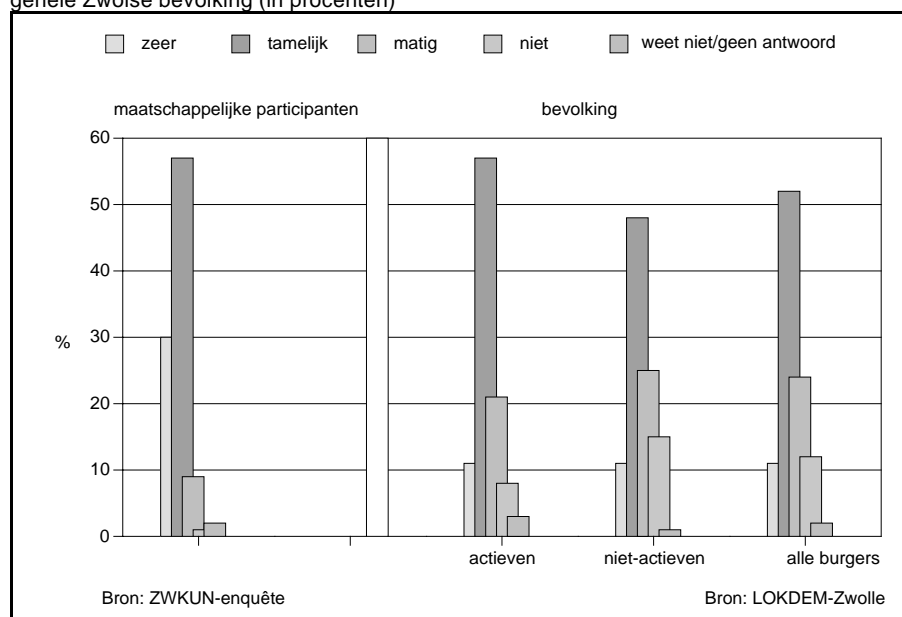
Figuur 5.3 Religie van maatschappelijke participanten vergeleken met die van de gehele Zwolse bevolking (in procenten)

5.2.2 Politieke houdingen

In hoofdstuk 7 wordt uitgebreid aandacht besteed aan de relatie tussen maatschappelijke en politieke participatie. In deze paragraaf wordt alvast een voorproefje op dit thema genomen. Is het bijvoorbeeld zo dat mensen die actief zijn in maatschappelijke organisaties ook meer geïnteresseerd zijn in politiek, meer vertrouwen hebben in de politiek en politici? Hoe staat het met hun politieke voorkeur? En in hoeverre hebben Zwolse vrijwilligers andere politieke houdingen dan hun stadsgenoten die minder actief zijn in maatschappelijk opzicht? Om te beginnen wordt gekeken naar de mate waarin men belangstelling heeft voor politiek. Omdat bekend is dat de politieke belangstelling van hoger opgeleiden groter is dan die van de minder hoog opgeleiden, mag van maatschappelijk actieven verwacht worden dat zij, als relatief hoog opgeleiden, een behoorlijke belangstelling voor politiek hebben. Dat blijkt inderdaad zo te zijn: 30 procent geeft aan zeer geïnteresseerd te zijn en 57 procent zegt tamelijk geïnteresseerd te zijn. Dat betekent dat slechts 13 procent aangeeft niet of nauwelijks in politiek geïnteresseerd te zijn. Daarmee is vooral de categorie 'zeer geïnteresseerden' veel groter dan over het geheel van de Zwolse bevolking - zowel de actieven als de niet-actieven - waar die groep maar zo'n 10 procent beslaat. Deze grote verschillen komen duidelijk naar voren in figuur 5.4.

Figuur 5.4 Politieke interesse van maatschappelijke participanten vergeleken met die van de gehele Zwolse bevolking (in procenten)

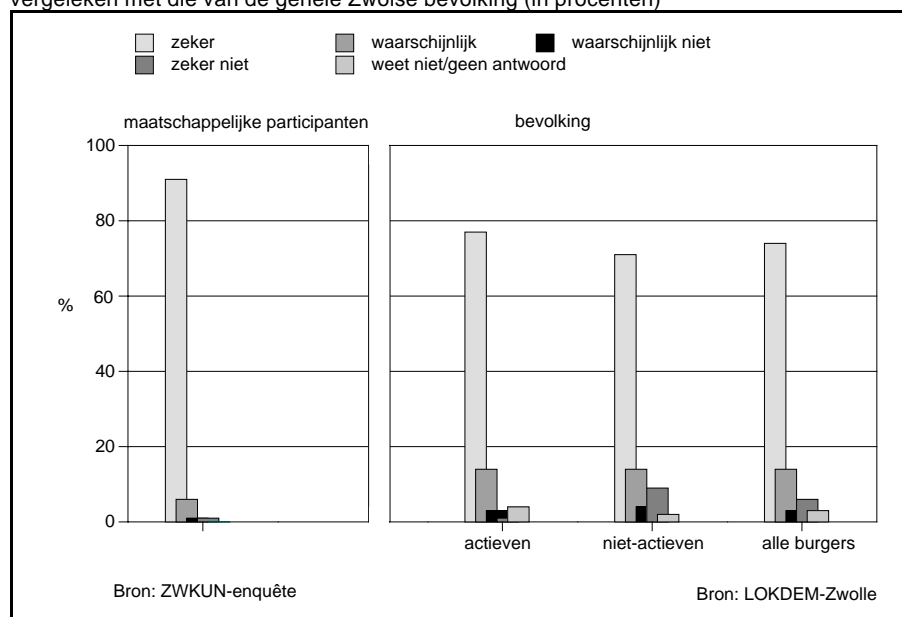
Ook wat het zogenaamde politieke zelfvertrouwen betreft - dat wil zeggen de mate waarin men vindt dat zijn of haar stem er bij gemeenteraadsverkiezingen wel degelijk toe doet en dat de Zwolse politiek voldoende rekening met zijn of haar opvattingen houdt - scoren de maatschappelijk actieven hoger dan de doorsnee Zwollenaar. Nauwkeuriger gezegd heeft de helft van de bestuurlijk actieven (51%) een hoog niveau van politiek zelfvertrouwen. Dat percentage ligt hoger dan bij de actieve Zwollenaren (47%), terwijl de niet-actieven daar met 32 procent ver bij achter blijven.

De maatschappelijke participanten behoren dus tot het meest in politiek geïnteresseerde deel van de bevolking en hebben een relatief groot politiek zelfvertrouwen. Het ligt dus voor de hand te verwachten dat deze groep burgers wat politieke activiteit betreft evenzeer hoog scoort. Een van de eenvoudigste vormen van politieke participatie is het stemmen bij verkiezingen voor een politiek orgaan. Nu is het stemmen in ons land voor velen de gewoonste zaak van de wereld: bij verkiezingen voor de Tweede Kamer brengt tussen de 80 procent en 90 procent van de kiesgerechtigde burgers een stem uit. De maatschappelijk actieven doen daar zeker niet voor onder: 92 procent zou bij verkiezingen voor de Tweede Kamer zeker gaan stemmen en dat percentage ligt een stuk hoger dan onder de actieve (76%) en de niet-actieve Zwollenaren (72%).

De opkomst bij verkiezingen hangt samen met het belang van het orgaan waarop de verkiezingen zich richten. Zo ligt het opkomstpercentage voor gemeenteraadsverkiezingen in de meeste gemeenten lager dan dat voor de Tweede

Kamer. Dat geldt ook voor Zwolle. Bij de meeste in het verleden gehouden gemeenteraadsverkiezingen lag de opkomst in de buurt van de 70 procent. In 1990 ging echter nog geen 60 procent van de Zwollenaren naar de stembus, maar bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 was de opkomst alweer 65 procent. Voor de maatschappelijk actieven in dit onderzoek zou het soort verkiezingen er echter niet toe doen: ook voor de gemeenteraadsverkiezingen zou ruim 90 procent zeker gaan stemmen. Daarmee scoren zij zo'n 20 procent hoger dan zowel de actieve als de niet-actieve Zwollenaren. Het voornemen om wel of niet te gaan stemmen (stemkans) van de diverse delen van de bevolking is weergegeven in figuur 5.5.

Figuur 5.5 Voornemen om wel of niet te gaan stemmen van maatschappelijke participanten vergeleken met die van de gehele Zwolse bevolking (in procenten)

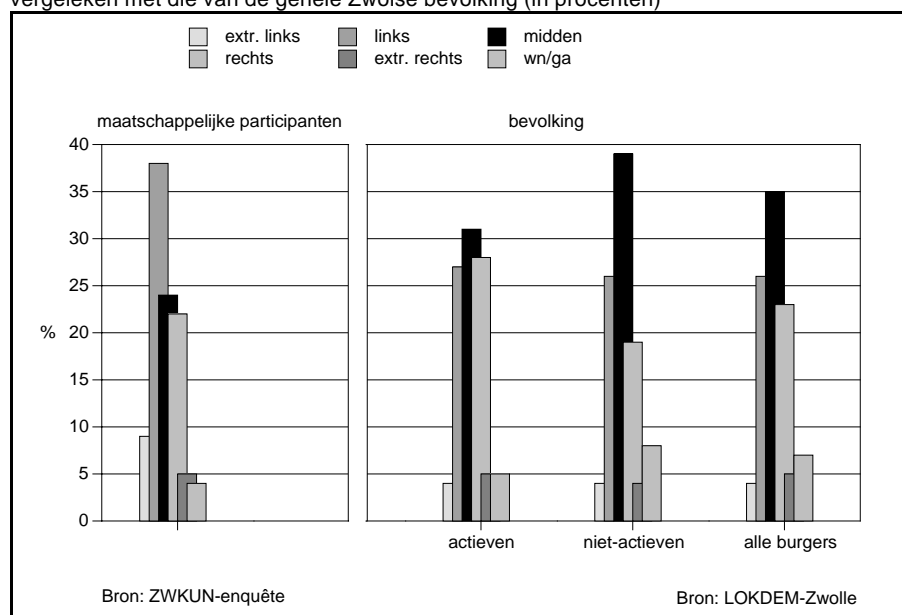

Gegeven het feit dat de maatschappelijk actieven voor het overgrote deel aan verkiezingen voor Tweede Kamer en gemeenteraad zouden meedoen, is het interessant hun partijvoorkeuren te vergelijken met die van de Zwolse bevolking. In vergelijking met de stembusuitslag in Zwolle bij de gemeenteraadsverkiezingen van 1994, is het CDA ongeveer even groot en is de PvdA met ongeveer 4 procent ondervertegenwoordigd onder de maatschappelijk actieven. Oververtegenwoordigd zijn de VVD (+ 4%) en GroenLinks (+ 10%). Swollwacht is in trek bij de maatschappelijk actieven, maar ook bij de overige burgers, zoals bleek uit de verkiezingen van maart 1994 (zie ook § 2.4). Gevraagd naar hun partijvoorkeur bij verkiezingen voor de Tweede Kamer, komen de Zwolse

maatschappelijke participanten tot een vergelijkbaar stemgedrag, zij het dat PvdA en D66 enkele procenten hoger en GroenLinks enkele procenten lager scoren. Al met al vormen de maatschappelijk actieven wat politieke voorkeur betreft geen doorsnede van de Zwolse bevolking en hebben zij ook in vergelijking met de actieve Zwollenaren een afwijkend profiel.

Het uitbrengen van een stem op een bepaalde partij betekent niet zonder meer dat men het volledig met die partij eens is. Het vormt eerder de resultante van de voorkeur met betrekking tot een aantal aspecten: ideologie, kwaliteit van politici, standpunt ten aanzien van bepaalde issues, enzovoort. Met betrekking tot de ideologie wordt vaak gerefereerd aan de begrippen 'links' en 'rechts'. De meeste Nederlanders hebben er geen enkele moeite mee om zichzelf op een zogeheten links-rechts schaal met tien posities te plaatsen. Daarbij blijkt dat de links-rechts positie van een kiezer een goede indicatie vormt voor zijn of haar partijvoorkeur. In paragraaf 2.4 bleek al dat de Zwolse bevolking zich iets rechtser opstelt dan de inwoners van enkele andere grote steden in Nederland. De Zwolse maatschappelijk actieven corrigeren dat beeld door iets linkser positie te kiezen dan hun stadsgenoten.

Figuur 5.6 Plaatsing op een links-rechtsschaal door maatschappelijke participanten, vergeleken met die van de gehele Zwolse bevolking (in procenten)

Ongeveer een kwart van de maatschappelijk actieven plaatst zichzelf in een van de twee middenposities (5 en 6) van de schaal. Rechts van het midden bevindt zich een ongeveer even grote groep (28%), en dat betekent dat bijna de helft van de ondervraagden (48%) zich links van het midden ziet. Daarmee vormen zij een duidelijk 'linkser' groep dan de gemiddelde Zwollenaar, niet alleen ten opzichte van de niet-actieven, maar ook duidelijk in vergelijking met de actieven. Deze verschillen zijn geïllustreerd in figuur 5.6.

5.2.3 Participatieloopbanen

Eenmaal actief, altijd actief? Wanneer men eenmaal aan de buitenwacht heeft laten blijken bereid te zijn bestuurlijke activiteiten te verrichten, dan is de kans groot dat het besturen in maatschappelijke organisaties een loopbaan wordt. Men rolt als het ware van de ene bestuurlijke functie in de andere. De geïnterviewde bestuurders van maatschappelijke organisaties te Zwolle voldoen aan dit beeld. Zo is bijvoorbeeld een ruime meerderheid (72%) langer dan tien jaar geleden voor het eerst gaan deelnemen in een of andere organisatie. De eerste organisatie waarin men heeft geparticipeerd is dan ook in de meeste gevallen niet dezelfde als die waarvoor men nu bestuurlijke activiteiten ontplooit. Een belangrijk kenmerk van de maatschappelijke participatie is dus kennelijk de doorstroming van de ene naar de andere organisatie. Dit werk is derhalve geen incidentele gebeurtenis die vooral afhankelijk is van een specifieke organisatie.

In tabel 5.1 is weergegeven welk deel van de geïnterviewden actief is in bepaalde organisaties en in welke organisaties men voor de eerste keer maatschappelijk actief is geweest. Uit deze tabel blijkt dat er grote verschillen bestaan in de aantrekkingskracht van organisaties bij het starten van een loopbaan.

Tabel 5.1 Soort organisatie waarin men nu actief is en waarin men de eerste keer actief is geworden (in procenten, verticaal gepercentageerd)

	nu actief	eerste keer actief
politieke partijen en politieke organisaties	27	10
vakbonden en beroepsorganisaties	10	10
belangenorganisaties algemene doelstelling	9	11
belangenorganisaties met specifieke doelstelling	19	5
welzijn en gezondheid	21	35
sport, cultuur en kunst	10	13
kerkelijke organisaties	1	14

Bron: ZWKUN-interviews (n = 100)

Van de geïnterviewden neemt 27 procent deel aan een bestuur van een plaatselijke afdeling van een politieke partij, van een categorale groep die is verbonden aan een politieke partij of van een politieke organisatie, zoals het Politiek café Zwolle. Twee andere categorieën van organisaties die ruim vertegenwoordigd zijn bij de geïnterviewden, zijn organisaties op het gebied van welzijn en gezondheidszorg, zoals Slachtofferhulp en de Vrijwilligerscentrale Zwolle, en organisaties met

specifieke doelen in de gemeente Zwolle. Voorbeelden van deze laatste categorie zijn de Oranjevereniging Spolde, de Stichting milieuraad Zwolle en Vrienden van de stadskern.

De verschillen tussen beide kolommen in tabel 5.1 wijzen erop dat de loopbaan van maatschappelijk actieven duidelijke wisselingen van organisatie vertoont. Politieke partijen en politieke organisaties zijn minder in trek als men voor het eerst actief wordt. Datzelfde geldt voor de belangenorganisaties met specifieke doelen in Zwolle. De meeste mensen (35%) beginnen hun vrijwilligersloopbaan in een organisatie op het gebied van welzijn en gezondheid. De twee belangrijkste mobiliserende organisaties blijken de in deze categorie vallende jeugdverenigingen te zijn, zoals de padvinderij, de arbeidersjeugdbeweging, het christelijk jeugdwerk en de jongerenclubs, alsmede de schoolbesturen en oudercommissies. Een andere categorie die opvalt doordat meer mensen (14%) hun participatieloopbaan beginnen in organisaties uit deze categorie dan er nu in de besturen zitten (1%), zijn de kerkelijke organisaties. Ook hiervoor geldt dat vele bestuursleden hun carrière zijn begonnen in jeugdverenigingen die zijn verbonden aan een bepaalde kerk: de Jongerenclub Nederlands hervormde kerk, de Jeugdvereniging van de kerkelijke rayonraad en een Jeugd bijbelstudievereniging.

De meeste maatschappelijk actieven sluiten zich dus al vroeg aan bij een of andere organisatie, veelal een jeugdvereniging, soms een afdeling van de kerk of een schoolbestuur of -commissie. Wat gebeurt er daarna? Veel maatschappelijk actieven blijken terecht te komen in bestuurlijke functies in andere organisaties, maar een niet onaanzienlijk deel blijft de eerste organisatie (of de categorie organisaties) trouw. De meeste geïnterviewden (65%) beginnen hun vrijwilligersloopbaan in een ander soort organisatie dan waarin ze nu bestuurslid zijn. De overige 35 procent kan worden verdeeld in mensen die op dit moment bestuurslid zijn van dezelfde organisatie als de organisatie waarin ze voor de eerste keer actief werden (21%), en mensen die van organisatie zijn gewisseld binnen dezelfde categorie (14%). Eenmaal actief in een kerkelijke organisatie, altijd actief in een vergelijkbare instelling. Voorbeelden zijn:

nu actief:

gereformeerde kerk
SOS telefonische hulpdienst
Zwols popfront
Gilde Zwolle
Slachtofferhulp
Wereldwinkel
Werkgroep Zwolle tegen apartheid
Vrijwilligerscentrale
Filmhuis Zwolle

eerste keer actief:

bijbelstudievereniging
speeltuinvereniging
voetbalvereniging
jonge meisjes vereniging
bejaardentehuis
epilepsievereniging
jongerengroep Comité 4-5 mei
arbeidersjeugdvereniging
volleybalvereniging

Hoewel vorenstaande organisaties per regel tot dezelfde categorie van organisaties behoren, komt ook hier de verscheidenheid van soorten organisaties duidelijk naar voren. Deze verscheidenheid blijkt ook uit het totaal aantal organisaties waarin men actief is geweest. Van de geïnterviewden is 57 procent in vier of meer organisaties actief geweest. Meestal gaat het om vier of vijf organisaties. In de schriftelijke enquête onder bestuursleden van maatschappelijke organisaties (n = 269) is een vergelijkbare vraag gesteld naar het aantal organisaties of verenigingen waarin men actief is geweest. Ruim 63 procent geeft aan in meerdere organisaties actief te zijn geweest. In de meeste gevallen (42%) gaat het dan om één andere organisatie; bij 11 procent om vier of meer andere organisaties.

Maatschappelijk actieven starten hun loopbaan veelal met activiteiten in organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid, of in (jeugd-)verenigingen op diverse terreinen. Daarna is men bestuurlijk actief in een aantal andere organisaties. Een illustratief voorbeeld van een uitgebreide 'vrijwilligersloopbaan' ziet er als volgt uit:

Christelijk jeugdwerk CJMV	1945-1956	lid/voorzitter
CJMV	1956-1960	jeugdleader
toneelvereniging	1956-1960	regie
studentenvereniging	1965-1969	lid/voorzitter
Bond van Nederlandse architecten	1968-heden	lid/voorzitter
wijkvereniging	1971-1976	oprichter
oudercommissie lagere school	1972-1979	lid/voorzitter
kerkeraad	1976-1980	jeugdouderling
personeelsvereniging	jarenlang	voorzitter
plaatselijke volksuniversiteit	1979-1982	bestuurslid
politieke partij	1981-1990	allerlei functies
Provinciale bond Heemschut	1985-heden	bestuurslid
Stichting algemeen nut	1987-heden	secretaris
Vrienden van de stadskern	1989-heden	bestuurslid
Stichting tot herstel Walmolen	1992-heden	secretaris

Van degenen die actief worden in een maatschappelijke organisatie, blijven de meesten dat zonder onderbreking. Men participeert achtereenvolgens in veel verschillende organisaties. De meeste ondervraagden beperken hun huidige maatschappelijke activiteiten tot één of twee organisaties. In tabel 5.2 is van de geïnterviewden en geënquêteerden weergegeven in hoeveel organisaties ze op dit moment actief zijn.

Tabel 5.2 Aantal organisaties waarin men nu actief is (in procenten)

	geïnterviewden	geënquêteerden
1 organisatie	55	45
2 organisaties	16	26
3 organisaties	13	13
4 organisaties	8	7
5 of meer	6	8

Bron: ZWKUN-interviews en -enquêtes (n = 100 en 269)

Op het moment van ondervraging zijn veel maatschappelijke participanten actief in één organisatie. Eén geïnterviewde vertelt in zes verschillende organisaties actief te zijn.¹⁹

Behalve de hoeveelheid organisaties waarin men actief is geweest, valt bij bestudering van deze maatschappelijke loopbanen op, dat men in veel gevallen gevraagd wordt voor een (bestuurs)functie:

"Via een vriend erin gerold die zelf erg actief was. Je gaat een keer mee en dan word je geraakt door de nood die er is." (Christelijke stichting hulp aan gewetensbezwaarden)

"Ik werd gevraagd om mee te gaan, omdat ik verpleegster was."
(Lourdes-reizen)

"Ik werd gevraagd voor het bestuur door een kennis, deze was al bestuurslid. Het leek mij leuk werk, een gezellige club." (Oranjevereniging Spolde)

Een dergelijk wijze van rekrutering bestaat niet alleen op het lokale niveau. In het onderzoek van Leijenaar en Niemöller naar de deelname van vrouwen aan besturen van maatschappelijke organisaties die op landelijk niveau opereren, blijkt bijna de helft van de vrouwelijke bestuursleden gevraagd te zijn voor deze functie. Een zeer klein percentage (7%) van de 2.602 onderzochte organisaties werft bestuursleden via open sollicitaties. In de meeste verenigingen is het de ledenvergadering die de bestuurders benoemt, zij het dat dit ook vaak gebeurt op voordracht van het zittende bestuur. Bij stichtingen wijst in de meeste gevallen (64%) het bestuur zijn eigen opvolgers aan (Leijenaar en Niemöller 1994: 11). Dit alles duidt op het bestaan, zowel op het lokale niveau in Zwolle als landelijk, van vrij kleine, informele netwerken, waaruit bestuursleden worden gerekruteerd.

5.3 Ex-participanten

Burgers die vrijwillig bestuurlijk werk verrichten zijn gemotiveerde mensen die een niet onaanzienlijk deel van hun tijd besteden aan allerlei activiteiten. Maar niet iedereen houdt dat vol. Na verloop van tijd zal een deel van de maatschappelijk actieven stoppen met het werk. In deze paragraaf worden de gegevens van een aantal ex-participanten vermeld. Daarvoor is aan elk van de 21 centrale organisaties van het onderzoek gevraagd vragenlijsten te verspreiden

onder vijf maatschappelijk actieven die onlangs waren gestopt met het vervullen van werkzaamheden binnen de organisatie. De vragenlijsten komen grotendeels overeen met de enquêtes die aan de bestuurlijk actieven zijn gestuurd. Ondanks gerichte inspanningen van de organisaties die aan het onderzoek meewerken, zijn uiteindelijk slechts 24 ingevulde vragenlijsten ontvangen (respons 23%). Gelet op het zeer beperkte aantal ex-participanten heeft het weinig zin achtergronden te beschrijven, of verschillen en overeenkomsten van bestuurlijke actieven en ex-participanten te analyseren. In deze paragraaf gaat de aandacht dan ook vooral uit naar de redenen die ex-participanten aanvoeren voor het beëindigen van hun werkzaamheden.

Als eerste typering van deze groep is in tabel 5.3 aangegeven uit welke soort organisatie de ex-participant afkomstig is. Uit een nadere beschouwing van de gegevens blijkt verder dat ex-participanten gemiddeld 9,3 uur per week aan hun activiteiten besteedden, hetgeen beduidend meer is dan de 6,09 uur die voor de bestuurlijk actieven is geregistreerd. Naar een verklaring kan slechts gegist worden. In retrospectief lijkt het maatschappelijke werk zeer tijdrovend te zijn geweest. Het is mogelijk dat het werk niet beviel, of dat het grote tijdsbeslag een reden is geweest om te stoppen.

Tabel 5.3 Herkomst van ex-participanten (absolute aantallen)

	aantal
politieke partijen en politieke organisaties	4
vakbonden en beroepsorganisaties	4
belangenorganisaties algemene doelstelling	-
belangenorganisaties met specifieke doelstelling	4
welzijn en gezondheid	6
sport, cultuur en kunst	3
kerkelijke organisaties	3

Bron: ZWKUN-enquête (n = 24)

Aan de respondenten is een open vraag voorgelegd met het verzoek aan te geven waarom ze met de maatschappelijke activiteiten waren gestopt. Daarbij is de gelegenheid geboden om drie verschillende beweegredenen te noemen. Van de 24 ondervraagden geven er 2 drie redenen op, 7 noemen er twee, terwijl 13 respondenten één reden opgeven. In tabel 5.4 zijn deze redenen samengevat.

Tabel 5.4 Redenen voor het beëindigen van bestuurlijk werk (in absolute aantallen)

	eerste reden	tweede reden	derde reden
lang genoeg mee bezig geweest	9	1	-
teleurgesteld/ te weinig resultaat	4	2	2
geen tijd	2	1	-
(betaalde) baan gevonden	2	-	-
familie-aangelegenheden	2	1	-
gezondheidsredenen	1	1	-
conflict binnen organisatie	1	-	-
belangenconflict	1	1	-
er zijn nog andere dingen te doen	-	2	-
totaal	22	9	2

Bron: ZWKUN-enquête (n = 24 ex-participanten)

Uit tabel 5.4 blijkt dat de belangrijkste redenen om te stoppen met de maatschappelijke activiteiten een zekere vermoeidheid of verzadiging betreffen. Men vindt dat het nu allemaal wel lang genoeg heeft geduurd en dat anderen de taken moeten overnemen.

- "Na 20 jaar vond ik het welletjes."
- "Ik vond dat jongeren het nu maar moesten doen."
- "Het werd tijd dat een ander het van me overnam. Frisse ideeën kunnen goed werken."
- "Ik vond het na zo'n 15 jaar genoeg en wilde ruimte maken voor nieuwe mensen en ideeën."
- "De motivatie verminderde."

Frustratie over de resultaten van de inspanningen vormt eveneens een frequent genoemde overweging.

- "Ik was afgestompt door teleurstellingen."
- "Ik voelde mij gepakt door deze activiteiten voor wat betreft mijn eigen loopbaan."
- "Er was te weinig waardering."
- "Vele druppels die de emmer deden overlopen."

Daarna volgen allerlei motieven van meer praktische aard: geen tijd, problemen met de gezondheid of familie-aangelegenheden.

- "Ik moest het wat rustiger aan gaan doen vanwege mijn gezondheid."
- "Werk en studie eisten te veel tijd op."
- "Gezinsuitbreiding."
- "Mijn vrouw werd door een beroerte getroffen."
- "Het werk is met twee kleine kinderen niet te doen."

En ten slotte houden mensen ermee op omdat het werk in de organisatie hun geen plezier meer verschaft.

- "Ik vond het echt niet meer leuk."

- "Er zijn ook nog andere dingen in de wereld."

5.4 Slot

Wie zijn de maatschappelijk actieven? Het blijkt dat het gaat om een niet-typische groep Zwollenaren: bestuurlijk werk in maatschappelijke organisaties wordt door de al wat ouderen gedaan, vaker door mannen en door hoog opgeleiden. Het enige kenmerk waarin de groep actieven overeenkomsten vertoont met de Zwolse bevolking, is religie.

Ook wat betreft een aantal politieke houdingen vormen de bestuurders geen getrouwe afspiegeling van de totale Zwolse bevolking. Het gaat om een in politiek geïnteresseerde groep (87% zegt zeer of tamelijk geïnteresseerd te zijn in politiek), een meerderheid gelooft in de werking van politiek en bijna iedereen (ruim 90%) zegt te gaan stemmen, zowel bij verkiezingen voor de Tweede Kamer als bij de gemeenteraadsverkiezingen. De maatschappelijk actieven zijn doorgaans ook wat 'linkser' dan de rest van de bevolking.

De meesten zijn al lang geleden begonnen met hun participatieloopbaan. De eerste ervaringen worden veelal opgedaan in jongerenorganisaties, bijvoorbeeld in de padvinderij of in jeugdverenigingen van de kerk. De loopbaan wordt voortgezet in een andere organisatie en vaak ook in meer dan één.

De belangrijkste reden om deze loopbaan af te breken, is het feit dat men het al lang genoeg heeft gedaan en anderen (jongeren) de fakkel mogen overnemen. Teleurstelling over de werkzaamheden of (interne) conflicten worden veel minder vaak genoemd.

NOTEN

¹⁸ Hoewel niet ongebruikelijk voor schriftelijke enquêtes, zijn deze cijfers aan de lage kant. De inspanningen om de respons te verhogen zijn vooral gericht geweest op de 21 centrale organisaties die eerder selecteerd werden. De contactpersonen van deze organisaties zijn bezocht. Van elk van de 21 organisaties konden bestuurlijk actieven worden ondervraagd.

¹⁹ Die lijst ziet er als volgt uit:

Vereniging voor bij het onderwijsbetrokken christen-ouders	bestuurslid
bijbelgroep	begeleider
Commissie kinderwerk	commissielid
verdeling van goed-werk produkten	lid
evangelistengroep	lid
politieke partij	lid/bestuurslid

— |

| —

6 REKRUTERING EN MOBILISERING

"Hij ging 's avonds trouwens helemaal niet zitten. Want dan was hij op pad vanwege allerlei maatschappelijke functies. En zo zijn wij ook opgevoed: kijken wat je voor de maatschappij en anderen kan betekenen. Dat waren de generaties die opgroeiden in de jaren veertig en vijftig."

6.1 Inleiding

Hoe komen mensen ertoe om actief te worden in maatschappelijke organisaties? Sommigen is het met de paplepel ingegoten, zoals bijvoorbeeld blijkt uit het bovenstaande citaat van minister Bukman (ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij) over zijn vader (*Opzij* (1993) 4 (100-104)). Het belang van het opgroeien in een gezin met actieve ouders is in Nederland vooral aangetoond voor het vervullen van politieke functies. Politici hebben veel vaker dan het gehele electoraat ouders die lid zijn van een politieke partij of zelf een openbare functie hebben vervuld (Leijenaar 1989: 144).

Niet iedereen wordt van kinds af aan geconfronteerd met vrijwilligerswerk en ook zal voor sommigen een grote maatschappelijke betrokkenheid van de ouders een reden zijn om zelf juist *niet* actief te worden. Het terechtkomen in maatschappelijke organisaties kan geheel los staan van de omstandigheden waarin men opgroeit. Belangstelling voor maatschappelijke participatie kan worden opgewekt door activiteiten die men tijdens de studie verricht, zoals het actief deelnemen aan sportverenigingen, hobbyclubs of studentenverenigingen. Het lang meedraaien in dergelijke verenigingen kan op den duur leiden tot het regelmatig vervullen van bestuursfuncties in deze organisaties.

Nog een andere mogelijkheid is dat de rekrutering voor maatschappelijke organisaties via vrienden of partner geschiedt. Sociale netwerken spelen een belangrijke rol bij het verklaren van maatschappelijke verschijnselen. Netwerken van de ons omringende personen kunnen bijvoorbeeld bepalend zijn voor de mate waarin men aan culturele, maatschappelijke en politieke activiteiten deelneemt (Jansen en Van den Wittenboer 1992: 9).

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op enkele aspecten van rekrutering en mobilisering van burgers voor het verrichten van maatschappelijke activiteiten. Allereerst komt de loopbaan van maatschappelijk actieven aan bod: wanneer werden zij voor het eerst actief in een maatschappelijke organisatie en wat gebeurde er daarna? Paragraaf 6.2 is gewijd aan de motieven van bestuurders van maatschappelijke organisaties: waarom besteden zij (veel) tijd aan dergelijke activiteiten? Ook de positieve en negatieve aspecten van dit soort werk komen aan de orde. In paragraaf 6.3 wordt ingegaan op het belang van een sociaal netwerk voor de maatschappelijk actieven. Centraal hierbij staan de aandacht en waardering die vroeger thuis aan maatschappelijke activiteiten werden besteed, maar ook de rol die het verrichten van maatschappelijke activiteiten in de huidige kring van familie en vrienden speelt.

6.2 Motieven en beweegredenen

6.2.1 Motieven van maatschappelijk actieven

Wat zijn de beweegredenen om zoveel uren per week aan maatschappelijk werk te besteden? Wat opvalt in de antwoorden over beweegredenen is het grote aantal motieven dat men naar voren brengt. Enkele respondenten komen aan het woord.

"Met vrijwilligerswerk kun je je eigen warmte overbrengen, doorgeven, jezelf versterken, je blij voelen, een luisterend oor bieden, jezelf afreageren. Bovendien, wat moet ik hier alleen in huis?" (VOGOZ)

"Het doel van de organisatie spreekt mij aan. Ik moet ook mijn energie kwijt, ik vind het lekker om druk bezig te zijn. Ik wil onder de mensen zijn, ik ben bang voor eenzaamheid. Dit werk is een manier om contact te houden met anderen." (Vrienden van de stadskern)

"Ik wil mijn medemens helpen; je doet contacten op met andere mensen en organisaties, je kunt er je ambities in kwijt, ik beschouw het als een soort tweede carrière, het geeft ook bevrediging." (CNV-afdeling Zwolle)

"Het is een heel directe vorm van hulpverlening, waarbij je weet dat het geld op een goede plek terecht komt. Ik zie het ook als tijdverdrijf. Mijn motto is: 'verbeter de wereld, begin bij je zelf'; belangrijk is ook het leggen van sociale contacten met vrijwilligers en klanten; daarnaast doe ik er ook werkervaring mee op." (Wereldwinkel de bonte hond)

De twee motieven die het meest worden genoemd zijn: sociale bewogenheid en ontspanning. Beide worden door 72 procent van de geïnterviewden spontaan naar voren gebracht als zijnde een belangrijke reden om bestuurlijk werk te doen in hun organisatie. Enkele voorbeelden van die sociale bewogenheid zijn de volgende uitspraken.

"Ik lever graag een bijdrage aan een eerlijker verdeling van kennis, macht en inkomen." (ABVA-KABO)

"Voor de medemens een zo goed mogelijke en een zo leefbaar mogelijke omgeving maken. Ik doe het hoofdzakelijk voor de jeugd. Ik wil kinderen vertrouwd maken met beesten." (wijkvereniging)

"Ik heb een calvinistische inslag. Ik vind dat je wel eens wat voor anderen kan doen zonder dat je er geld voor krijgt." (CDA-vrouwenberaad)

"Mijn belangrijkste reden is mensen helpen en dan met name mensen die in de minderheid zijn." (Krisiscomité)

"Ik voel mij een wereldburger met verantwoordelijkheid en dat gaat verder

dan een gezinsbolwerk." (D66)

"Proberen de wereld een beetje beter achter te laten, zo je haar gevonden hebt." (wijkgemeenschap)

"Ik vind het belangrijk dat ik als vrijwilliger dingen kan doen die ten goede komen aan de leefbaarheid van de maatschappij. De kwaliteit van de leefbaarheid in Zwolle gaat nogal achteruit. Ik wil helpen ervoor te zorgen dat bepaalde voorzieningen in stand blijven, zoals groen, veiligheid in de stad en bejaardenvoorzieningen." (wijkvereniging)

"Dat je naast je reguliere baan toch nog je steentje kunt bijdragen aan een organisatie en zo iets kunt betekenen voor een grote groep mensen." (lokale omroep)

Maatschappelijke participatie geeft plezier - dat blijkt overduidelijk uit de antwoorden - en brengt vooral contacten met anderen met zich mee:

"Van televisie kijken moet ik niets hebben. Het is gewoon leuk om te doen." (CNV-afdeling)

"Vrijwilligerswerk is het leukste werk dat je kunt doen, omdat iedere vrijwilliger het ook echt voor zijn plezier doet en dat betekent dat je een leuke groep mensen bij elkaar hebt." (Filmhuis Zwolle)

"Heel leuk om te doen. Ik maak van mijn hobby mijn werk en dan denk ik aan inspanning en niet aan betaling. Ik kan mijn energie erin kwijt." (politieke partij)

"Je krijgt er allerlei sociale contacten door; je breidt je kennissenkring uit. Het is altijd meegenomen om mensen te kennen waarmee je op één lijn zit. Stel dat je op een gegeven moment niet meer werkt, je vrienden die je in de loop der tijd hebt gemaakt die blijven wel." (Vluchtelingenwerk)

"Met mensen omgaan. Ik ben vreselijk nieuwsgierig naar beweegredenen van mensen. Ik wil niet oppervlakkig met mensen bezig zijn." (RPF)

Een ander vaak genoemd motief is zelfontplooiing. Participatie in maatschappelijke organisaties levert kennis op, bijvoorbeeld over besturen, vergaderen, met de overheid onderhandelen of met de pers omgaan.

"Je leert beter te communiceren, diplomatiek met mensen om te gaan." (Stichting AGOZ)

"Je doet het of je doet het niet, het kost tijd, energie, spanning, maar je krijgt er ook wat voor terug: levenservaring, brede contacten, je leert met mensen om te gaan en je leert je in vergaderingen makkelijker te uiten."
(ABVA-KABO)

"Ik kan er iets van leren, vergaderingen leiden, besturen, kennis opdoen. Ik ga er anders door denken. Ik merk dat ik er positief door ben veranderd."
(politieke partij)

"Ik kan mijzelf veel beter ontplooiën in het vrijwilligerswerk, veel meer dan in mijn werk. Ik kan ik grote mate een eigen invulling aan het vrijwilligerswerk geven." (Zwols popfront)

Bij sommigen gaat het vooral om de inhoudelijke doelstelling van de desbetreffende organisatie.

"Ik ben actief vanwege de aantasting van natuur en milieu. Ik kan misschien wat bijdragen aan een betere samenleving." (Vereniging ter bevordering van het milieubesef)

"Politiek en kerk zijn voor mij onlosmakelijk met elkaar verbonden. Dus als je kerkelijk meelevend bent, hoort daar ook een christelijke partij bij. Daarbij komt dat het voor mijzelf een prachtige vrijetijdsvulling is en ik contacten met derden belangrijk vind. Bovendien, vrijwilligerswerk moet toch gebeuren." (SGP)

"Ik houd van popmuziek en ik vind het belangrijk dat in Zwolle popcultuur wordt uitgedragen. De functie van een sociaal centrum is dat het mensen van de straat houdt, je biedt iets om ergens naar toe te gaan." (Zwols popfront)

"Actief zijn binnen kerk en christelijke partij, dat heeft te maken met mijn levensvisie: het uitdragen van mijn geloof. Het verkondigen van het werk dat Christus allemaal heeft gedaan." (RPF)

Voor velen is het verrichten van bestuurswerk in een maatschappelijke organisatie ook een vorm van tijdsbesteding. Men staat buiten het arbeidsproces wegens pensionering, arbeidsongeschiktheid of werkloosheid en besluit de tijd nuttig te gaan besteden.

"Het is heel belangrijk om contact te houden met mensen als je buiten het arbeidsproces staat. Je blijft betrokken bij de wereld om je heen. Je werkt in een team, staat in contact met elkaar en wisselt ervaringen uit."
(Slachtofferhulp)

"Ik was in de WAO terechtgekomen, terwijl ik altijd leidinggevende posities had gehad. Ik heb het nodig om bezig te zijn. Ik heb wel hobby's maar dat zijn momenten. Het Gilde is heel gevarieerd werk." (Gilde)

Door 17 procent van de geïnterviewden wordt als reden opgegeven de voldoening die dit soort werk geeft, alsmede de waardering die men ervoor krijgt.

"Er komt een stuk voldoening bij kijken. Het is mooi om te zien hoe je zonder betaalde krachten toch zoiets voor elkaar kunt krijgen." (Zwols popfront)

"Ik voel mezelf als een spin in het web. Ik zoek altijd een positie op als spin in het web. Als het web goed loopt dan heb ik de drang om weer een nieuw web te gaan maken. De uitdaging, het initiërend optreden is belangrijk. Steeds opnieuw op zoek naar uitdagingen." (PvdA)

"Je krijgt toch best veel terug van slachtoffers; je ziet heel snel dat het toch aanslaat." (Slachtofferhulp)

"Positief egoïsme. Ik krijg er een kick van als ik mensen kan helpen. Dat geeft mij een goed gevoel." (Slachtofferhulp)

"Ik doe dit werk om mijn ei kwijt te kunnen, dat ik ergens anders niet kan leggen." (Politiek café Zwolle)

De overige categorieën worden door enkelen genoemd. Om duidelijk te maken wat achter deze categorieën schuilt, volgen enkele citaten als voorbeeld.

Zakelijke contacten opdoen:

"Vanuit mijn werk bij de bank wordt dit vrijwilligerswerk als zeer positief ervaren. Mijn werkgever waardeert het zeer, zelfs als ik iets onder werktijd moet doen. Het levert contacten en dus klanten op voor de bank en het levert informatie op die interessant kan zijn voor de bank." (voetbalvereniging)

"Je kunt vrijwilligerswerk opgeven als referentie." (Stichting AGOZ)

Inspraak:

"Hoofdzakelijk wegens mijn geweldige liefde voor de binnenstad, die pas goed ontwaakte toen ze bezig waren schade aan te richten aan de binnenstad. Ik werd boos over sloop van waardevolle en oude gebouwen. Ik kan nu meepraten en de plannen van de gemeente proberen bij te stellen." (Vrienden van de stadskern)

Organisatievermogen aanwenden:

"Als ik dat geknutsel zie, hier en daar, dan denk ik dat kan ik veel beter en dan spring ik erin." (VVD)

Verlengde van school of studie:

"Ik doe dit werk onder meer als invulling van mijn stage voor mijn studie, en zo kan ik gebruik maken van mijn kennis en ervaring op dit gebied."
(Slachtofferhulp)

Gezinsomstandigheden:

"Ons kind is een mongooltje en zit in een gezinsvervangend huis. Zo ben ik betrokken geraakt bij deze vereniging." (Vereniging ouders geestelijk gehandicapten)

De organisaties waarin men actief is, zijn alle gevestigd in Zwolle. Sommige van deze organisaties zijn plaatselijke afdelingen van landelijke organisaties, andere zijn organisaties die typisch zijn gericht op het welzijn van Zwolle. De motieven van de maatschappelijk actieven kunnen voornamelijk gerelateerd zijn aan het belang van de eigen stad, Zwolle, of meer aan de eigen belangen. Een kwalitatieve analyse van de antwoorden laat zien dat de 'lokalisten' in de meerderheid zijn (49%), en dat degenen die zich richten op niet-typisch Zwolse zaken ruim een derde vormen (34%). Voor 58 procent is het grootste belang van de maatschappelijke activiteiten het behoud en het welzijn van Zwolle, terwijl voor 39 procent het eigenbelang, veelal een immaterieel belang, voorop staat. In de interviews is uitgebreid ingegaan op de redenen waarom men actief is in maatschappelijke organisaties. Er is (door)gevraagd naar de motieven om het huidige bestuurlijke werk te verrichten, maar ook naar de redenen die een rol speelden toen men voor het eerst actief werd in een maatschappelijke organisatie. De genoemde antwoorden zijn ondergebracht in een aantal frequent genoemde soorten reacties, samengevat in tabel 6.1.

Dat de motieven die men naar voren brengt ten aanzien van de eerste keer dat men actief werd, nogal verschillen van de motieven om nu actief te zijn, ligt voor de hand, aangezien het voor de meerderheid tien jaar of langer geleden is dat men voor de eerste keer met een maatschappelijke organisatie in aanraking kwam. Bij de motieven om voor de eerste maal actief te worden, ligt het accent eerder op de wijze waarop men in de organisatie terecht is gekomen: 32 procent zegt gevraagd te zijn, 14 procent is van huis uit maatschappelijk actief geworden en 14 procent is geïntroduceerd door vrienden of door de partner. Dergelijke redenen hebben geen rol gespeeld bij de beslissing het huidige bestuurlijke werk te verrichten. Van de meer inhoudelijke redenen om in eerste instantie actief te worden, worden vier categorieën vaak genoemd: betrokkenheid bij het onderwerp of de doelstelling van de organisatie (34%), men wil zich inzetten voor de medemens of samenleving (27%), men zoekt ontspanning (23%) of een nuttige tijdsbesteding (13%). Deze motieven worden ook genoemd, maar dan door veel meer participanten, wanneer het de huidige maatschappelijke participatie in de organisaties betreft.

Tabel 6.1 Motieven van de maatschappelijke participanten om actief te worden en actief te zijn (in procenten van ondervraagden)

	om eerste keer actief te worden	om nu actief te zijn
gevraagd door anderen om mee te doen	32	6
van huis uit meegekregen	14	3
door partner, vrienden, familie meegenomen of erin gerold via hen	14	1
men zocht mensen, er waren mensen nodig; dit werk moet door iemand worden verricht	5	2
eigen tijdsbesteding (niet veel meer te doen; kan niet thuis zitten)	13	19
ontspanning (gezelligheid; mensen leren kennen; leuk)	23	72
zelfontplooiing (je leert er iets van; leren organiseren; verruimt gezichtsveld	8	51
sociale beweging; goed doen; inzetten voor medemens of samenleving	27	72
betrokkenheid bij onderwerp, ideologie of doelstelling van organisatie	34	35
zelfwaardering (ijdelheid strelen, dankbaar werk verrichten)	1	17
geeft voldoening (werkt bevredigend; je ei kwijt kunnen)	0	17
soort werk (geen hiërarchie, eigen tijd indelen)	1	10
zakelijke contacten opdoen (goed voor de carrière; deuren gaan open)	0	18
inspraak (in de melk te brokkelen; meepraten)	5	6
organisatievermogen aanwenden (organisatie functioneert niet goed; wil kennis en ervaring gebruiken)	8	10
ligt in verlengde van school en/of studie	7	1
gezinsomstandigheden	7	5

Bron: ZWKUN-interviews (n = 100)

6.2.2 Negatieve aspecten van maatschappelijke participatie

Ondanks de voldoening, de zelfontplooiing en de contacten die maatschappelijke participatie oplevert, zijn er ook allerlei negatieve aspecten genoemd. In tabel 6.2 staan deze aspecten samengevat.

Klachten over het tijdsbeslag worden door de meesten geuit. Tijdgebrek en schuldgevoel ten opzichte van de eigen familie worden vaak in een adem genoemd. Er is een aantal maatschappelijk actieven dat stelt dat het werken in de organisatie ten koste gaat van het privéleven.

"Door de tijd die het kost denk ik soms dat ik de kinderen tekort heb gedaan. Ik heb zelf een dag vastgehouden voor mijzelf en het gezin, de woensdag is gewoon voor mij. In het begin vond mijn man het nogal vervelend dat ik veel weg was." (VOGOZ)

Tabel 6.2 Negatieve aspecten van maatschappelijke participatie (in procenten van ondervraagden)

tijdsbeslag	52
gebrek aan belangstelling; aan steun	42
te veel kritiek onderling; niet serieus genomen	27
werk zelf niet leuk; interessante werk wordt door beroepskrachten gedaan	22
gaat ten koste van het privéleven	22
te veel energie gevraagd	19
onderlinge meningsverschillen	14
te weinig vernieuwing en verjonging	6
kost te veel (eigen) geld	6
veel vergaderen, te theoretisch	5
te veel taken worden naar vrijwilligers toegeschoven	1
te weinig geld beschikbaar	1
te traditioneel	1
geen verzekering	1

Bron: ZWKUN-interviews (n = 100)

Een andere vaak geuite klacht is dat mensen geen belangstelling hebben voor het werk dat men verricht.

"Wanneer je een hele grote afdeling hebt en je belegt de statutaire jaarvergadering en dan komt vrijwel niemand. Je bent er de hele dag mee bezig, het hele jaar door en je hebt vrijwel geen klankbord. Als de onderhandelingen niet uitpakken zoals men had verwacht, dan zal je dat wel horen. Maar altijd later, nooit op de vergadering waar men een standpunt had kunnen bepalen." (ABVA-KABO).

Ook hebben sommigen problemen met de organisatie zelf of met de mensen met wie zij samenwerken: 27 procent noemt als een negatief aspect van maatschappelijke participatie de kritiek van collega-participanten. Ook vinden sommigen dat zij niet serieus worden genomen of onvoldoende worden gewaardeerd door diezelfde collega's. Een ander probleem met het werk is dat het vaak om 'klusjes' gaat: 22 procent beklagt zich erover dat het werk niet leuk is en te vrijblijvend en 14 procent klaagt over de onderlinge meningsverschillen.

"Soms levert het werk mij ook frustraties op. Het is toch anders dan beroepshalve met mensen samenwerken. Het is minder zakelijk en vrijblijvender 'dat moet kunnen'. Mensen laten het sneller afweten, omdat het toch maar vrijwilligerswerk is. Dat zou anders zijn bij een betaalde baan." (Krisiscomité Zwolle)

"Het werken met vrijwilligers is heel moeilijk, het loopt altijd op ruzie uit. Iedereen wil veel te vertellen hebben en door die grote inspraak ontstaat soms een onwerkbaar situatie. Mensen raken overspannen alleen al door dit soort dingen. Omdat het vrijwilligerswerk is en je dus geen baas boven je hebt, zoals bij een betaalde baan waar het werk je gewoon opgelegd wordt, wordt werk dat met tegenzin zou gebeuren niet gedaan. Vrijwilligers doen het dan gewoon niet." (Lokale omroep Zwolle).

De overige negatieve opmerkingen worden door minder mensen genoemd. Men heeft problemen met het tekort aan nieuwe, jonge mensen in de organisaties of met het feit dat men eigenlijk de taken van beroepskrachten vervult. Ook kost de participatie in maatschappelijke organisaties nogal wat (eigen) geld, hetgeen eveneens als oneigenlijk wordt ervaren.

Maatschappelijke participatie doet men voor anderen, maar ook voor zichzelf. Een belangrijke reden vormt het in aanraking komen met andere mensen, zowel met de mensen waarvoor men activiteiten verricht als met de mensen met wie men werkt. Men participeert om andere mensen, de stad of de wereld te helpen, maar ook vanwege de gezelligheid en om kennis en ervaring op te doen. Het kost veel tijd, dat is de meest geuite klacht van vrijwilligers. Daarnaast wordt men soms moedeloos van het gebrek aan belangstelling voor maatschappelijke activiteiten bij medeburgers.

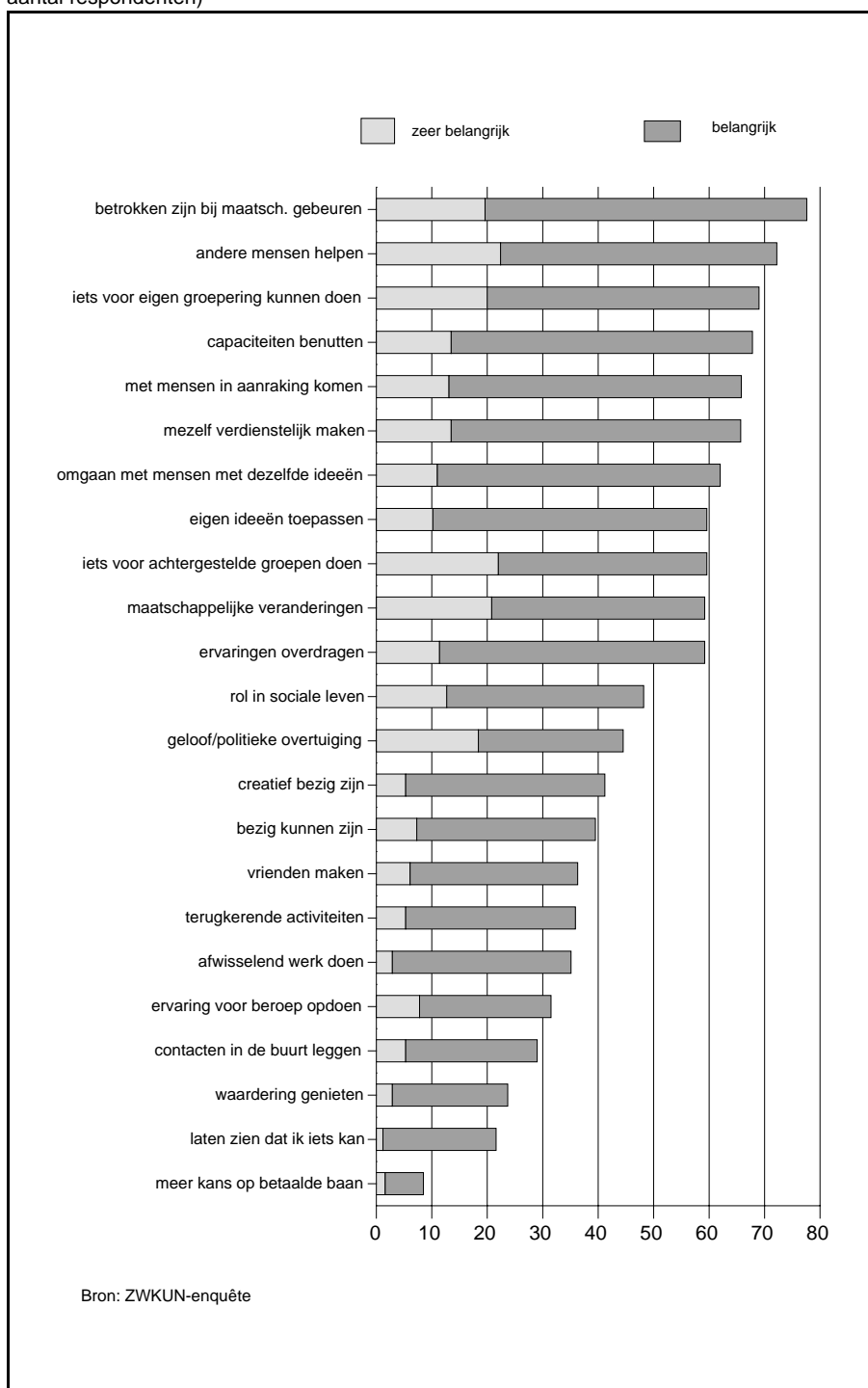
6.2.3 Dimensies in motieven

In de literatuur over participatie komen verschillende indelingen in motieven voor. Eén benadering is dat individuen een (gepercipieerde) kosten/batenafweging maken met betrekking tot het al dan niet deelnemen aan bijvoorbeeld sociale bewegingen (Olson 1977; Klandermans 1983; 1984). Klandermans onderscheidt op basis van dit uitgangspunt drie motieven: een collectief motief (verwachtingen over de waarde van het nagestreefde collectieve goed, bijvoorbeeld sociale verandering); een sociaal motief (verwachtingen omtrent het opdoen van contacten, waardering krijgen van anderen, enz.) en een materieel motief (de verwachte materiële kosten en baten) (Klandermans 1983; zie ook Verloo 1992: 92-93). In haar onderzoek naar participatie van vrouwen in bewonersorganisaties constateert Verloo een beperking van deze indeling in drie motieven.

Motieven die zijn gerelateerd aan solidariteit - men participeert omdat men met zijn allen meer bereikt dan alleen - past bijvoorbeeld niet in deze indeling. Zij beroept zich op een indeling in motieven van Kanter (1972), die participatie in communes onderzoekt. Kanter onderscheidt drie dimensies van betrokkenheid van individuen bij organisaties: een instrumentele (betrokkenheid wordt gevoed door belangen die samenhangen met de participatie), een affectieve (het behoren tot de groep), en een morele dimensie (creëren van nieuwe waarden, gebaseerd op lidmaatschap van de organisatie) (Kanter 1972; Verloo 1992: 98).

Met behulp van het onderzoek onder Zwolse maatschappelijk actieven is eveneens onderzocht welke mogelijke dimensies te vinden zijn in motieven van burgers om maatschappelijk actief te zijn. Voor een groot aantal aspecten (23) van vrijwilligerswerk is gevraagd: "Wat is voor u persoonlijk belangrijk in het werk dat u doet als vrijwilliger in deze organisatie?" In figuur 6.1 zijn de reacties van de maatschappelijk actieven op de genoemde redenen en motieven samengevat door de percentages 'belangrijk' en 'zeer belangrijk' te presenteren.

Figuur 6.1 Redenen om te participeren in maatschappelijke organisaties (in procenten van het aantal respondenten)^a

Tabel 6.3 Principale-componentenanalyse van 23 items voor de registratie van motieven van maatschappelijke participatie

	factoren			
	1	2	3	4
meer kans maken op een laten zien dat ik iets kan waardering genieten als vrijwilliger	0,72			
ervaring kunnen opdoen voor een beroep	0,69			
om creatief bezig te kunnen zijn	0,48			
om mijn capaciteiten te kunnen gebruiken	0,68			
om eigen ideeën toe te passen	0,45			
contacten kunnen leggen in mijn buurt		0,64		
de gelegenheid krijgen vrienden te maken		0,72		
een rol kunnen spelen in het sociale leven		0,68		
bij het maatschappelijke gebeuren betrokken		0,55		
iets voor eigen groepering doen		0,55		
met mensen in aanraking komen		0,56		
omgaan met mensen met dezelfde ideeën		0,43		
handelen overeenkomstig overtuiging			0,58	
werken aan maatschappelijke veranderingen			0,60	
om bezig te kunnen zijn			-0,75	
regelmatig terugkerende activiteit te hebben			-0,74	
iets voor achtergestelde groepen doen				0,72
andere mensen kunnen helpen				0,82
mezelf verdienstelijk te maken				0,48
ervaringen aan anderen te kunnen overdragen				0,50

Bron: ZWKUN-enquête

De genoemde redenen en motieven laten een gevarieerd beeld zien. Van de 23 items krijgen er 11 bijval van meer dan de helft van de respondenten. Alleen de reden 'meer kans op een betaalde baan' krijgt steun van minder dan 10 procent

van de maatschappelijk actieven. Veel steun krijgen de redenen 'betrokken zijn bij maatschappelijke gebeurtenissen', 'andere mensen helpen', 'iets voor de eigen groepering doen' en 'eigen capaciteiten kunnen gebruiken'. Onbelangrijk worden geacht 'meer kans hebben op een betaalde baan', 'laten zien dat ik iets kan' en 'waardering genieten'.

Teneinde na te gaan in hoeverre er bepaalde, meer algemene typen motieven zijn te ontdekken in de gegeven antwoorden, is een principale-componentenanalyse uitgevoerd. De resultaten daarvan zijn samengevat in tabel 6.3. Bovendien is onderzocht of de gevonden groeperingen van de items één-dimensionale, cumulatieve schalen betreffen.

Van de 23 aspecten zijn er 22 onder te brengen in vier factoren, die na rotatie geïnterpreteerd kunnen worden. Het belang van afwisselend werk is het enige item dat niet in deze structuur past. Op de eerste factor zijn hoge ladingen te zien voor aspecten die zijn gerelateerd aan de eigen ontplooiing: de dimensie 'zelfontplooiing'. De tweede factor bevat meerdere items die met sociale betrokkenheid te maken hebben, met het opdoen van contacten via vrijwilligerswerk. Deze dimensie zou aangeduid kunnen worden als de 'contact-gerichte' dimensie. De beide dimensies zijn ook cumulatief schaalbaar (Mokken-schaalanalyse geeft H-waarden van respectievelijk 0,44 en 0,42).

De derde factor is eveneens te benoemen. De eerste twee items in deze factor zijn wat meer ideologisch getint en bovendien collectief gericht. De twee overige items zijn hier negatief aan gerelateerd: men participeert niet vanuit een overtuiging maar eerder om bezig te zijn. Deze dimensie geeft duidelijk de tegenstelling weer tussen het zoeken naar bezigheden en een zekere afkeer van allerlei sociale idealen. Deze dimensie zou aangeduid kunnen worden als de 'collectief-ideologische'. De laatste factor bevat eveneens items die als idealistisch kunnen worden omschreven, maar dan niet zozeer uit overtuiging, maar eerder uit praktische overwegingen. Deze laatste dimensie wordt aangeduid als 'opofferingsgezind'.

Concluderend kunnen er vier dimensies worden onderscheiden in motieven om maatschappelijk te participeren:

- zelfontplooiing
- contactgericht zijn
- collectief-ideologische bezigheid
- opofferingsgezindheid.

Deze dimensies komen ten dele overeen met de dimensies van Klandermans en Kanter. In deze dimensies is de kosten/baten-afweging van Klandermans terug te vinden. Het collectieve motief zoals hij dit definieert, is in de derde en vierde dimensie te vinden: men participeert om een bepaald collectief goed te krijgen. Het sociale motief ligt besloten in de tweede dimensie: men participeert om contacten op te doen en waardering van anderen te krijgen. Het materiële motief omvat de eerste dimensie. Voor zover de indeling van Kanter van toepassing is,

betreft dit voornamelijk de affectieve dimensie. Het 'ergens bij willen horen' is een belangrijke leidraad om over te gaan tot het verrichten van maatschappelijke activiteiten.

6.3 Sociale contacten en netwerken

Welke invloed hebben relaties met anderen op het functioneren van een persoon en - meer specifiek - op de deelname aan maatschappelijke organisaties? Het uitgangspunt is dat men door relaties met anderen te onderhouden informatie, veiligheid, emotionele steun, status en andere middelen verwerft die tot voordeel kunnen zijn. Men spreekt in dit verband ook wel van 'sociaal kapitaal', in tegenstelling tot 'economisch kapitaal' (Bourdieu, 1980; 1989). Er zijn verschillende mogelijkheden om netwerken te identificeren. Men kan onderzoeken in hoeverre burgers maatschappelijk geïntegreerd zijn, bijvoorbeeld door de grootte en de samenstelling van het huishouden van de respondent, de frequentie van kerkbezoek, de lidmaatschappen van verenigingen en het aantal 'echte vrienden' te bepalen. Daarnaast kan men onderzoeken in welke mate de respondent steun ontvangt, bijvoorbeeld door na te gaan wie op het huis past wanneer de respondent op vakantie is of met wie de respondent praat over persoonlijke problemen.

Hier is onderzocht in hoeverre het bestaan van een sociaal netwerk van belang is voor het verrichten van maatschappelijke activiteiten. Er is daarbij onderscheid gemaakt tussen een netwerk van 'vroeger', waarbij het vooral gaat om de rol van de ouders, broers en zussen, en een netwerk van vrienden en partner (en kinderen).

In de enquête onder bestuursleden zijn enkele vragen gesteld over de maatschappelijke participatie van ouders, partner en kinderen. Bovendien is gevraagd in hoeverre er thuis wel eens over werk werd gepraat en of er sprake was van waardering hiervoor. In tabel 6.4 is te zien dat op de vraag of er thuis mensen zijn die ook maatschappelijk participeren verrichten 52 procent van de ondervraagden bevestigend antwoordt. Het gaat hierbij veelal om de partner (42%). Een meerderheid heeft de belangstelling voor maatschappelijke activiteiten van huis uit meegekregen: 65 procent heeft ten minste één ouder (gehad) die maatschappelijk actief was. Maatschappelijke participatie is (regelmatig of vaak) onderwerp van gesprek bij 67 procent van de ondervraagden. Uit tabel 6.7 blijkt eveneens dat vrijwel voor iedereen geldt dat er thuis 'over het algemeen' waardering bestaat voor het werk dat men in de organisatie verricht.

Tabel 6.4 Kenmerken van de sociale omgeving van maatschappelijk actieven (in procenten van geënquêteerde maatschappelijk actieven)

maatschappelijke activiteiten thuis	52
partner actief	42
kinderen actief	11
ouders actief	8
maatschappelijke activiteiten ouders	65
thuis wel eens gepraat over maatschappelijke activiteiten	67
waardering thuis voor maatschappelijke activiteiten	83

Bron: ZWKUN-enquête (n = 245)

In de interviews is uitgebreid ingegaan op de vraag of er 'vroeger' in het gezin waarin men opgroeide aandacht werd besteed aan maatschappelijke participatie. Daarbij kan het gaan om ouders die actief zijn of over het praten over dergelijke activiteiten in de familiekring. Een samenvatting van de antwoorden staat in tabel 6.5.

Tabel 6.5 Maatschappelijke participatie van het gezin waarin men opgroeide (horizontaal gepercentageerd)

	zeer/vaak	enigszins	niet
ouders actief als vrijwilliger of als bestuurslid	42	35	22
praten over maatschappelijke participatie in gezin vroeger	29	17	49
ouders politiek actief	13	22	63
praten over politiek in gezin vroeger	30	30	39

Bron: ZWKUN-interviews (n = 100)

De meeste mensen die nu actief zijn in besturen hebben ouders gehad die net als zichzelf actief waren in een maatschappelijke organisatie: 42 procent antwoordt dat deze activiteiten vrij omvangrijk waren en volgens 35 procent waren hun ouders redelijk actief.

Die duidelijke aanwezigheid van maatschappelijke participatie blijkt ook uit opmerkingen als de volgende.

"Thuis nam het vrijwilligerswerk veel tijd in beslag. Vooral mijn vader werd op de gekste tijden gebeld. In 'crisissituaties' lag er een grote druk op het gezin, maar ik heb het nooit als negatief ervaren; ik vond het eigenlijk wel interessant wat hij deed." (GroenLinks Zwolle)

"Alle gezinsleden van het gezin waarin ik opgroeide waren actief, de moeder uitgezonderd. Vanuit de calvinistische traditie was dat gebruikelijk. Iedereen had wel een club waarin met name bijbelse activiteiten werden ontplooid." (CNV-afdeling Zwolle)

"Mijn vader was bijna elke avond weg; dit vooral door zijn

raadslidmaatschap." (GPV)

"Mijn moeder is al 40 jaar kaderlid van de EHBO en is ouderling in de kerk geweest. Mijn vader was lid van de vrijwillige brandweer en diaken in de kerk." (Vereniging ter bevordering van het milieubesef)

"Mijn vader was lid van de vakbond. Beiden waren lid van de kerk, onder meer in het bestuur van de zondagsschool. Vader was lid van een visclub en zat in de kascommissie en van de personeelsvereniging. Maar over het algemeen waren zij niet heel actief." (ABVA-KABO)

Soms geeft men expliciet aan *niet* te zijn gestimuleerd om maatschappelijk actief te zijn. Dit wordt door slechts enkele respondenten opgemerkt.

"Ik weet niet hoe de familie aankeek tegen vrijwilligerswerk, dat interesseerde mij toen niet. Ik heb het niet van huis uit meegekregen, wel van mijn tante. Met haar praatte ik over dit soort werk. Dat heeft mij zeker gestimuleerd en meer bewust gemaakt. Ik praatte ook met name over politiek." (ABVA-KABO)

"Betaald werk werd bij ons thuis belangrijker geacht; daarnaast vrijwilligerswerk verrichten was wel leuk en prima, maar de nadruk lag op het betaalde werk." (Filmhuis Zwolle)

In de gezinnen waar men opgroeide was maatschappelijke participatie gebruikelijker dan politieke participatie, zo blijkt uit de antwoorden van de vrijwilligers: 13 procent is opgegroeid met een ouder die zich actief inspande voor een politieke partij, bijvoorbeeld als (lokale) vertegenwoordiger of als bestuurslid van een politieke partij. Maatschappelijk actief zijn en spreken over politiek vormen een combinatie die vaker voorkomt. In vele gezinnen werd vroeger over politieke problemen gesproken en over het vrijwilligerswerk gediscussieerd.

"Er werd bij ons thuis veel gepraat over vrijwilligerswerk. Met name betrof het dan discussies over de enorme hoeveelheid tijd die het vrijwilligerswerk in beslag nam en die ten koste ging van andere gezinsactiviteiten. Met name mijn moeder en mijn broer stonden dan tegenover mijn vader en mij." (CNV-afdeling Zwolle)

"Ik praatte heel veel met mijn vader over mijn maatschappelijke activiteiten. Thuis werd over heel veel dingen heel open gepraat. Als kinderen moesten we altijd vertellen waarom we iets wel of niet wilden. Dat heeft me wel bewust gemaakt, bijvoorbeeld op het gebied van het omgaan met mijn vrije tijd; daarover werd ook veel gepraat, ook tussen broers en zussen onderling. Tevens werd er gepraat over plaatselijk en wereldnieuws en over politieke systemen." (RPF)

Het opgroeien in een gezin waarin maatschappelijke activiteiten 'normaal' waren, heeft duidelijk een positief effect op de kans om later zelf maatschappelijk actief

te worden. Voor de dagelijkse steun en waardering heeft de participant echter meer te maken met gedrag en meningen van familieleden, met name van de partner, en van vrienden en kennissen. Tabel 6.6 geeft de intensiteit weer van maatschappelijke participatie en de steun van partner en vrienden.

Tabel 6.6 Maatschappelijke participatie van de partner en vrienden, alsmede hun steun voor de bestuurlijk actieven (in procenten van de geïnterviewden)

maatschappelijke activiteiten van de eigen familie:	zeer vaak/vaak enigszins	28 16
maatschappelijke activiteiten van vrienden:	zeer vaak/vaak enigszins	65 17
onderhoudt zelf privé-contacten met mensen uit de organisatie		74
ontvangt emotionele steun van de eigen partner en van vrienden		75
ontvangt praktische steun van de eigen partner en van vrienden		42

Bron: ZWKUN-interviews (n = 100)

Uit tabel 6.6 wordt duidelijk dat het sociale netwerk voor het verrichten van maatschappelijke participatie eerder uit vrienden bestaat dan uit de eigen familie. Noemt men een familielid dat eveneens actief is, dan gaat het in vrijwel alle gevallen om de partner.

"Mijn echtgenote zit in de contactgroep van de Dominicanen en bij de Zonnebloem. Een vriend van mij zit in het districtsbestuur van de Koninklijke tennisbond. Een andere vriend doet veel voor asielzoekers. Die vrienden zie ik minstens eenmaal per week. We praten over het vrijwilligerswerk. In het algemeen gaat het dan over de moeilijkheden die we hebben met de overheid; de overheid die gisteren een antwoord wilde op een vraag die ze vandaag stelde en wanneer jij een antwoord wilt moet je daar een half jaar op wachten." (Vereniging ter bevordering van het milieubesef)

"Binnen mijn schoonfamilie is het eigenlijk een en al vrijwilligerswerk. Mijn schoonvader is penningmeester van de VOGOZ geweest en allebei mijn schoonouders zijn nauw betrokken bij het ledenbezoek van de Blindenbond. We spreken haast dagelijks over het werk. Het gaat dan over zowel de politiek als over de financiën van de organisatie en over het functioneren van de mensen binnen de organisatie. Mijn vrouw en mijn schoonzus doen het secretariaat van de VOGOZ. Ik spreek regelmatig met de rest van de familie over het vrijwilligerswerk; met mijn vrouw dagelijks; we praten dan over algemene onderwerpen. Een collega van mij is actief in de gehandicaptensport, de NVBS, de kerk, en op het gebied van lectuur-

voorziening. We spreken elkaar dagelijks over dit soort werk. Andere vrienden van mij zijn ook actief, maar niet in het gehandicaptenverenigingswerk. We wisselen regelmatig meningen en/of ideeën uit." (VOGOZ)

"Mijn vriend is bestuurslid van de Wereldwinkel en is ook als bestuurslid van de CPN actief geweest. Veel van mijn vrienden ken ik uit de Wereldwinkel. Ook heb ik veel vrienden/kennissen overgehouden aan de CPN en GroenLinks. Hier heb ik nog wel veel contact mee. Dat is echt zo'n clubje mensen van 'ons kent ons'. De maatschappelijke betrokkenheid is ook wat ons bindt en natuurlijk praten we daarover als we bij elkaar zijn. Dat kan dan over de Wereldwinkel of GroenLinks zijn, maar ook over dingen die je in de krant leest of op tv ziet. Hierbij komt met name sociale onrechtvaardigheid aan de orde, fascisme en dergelijke; dit met name de laatste tijd."
(Wereldwinkel de bonte hond)

Mensen maken vrienden via het werk in een maatschappelijke organisatie. Eerder bleek dat het 'contacten leggen' een belangrijk motief is voor mensen om maatschappelijke activiteiten te verrichten. Dit wordt in sterke mate bevestigd door de interviews. Men maakt vrienden via de organisatie(s) waarin men participeert: 72 procent geeft ook aan privécontacten te onderhouden met mensen uit de organisatie waarin zij werkzaam zijn als bestuurslid.

"Ik voel mij omringd door vele vrienden en bekenden die met mij in het IVN zitten maar ook in andere verenigingen, waar we natuurlijk veel contacten mee hebben. Ook zij staan pal voor natuurbescherming. We hebben ook andere vrienden die ander soort vrijwilligerswerk doen. Ik zie die mensen vaak en dan praten we ook veel over het vrijwilligerswerk." (Vereniging ter bevordering van het milieubesef)

"De meesten van mijn vrienden- en kennissenkring doen vrijwilligerswerk, en dan denk ik: dat is logisch: dat is het netwerk waarin je je begeeft en daar doe je dan ook je vrienden- en kennissenkring op." (CDA-Vrouwenberaad Zwolle)

"Je zou het zelfs zo kunnen zeggen dat mijn kennissen- en vriendenkring eigenlijk is ontstaan uit mensen die ook vrijwilliger zijn." (Zwols popfront)

"Mijn kennissen/vrienden ken ik nog uit de tijd dat ik actief was voor VVN. Met hen heb ik vrij intensief contact en er wordt dan ook over persoonlijke zaken gesproken. Tevens ben ik bevriend met een vrouw die actief is in de doopsgezinde gemeenschap. Daarnaast heb ik vriendinnen die actief zijn via de vrijwilligerscentrale UVV. Al deze vrienden zie ik regelmatig. We praten over de gang van zaken in Zwolle, over het vrijwilligerswerk dat eenieder doet, maar ook over privé-zaken." (Zwolse vrouwenraad)

"Veel mensen uit mijn kennissenkring doen vrijwilligerswerk. Ik zie hen bijna wekelijks en we gaan elk jaar met elkaar uit. We praten over

vrijwilligerswerk, over mensen waarmee we in ons vrijwilligerswerk te maken hebben." (CDA-Vrouwenberaad Zwolle)

"Het bestuur van de vereniging is één grote vriendenclub. We gaan vaak wekeinden met elkaar weg en doen veel dingen samen, bijvoorbeeld cursussen. Het is één grote familie. Een goede vriend van me is voorzitter geweest van Harmonia. Een andere goede vriend heeft ook in het bestuur gezeten. Eveneens ben ik bevriend met de voorzitter van een tennisvereniging. Op kantoor zijn een aantal mensen lid van vakbonden, waarin zij actief zijn. Al deze mensen zie ik regelmatig. Wat dan heel vaak gebeurt is dat we informatie uitwisselen, bijvoorbeeld hoe de verzekeringen liggen. Het spreken over Harmonia ligt een beetje moeilijk. Een spirituele vereniging ligt niet iedereen even gemakkelijk op de ziel." (Zwolse spirituele vereniging Harmonia)

"De mensen die ik ken van Vrienden van de stadskern behoren veelal ook tot mijn vriendenkring. Ik zie ze vrij veel en praat vaak met ze, met name over de binnenstad van Zwolle. Met een groep van vijf vrienden van de stadskern ga ik eens in de drie maanden uit. Verder zien wij elkaar op lezingen en met excursies naar andere steden. De meeste vrienden van mij komen dan ook uit het bestuur van de Stadskern." (Vrienden van de stadskern)

"Ik heb om mij heen tientallen mensen die samen hulp voor Oost-Europa organiseren. We doen dat met een kern van veertig mensen, waarmee ik ook praat over vrijwilligerswerk." (Swollwacht)

Een tweede onderdeel van een sociaal netwerk is de steun en waardering die men ontvangt voor de vele uren dat men zich actief inzet voor een maatschappelijke organisatie. De meeste mensen hebben het over de waardering die men krijgt, de emotionele steun, veelal van de partner en kinderen en soms van de werkgever.

"Ik krijg er alleen maar een groot brok waardering voor; familieleden van stervenden tonen respect en waardering. Mijn man en zoon steunen mij ook. Mijn man houdt rekening met onregelmatige tijden. We werken beiden aan vrijwilligerswerk mee. Door de steun wordt ik nog meer gemotiveerd." (Vrijwilligerscentrale Zwolle)

"Van mijn vrouw krijg ik steun doordat ze informeert naar hoe het geweest is op een dag en wat de ontwikkelingen zijn. Mijn kinderen interesseren zich voor mijn werk; ze staan er positief tegenover; dat is ook een hele steun. Op mijn werk ten slotte, zijn de faciliteiten in de vorm van verlof voldoende aanwezig; het is een sociaal bedrijf. In onze cao is ook een aantal dagen gereserveerd voor vakbondsactiviteiten." (ABVA-KABO)

"Sommige kennissen of bekenden van mij willen ook meehelpen. Van mijn gezin krijg ik mentale steun; ze hebben begrip voor het werk en geven me 100

procent steun door mee te helpen en mee te denken. Die steun is ook een samenbindende factor voor het gezin." (Swollwacht)

"Van familie krijg ik ook wel steun. Ik heb bijvoorbeeld een oom die me helpt bij het verkopen van kerstpakketten. Hij zoekt dan binnen een bedrijf uit wie erover gaat en geeft diegene alvast informatie. Zo werkt er bij de belasting een die mij vertelt hoe ik 'de inspecteur moet bestrijden' en dergelijke. Dat zijn relaties waarmee je toch geholpen bent." (Wereldwinkel de bonte hond)

Maar in een aantal gevallen (42%) gaat het expliciet om heel concrete steun, bijvoorbeeld in de vorm van oppas voor de kinderen of van het doorgeven van informatie.

"Belangrijkste steun is thuis. We maken altijd afspraken wie er thuis blijft voor de baby. We moeten de avonden een beetje verdelen en hij is het weekend ook al weg met popgroepen." (Zwols popfront)

"Ik heb een geëmancipeerde man en we hebben beiden een volle agenda en daar houden we rekening mee. Dat gaat in onderling overleg. Nu wordt hij echter door zijn werkring ontzettend opgeslokt, dus neem ik even gas terug met vrijwilligerswerk." (D66)

Niet altijd ontvangt men positieve steun.

"Voor het werk dat ik doe voor de Zwolse vrouwenraad krijg ik weinig steun; men begrijpt niet waar ik me zo druk over maak. Voor het werk voor de VVD destijds ontving ik wel veel waardering. Het ontbreken van steun op dit moment vind ik niet zo'n gemis." (Zwolse vrouwenraad)

"Sommige mensen vinden de Derde-Wereldproblematiek niet interessant en reageren ongeïnteresseerd. Dat is wel eens ontmoedigend/frustrerend, maar echt negatief zijn de reacties in het algemeen niet." (Stichting AGOZ)

Van welk belang is nu dat sociale netwerk voor maatschappelijk actieven? Een onderscheid makend tussen de rol die het gezin van vroeger heeft gespeeld en de huidige omgeving, kan het volgende geconcludeerd worden.

- Voor 15 geïnterviewden heeft noch het gezin vroeger, noch de omgeving nu enige affiniteit met maatschappelijke participatie.
- 23 participanten verkeerden zowel vroeger als nu in een omgeving waarin maatschappelijke participatie een 'normale' zaak is (was).
- 17 bestuurders geven aan nu veel steun en waardering te krijgen, en ook te verkeren in een omgeving waar anderen eveneens maatschappelijke activiteiten verrichten, terwijl dit vroeger niet het geval was.
- Voor 16 'activisten' geldt dat ook zij niet zijn opgegroeid in een gezin met grote waardering voor maatschappelijke participatie, en dat de huidige omgeving er enigszins positief tegenover staat.

Aansluitend bij de conclusies over de motieven waarom men maatschappelijk

actief is, blijkt overduidelijk dat men in een sociaal netwerk verkeert van vooral vrienden en kennissen die eveneens participeren in allerlei organisaties. Wanneer de ouders zelf actief zijn of waren is dat een pré, maar het is zeker geen noodzakelijke voorwaarde om zelf later veel uren te besteden aan maatschappelijke activiteiten.

6.4 Slot

Bij de eerste keer dat men betrokken raakt bij het werk van vrijwilligersorganisaties spelen vaak anderen een rol. Men wordt gevraagd door de partner, vrienden, kennissen of familie om een klus te klaren voor de organisatie. De socialiserende werking van het opgroeien in een maatschappelijk actief gezin is eveneens te herkennen, zij het dat dit minder belangrijk is dan het tegenwoordig verkeren in een sociaal netwerk van mensen die eveneens actief zijn. Behalve het sociale aspect liggen er inhoudelijke motieven ten grondslag aan de maatschappelijke activiteiten. Er is een grote betrokkenheid bij het onderwerp van de organisatie (slachtofferhulp, Derde-Wereldproblematiek, Krisiscomité), en, meer algemeen, een gevoel van 'goed doen'. Voor de meeste actieve Zwollenaren overheersen deze positieve aspecten de negatieve aspecten die kleven aan het besturen van een organisatie. Negatieve aspecten zijn bijvoorbeeld de hoeveelheid tijd die ermee gemoeid is en het gebrek aan waardering.

7 MAATSCHAPPELIJKE EN POLITIEKE PARTICIPATIE

7.1 Inleiding

In de vorige hoofdstukken zijn de aard, omvang en achtergronden van de bestuurlijke activiteiten van maatschappelijk actieven in Zwolle aan de orde gekomen. Deelname aan allerlei organisaties is niet alleen van belang vanuit maatschappelijk en sociaal oogpunt, maar is lange tijd ook gezien als een belangrijk instrument van burgers om de politieke besluitvorming te beïnvloeden. Tocqueville benadrukte reeds de waarde van dergelijke vormen van participatie voor het democratische gehalte van een samenleving. Meer recentelijk wees premier Lubbers erop dat de politiek er verstandig aan zou doen "steeds meer verantwoordelijkheden" te delen met de burgers, waarbij "de maatschappij zo functioneert, dat burgers voor zich en gezamenlijk hun bijdrage aan een kwalitatief goede samenleving leveren" (Lubbers 1990: 27). Daarbij wordt niet in de eerste plaats gedacht aan de burger als individu, maar aan de burger als actief lid van een wijk- of deelraad, een speeltuinvereniging, een ouderorganisatie of een kerkbestuur. Het zijn dergelijke organisaties die het *maatschappelijk middenveld* vormen en die in een *verantwoordelijke samenleving* de sociale kaders moeten bieden waarbinnen de burger kan deelnemen aan de besluitvorming.

Deelname aan allerlei activiteiten in verenigingsverband is voor een groot deel van de bevolking een vanzelfsprekende zaak. In hoofdstuk 1 van dit cahier is al aangegeven dat ongeveer de helft van de bevolking betrokken is bij een of meer organisaties. De groep mensen die intensief betrokken is bij het bestuurlijke en organisatorische werk, is uiteraard beduidend kleiner. In dit hoofdstuk gaat de aandacht uit naar de politieke participatie van die (bestuurlijk) actieven. Het zijn juist deze mensen die door een relatief hoog niveau van politieke en maatschappelijke participatie geacht worden de 'kwaliteit van de samenleving' te verhogen.

7.2 Alternatief of aanvulling?

Deelname aan allerlei organisaties maakt al sinds de jaren veertig en vijftig deel uit van de lijst van relevante factoren ter verklaring van politieke participatie. Niettemin is er slechts in enkele onderzoeken expliciet aandacht besteed aan de verschillende varianten van maatschappelijke en politieke participatie (zie b.v. Verba en Nie 1972). Voor het onderzoek naar de politieke participatie van maatschappelijk actieven, worden drie mogelijke relaties tussen beide vormen van participatie in beschouwing genomen.

- Er is geen duidelijk verband tussen beide activiteiten.
- De vormen zijn alternatieven van elkaar.
- Beide vormen vullen elkaar aan.

Uit het feit dat maatschappelijke participatie in grote delen van het onderzoek naar politieke participatie genegeerd wordt, kan de eerstgenoemde interpretatie afgeleid worden. De verwachting is dat er geen directe relaties bestaan tussen politieke en maatschappelijke participatie. Mensen kiezen voor politieke participatie als ze de overheid willen beïnvloeden en voor maatschappelijke participatie als ze bijvoorbeeld iets willen organiseren voor de kinderen in de buurt. Beide vormen van participatie hebben hun eigen achtergronden en verklaringen, maar het is uiteraard niet uitgesloten dat bijvoorbeeld mensen met een hoog opleidingsniveau zowel op politiek als op maatschappelijk gebied actief zijn. In de tweede interpretatie van de relatie tussen maatschappelijke en politieke participatie staat het beslag op tijd en andere middelen centraal. Actieve betrokkenheid bij maatschappelijke organisaties zal veel tijd vergen en die tijd is per definitie niet beschikbaar voor politieke bezigheden. Tussen maatschappelijke en politieke participatie bestaat dan een negatief verband: naarmate de inzet voor maatschappelijke organisaties toeneemt, zal de politieke participatie geringer worden. Maatschappelijke en politieke activiteiten vormen in deze visie alternatieven die elkaar tot op zekere hoogte uitsluiten.

De benaderingen waarin een positieve relatie wordt verondersteld tussen maatschappelijke en politieke participatie, vormen de derde en meest omvangrijke categorie van beschikbare interpretaties. Pluralistische theorieën uit de laatste vier decennia vormen meestal het uitgangspunt. Olsen (1972: 318) vat de literatuur op dit gebied kort samen door een onderscheid te maken tussen 'mediation' en 'mobilization' versies van deze theorieën. De mediatietheorie heeft volgens hem als belangrijkste kenmerken:

"... that voluntary associations must at least on occasion participate in the political system, influencing political leaders and decision making, as well as giving political elites a channel for contacting constituents. In this view, many associations that are normally non-political can temporarily become 'parapolitical' actors." (Olsen 1972: 318).

Het belang van maatschappelijke participatie is in deze opvatting niet gelegen in een speciale relatie met politieke participatie, maar in het feit dat elke maatschappelijke organisatie wel eens bij de politieke besluitvorming wordt betrokken. Om die reden zullen de bestuurlijk actieven in maatschappelijke organisaties ook betrokken zijn bij politieke besluitvormingsprocessen.

De mobilisatietheorie is gebaseerd op een analogie met de processen van sociale mobilisatie. Olsen (1972: 318) verwoordt dat als volgt:

"... involvement in voluntary, special-interest, *non-political* associations will in time activate individuals politically (...) There are many reasons why such participation can increase individual political activity: (1) It broadens one's sphere of interests and concerns, so that public affairs and public issues become more salient for him. (2) It brings an individual in contact with many new and diverse people, and the resulting relationships draw him into public affairs and political activity. (3) It increases one's information, trains him in social interaction and leadership skills, and provides other resources needed for effective political action."

Een soortgelijke interpretatie van het belang van maatschappelijke participatie voor het ontplooiën van politieke activiteiten is vanuit radicaal-democratisch perspectief geformuleerd door bijvoorbeeld Evans en Boyte. Zij pleiten voor de bescherming van wat ze de 'free space' in de samenleving noemen. Daarmee bedoelen zij het volgende:

"... the environments in which people are able to learn a new self-respect, a deeper and more assertive group identity, public skills, and values of cooperation and civic virtue. (...) These are, in the main, voluntary forms of association with a relatively open and participatory character - many religious organizations, clubs, self-help and mutual aid societies, reform groups, neighborhood, civic and ethnic groups, and a host of other associations grounded in the fabric of community life. (...) Democratic action depends upon these free spaces, where people experience a schooling in citizenship and learn a vision of the common good in the course of struggling for change." (Evans and Boyte 1992: 17, 18).

Over de aard van de relatie tussen maatschappelijke en politieke participatie laat Olsen (1972: 319) geen twijfel bestaan: "One is justified in inferring a causal sequence from social participation to voting turnout".²⁰ De vraag is nu of deze uitkomst geldig is voor andere vormen van politieke participatie dan stemmen. Bovendien is Olsens conclusie gebaseerd op onderzoek naar activiteiten van de gehele bevolking. Dit onderzoek richt zich op mensen die al actief zijn in maatschappelijke organisaties, en dan met name op hun politieke activiteiten. De veel ruimere vraag naar de relatie tussen de verschillende varianten van participatie onder de bevolking blijft buiten beschouwing.

7.3 Operationalisering

Dit onderzoek richt zich op mensen die bestuurlijke werkzaamheden verrichten binnen een bepaalde organisatie. De mate van betrokkenheid bij de activiteiten van een maatschappelijke organisatie kan eenvoudig worden uitgedrukt in de aan het werk voor de organisatie bestede tijd. Zoals in hoofdstuk 4 al is aangegeven, besteden de bestuurlijk actieven in Zwolle gemiddeld 6,09 uur per week aan de organisatie. Meer dan de helft van de geënquêteerden (55%) werkt ten minste vier uur per week voor de organisatie. Ruim 13 procent is zelfs meer dan tien uur per week bezig met het werk voor een maatschappelijke organisatie. De bestede tijd blijkt niet afhankelijk te zijn van overige activiteiten en dagelijkse verplichtingen. Ongeacht de beschikbare vrije tijd of de eventuele werkring, wijkt de aan bestuurlijke activiteiten bestede tijd van werkenden niet sterk af van die van niet-werkenden. De tijdsbesteding ligt het laagst bij de politieke partijen en organisaties: gemiddeld 5,23 uur. Gelet op het feit dat de aan bestuurlijke en organisatorische activiteiten bestede tijd niet of nauwelijks afhankelijk is van de overige bezigheden en verplichtingen, zullen in dit hoofdstuk de *gemiddeld per week aan deze activiteiten bestede uren* gebruikt worden als operationalisering van de mate van maatschappelijke participatie.

De meting van politieke participatie heeft de laatste decennia veel aandacht gekregen. In de jaren vijftig gebruikte men nog vooral enkelvoudige vragen naar stemgedrag en campagne-activiteiten, maar daarna leidden maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen al snel tot het ontwerpen van meer geavanceerde instrumenten. De golf van politiek activisme in de tweede helft van de jaren zestig betekende dat het begrip 'politieke participatie' niet langer kon worden beperkt tot electorale participatie. Naast electorale participatie werden toen ook conventionele en onconventionele vormen van participatie onderscheiden. Tot de eerste variant behoren algemeen geaccepteerde vormen van politiek gedrag die naast het kiesrecht worden gebruikt. Voorbeelden daarvan zijn het benaderen van een kamerlid of een wethouder, of het inschakelen van een politieke partij. De onconventionele vormen betreffen meestal uitingen van protest. De bekendste voorbeelden hiervan zijn het deelnemen aan demonstraties of het actief zijn in een actiegroep. Deze driedeling in vormen van participatie blijkt theoretisch en empirisch goed bruikbaar te zijn in het onderzoek naar politiek gedrag van burgers in democratische samenlevingen in de jaren zeventig (vgl. Barnes, Kaase et al. 1979; Elsinga 1985; Jennings en Van Deth et al. 1990).

Tabel 7.1 Maatschappelijke participanten en leden van de Zwolse bevolking die aangeven wel eens de desbetreffende activiteit te hebben ondernomen (in procenten)

	maatschappelijk e participanten	Zwolse bevolking
contact opgenomen met ministers of met een lid van de Tweede Kamer	19	.
contact gezocht met een gemeenteraadslid	49	7
contact gezocht met een wethouder of de burgemeester	43	8
ingesproken bij commissievergaderingen van de gemeente	20	.
een brief gestuurd aan de gemeente	45	13
een inspraakbijeenkomst bezocht	52	13
contact gezocht met een politieke partij	41	4
een bezwaarschrift of een klacht ingediend	34	10
meegedaan aan een handtekeningenactie	51	21
actie ondernomen met een buurt- of een bewonersorganisatie	38	15
aan een actiegroep meegedaan	18	4
een andere vereniging of een organisatie ingeschakeld	22	3
krant, radio of televisie ingeschakeld	33	5
meegedaan aan een demonstratie	18	7
hulp gevraagd aan andere mensen	29	7
(n)	(233)	(431)

Bron: ZWKUN-enquete; LOKDEM-Zwolle

De bestuurlijk actieven in ons onderzoek is de volgende vraag gesteld: "Heeft u de afgelopen vijf jaar wel eens iets gedaan om aandacht te krijgen voor bepaalde zaken?". De mogelijke activiteiten, zoals deze zijn voorgelegd aan de

ondervraagden, staan vermeld in tabel 7.1. In deze tabel zijn ter vergelijking tevens de antwoorden van de Zwolse bevolking opgenomen (vgl. hoofdstuk 2, tabel 2.4).²¹

Uit deze lijst met mogelijke activiteiten blijkt dat er geen scherpe grens tussen politieke en niet-politieke actievormen is gehanteerd. De aandacht van de respondent is met de eerste items gericht op hetgeen in het dagelijks spraakgebruik onder politiek wordt verstaan: het optreden van ministers of wethouders, het bijwonen van inspraakbijeenkomsten, enzovoort. De vraag naar deelname aan de verkiezingen is buiten beschouwing gelaten, omdat vrijwel alle ondervraagden (98%) te kennen gaven een stem te zullen uitbrengen. De bestuurlijk actieven blijken frequent gebruik te maken van een of meer van de vijftien actievormen. De meest gebruikte vormen zijn het bijwonen van een inspraakbijeenkomst (gedaan door 52%), het deelnemen aan een handtekeningactie (51%) en het benaderen van een lid van de gemeenteraad (49%). De minst populaire activiteiten zijn deelname aan een actiegroep (19%) of aan een demonstratie (19%) en het benaderen van een minister of een parlementariër (eveneens 19%). Veel lagere scores zijn te vinden bij de 'gewone' burgers. Het meedoen aan een actie of het zetten van een handtekening wordt door de meeste burgers wel genoemd. Ook stuurt men wel eens een brief aan de gemeente en bezoekt men een inspraakbijeenkomst. De overige activiteiten worden echter door minder dan 10 procent van de burgers verricht.

De volgende vraag is in hoeverre deze vijftien actievormen met elkaar samenhangen. Hiertoe zijn verschillende analyses uitgevoerd,²² onder meer een zoekprocedure met een cumulatief schaalmodel (Mokken) en een principale-componentenanalyse. Er blijken vier afzonderlijke schalen te kunnen worden gevormd.

De eerste schaal van tabel 7.2 omvat vijf items die alle duidelijk betrekking hebben op gangbare politieke actoren. Het betreft hier het zoeken van contact met een minister, kamerleden, raadsleden, wethouders, de burgemeester, politieke partijen of met de media. De items vormen een sterke Mokken-schaal en ook de onderlinge correlaties zijn hoog. De vijf actievormen hebben alle betrekking op gangbare en algemeen geaccepteerde contacten met centrale actoren in het politieke systeem. Om die reden wordt deze schaal opgevat als een instrument voor *conventionele vormen van politieke participatie*.

Een volgende variant van politieke participatie is weergegeven door de vijf items van de tweede schaal. Ook hier gaat het vooral om pogingen in contact te komen met onderdelen van het politieke bestel, maar nu zijn de activiteiten niet gericht op specifieke actoren. De vijf items hebben alle betrekking op het gebruik van conventionele vormen van politieke participatie (bezwaarschriften indienen; brief sturen) of op vormen die inmiddels zo algemeen zijn geaccepteerd dat ook hiervoor de typering conventioneel kan worden gebruikt (inspraak; bewonersorganisatie). De term 'conventionele participatie' is hier niet adequaat, omdat ook de items op de eerste schaal onder deze benaming vallen. De

actievormen op de tweede schaal zijn echter alle activiteiten waarbij waarschijnlijk een duidelijk omlijdend doel wordt nagestreefd door middel van directe beïnvloeding van het besluitvormingsproces. Ter onderscheiding van de eerste schaal, wordt deze tweede variant van politieke participatie aangeduid als de *proceduregerichte politieke participatie*. De vijf items vormen samen een acceptabele Mokken-schaal.

Tabel 7.2 Cumulatieve (Mokken)-schalen voor vormen van politieke participatie; schaalantwoord: "heeft gedaan"

	diff.	H(i)
contact met minister of kamerlid	0,19	0,61
media ingeschakeld	0,33	0,44
contact met politieke partij	0,41	0,56
contact met wethouder of burgemeester	0,43	0,51
contact met gemeenteraadslid	0,49	0,64
schaalcoëfficiënt H = 0,55		
inspraak bij commissies van gemeente	0,20	0,53
bezwaarschrift ingediend	0,34	0,45
actie met buurt- of bewonersorganisatie	0,38	0,38
brief gestuurd aan gemeente	0,45	0,46
inspraakbijeenkomst bezocht	0,52	0,48
schaalcoëfficiënt H = 0,44		
vereniging of organisatie ingeschakeld	0,22	0,48
hulp van andere mensen gevraagd	0,29	0,48
schaalcoëfficiënt H = 0,48		
actiegroep	0,18	0,47
demonstratie	0,18	0,51
handtekeningenactie	0,51	0,58
schaalcoëfficiënt H = 0,51		

Bron: ZWKUN-enquête (n = 233)

De twee items die de derde schaal vormen hebben betrekking op het vragen van hulp bij het onder de aandacht brengen van bepaalde zaken. Dit verzoek om steun kan zijn gericht aan andere organisaties of mensen. De items vormen een goede Mokken-schaal. Het instrument voor de registratie van dit aspect van participatie, geeft een indicatie van de mate waarin de activiteiten zijn gericht op het verwerven van steun. De benaming *steunzoekende vormen van politieke participatie* lijkt dan ook geschikt voor deze schaal.

De vierde schaal bevat drie items, die ieder betrekking hebben op activiteiten die in het recente verleden zouden zijn aangeduid als 'onconventionele vormen van politieke participatie'. De deelname aan een handtekeningenactie, een demonstratie of het werk van een actiegroep kunnen echter in de huidige politieke cultuur moeilijk als ongebruikelijk worden aangemerkt. Het zijn actievormen die meestal worden gebruikt voor het uiten van ongenoegen over bepaalde maatregelen. De drie items vormen een goede Mokken-schaal. Deze vierde schaal

wordt opgevat als een indicator voor *protestvormen van politieke participatie*. Het begrip politieke participatie is daarmee geoperationaliseerd op basis van vier afzonderlijke aspecten, zoals weergegeven door de vier schalen. De additieve scores op deze vier schalen representeren de posities van de respondenten. De operationalisering van het begrip politieke participatie zijn nu:

- de *conventionele* vormen
- de *proceduregerichte* vormen
- de *steunzoekende* vormen
- de *protestvormen* van politieke participatie.

7.4 Samenhang tussen maatschappelijke en politieke participatie

De relatie tussen maatschappelijke en politieke participatie kan nu op verschillende wijzen worden onderzocht. De organisatie kan als invalshoek worden gebruikt, maar ook de actieven in die organisatie. Een eerste indruk van de samenhang tussen de twee soorten van participatie kan worden verkregen door de contacten van de politieke organisaties met de maatschappelijke organisaties in de betrokken gemeente in beschouwing te nemen. De tweede manier betreft de houding van bestuurlijk actieven zelf en bevat meer subjectieve informatie uit de interviews. Hoe kijken de maatschappelijke actieven aan tegen politieke activiteiten en overheden? De derde manier neemt eveneens de actieve burgers als uitgangspunt, door de samenhang te berekenen tussen politieke en maatschappelijke participatie. Daarvoor is het mogelijke verband beschouwd tussen de mate van maatschappelijke participatie, uitgedrukt in uren per week, en de verschillende vormen van politieke participatie.

Allereerst is in tabel 7.3 aangegeven met welke soorten maatschappelijke organisaties politieke organisaties (waaronder politieke partijen) contacten onderhouden. De cijfers in de eerste kolom geven weer met welke organisaties contact is gezocht door politieke partijen en organisaties. In de tweede kolom staat de frequentie waarmee andere organisaties de politieke organisaties hebben benaderd. Uit deze gegevens blijkt dat bijna de helft (47%) van het totale aantal door politieke organisaties gezochte contacten gericht is op andere politieke organisaties. De meeste verzoeken om contact die politieke organisaties bereiken zijn afkomstig van andere politieke organisaties (31%). Kennelijk vormen politieke organisaties een relatief zelfstandig onderdeel van het sociale netwerk in de stad: de meeste contacten zijn gericht op, of afkomstig van, andere organisaties met een politiek karakter.

Tabel 7.3 Contacten tussen politieke organisaties en andere maatschappelijke organisaties (in procenten)

	contact gezocht met de vermelde organisatie <i>door</i> politieke organisaties	contact gezocht door de vermelde organisaties <i>met</i> politieke organisaties
politieke partijen en organisaties	47	31
vakbonden en beroepsorganisaties	5	1
belangenorganisaties (algemeen)	8	18
belangenorganisaties (specifiek)	22	22
welzijn en gezondheid	5	8
sport, kunst en cultuur	8	18
kerkelijke organisaties	4	2
totaal aantal contacten	189	283

Bron: ZWKUN-enquête

De cijfers in tabel 7.3 suggereren dat politieke organisaties sterk gericht zijn op de eigen soort, maar dat zij wel degelijk contacten onderhouden met andere maatschappelijke organisaties. Een dergelijke conclusie is ook al in paragraaf 3.3 aan de orde geweest. Vooral belangenorganisaties hebben nogal wat contacten met politieke organisaties. Op basis van deze uitkomsten kan natuurlijk geen conclusie worden geformuleerd over de relatie tussen politieke en maatschappelijke participatie van bestuurlijk actieven. Bestuurders kunnen immers actief zijn in maatschappelijke organisaties en tevens politieke activiteiten ontplooiën in ander verband. Voor een adequate beoordeling van de politieke activiteiten van bestuurders zijn daarom gegevens van die bestuurders zelf nodig.

In de interviews is uitgebreid gevraagd naar de contacten die de bestuurders onderhouden met de lokale overheid, met politieke partijen en met andere maatschappelijke organisaties. De meeste contacten die men heeft zijn die met het lokale bestuur en met andere maatschappelijke organisaties. De politieke partijen staan enigszins buiten het gezichtsveld. Als er al sprake is van contacten, dan komt dat vaak doordat men zelf lid is van een politieke partij en op die manier in contact staat met een partij. Veelal betreft het incidentele contacten met de overheid, omdat er een concreet probleem moet worden opgelost, bijvoorbeeld subsidie of huisvesting van de organisatie. Soms gaat het ook om een structureel overleg tussen de gemeente en de sector waarvan de maatschappelijke organisatie deel uitmaakt. In andere gevallen zijn de burgemeester en de wethouder(s) aanwezig, soms is het een overleg met lagere ambtenaren. Voorbeelden van verwijzingen naar contacten met de overheid zijn de volgende.

"Eenmaal per maand is er overleg met de beleidsambtenaar en soms ook met de wethouder." (Vluchtelingenwerk Zwolle)

"Incidenteel, een- à tweemaal per jaar wat telefoontjes. Het gaat dan over de opening van een tentoonstelling door de wethouder, over subsidies op het gebied van anti-apartheid activiteiten of over het gemeentelijk beleid inzake de Sociale dienst." (Werkgroep Zwolle tegen apartheid)

"Er is zo nu en dan contact met de gemeente, bijvoorbeeld over de organisatie vanierendag op de weide." (Wijkvereniging Westenholte)

"Tweemaal per jaar houdt de burgemeester een avond met buurt- en wijkverenigingen, vooral over zaken die zij in hun wijk aan voorzieningen gerealiseerd willen zien, zoals extra lantaarnpalen, meer politiecontact, geen 'poep op de stoep', verandering van wegen en dergelijke. Verder heb ik telefonisch contact met ambtenaren over specifieke voorzieningen in de wijk, zo'n vijf maal per jaar." (Buurtvereniging Langenholte)

"Alleen bij de subsidieaanvraag zijn wij een paar keer bij de gemeente geweest." (Gilde)

"Overleg geweest met de politici over ons nieuwe pand. Verder als wij ze uitnodigen in het Popfront, dan komen ze meestal." (Zwols popfront)

"Contacten zijn met name met de gemeente. Ik ben coördinator van de werkgroep Milieuraad. Als er zaken van belang in de gemeente aan de orde komen, dan is er telefonisch overleg met de ambtenaren." (Stichting milieuraad Zwolle)

"Elke eerste maandag van de maand is er overleg met de wethouder en de voorlichter van de gemeente over de stand van zaken." (Zwols vrouwenraad)

Uit vorenstaande citaten komt duidelijk naar voren dat de contacten met de gemeente haast onvermijdelijk zijn. De mediatietheorie van Olsen lijkt hier eerder op zijn plaats dan de opvattingen over de mobiliserende werking van maatschappelijke activiteiten ten behoeve van politieke participatie. Dat blijkt nog duidelijker uit de opmerkingen over de contacten die men onderhoudt met politieke partijen.

"Vaak wanneer de subsidies ter discussie staan, of bij strubbelingen met de gemeente. Dan worden partijen benaderd om het standpunt van de wereldwinkel kenbaar te maken." (Wereldwinkel de bonte hond)

"Met name met partijen die in de CNV zijn geïnteresseerd, zoals het CDA. Er is regelmatig overleg waarin standpunten worden uitgewisseld en eisen vanuit het CNV kenbaar worden gemaakt. Dit met als doel om iets te bereiken. Uiteindelijk neemt vaak de politiek de beslissingen." (CNV-afdeling Zwolle)

"Wij benaderen vaak raadsleden met als doel ons standpunt uit te leggen en te lobbyen, zodat de raadsleden daar vragen over gaan stellen in de raad."

(Vluchtelingenwerk Zwolle)

Er zijn in de interviews nauwelijks aanwijzingen te vinden waaruit blijkt dat de bestuurlijk actieven hun functie gebruiken als opstap naar een politieke functie. Het bestaan van min of meer gescheiden, zelfstandige circuits wordt hiermee bevestigd.

Hoe zit het ten slotte met de samenhang tussen politieke en maatschappelijke participatie, uitgedrukt in kwantitatieve termen? In tabel 7.4 zijn allereerst de correlaties weergegeven tussen de diverse varianten van politieke participatie, zoals die in de vorige paragraaf zijn geoperationaliseerd. De coëfficiënten voor de vier vormen van politieke participatie blijken duidelijk positief te zijn gecorreleerd.²³ Deze bevinding geeft aan dat mensen die een bepaalde vorm van politieke participatie benutten, veelal ook activiteiten ontplooiën die tot de andere varianten van politieke participatie worden gerekend. Daar staat uiteraard tegenover dat mensen die geen gebruik maken van de ene vorm van politieke participatie ook de andere vormen niet benutten. De onderscheiden vormen van politieke participatie vullen elkaar dus kennelijk aan en zijn geen alternatieven. Interessanter dan de verbanden tussen de diverse vormen van politieke participatie is de samenhang tussen politieke en maatschappelijke participatie. De onderste regel uit tabel 7.4 bevat deze informatie. Het is duidelijk dat de Pearson-correlatiecoëfficiënten voor deze verbanden veel lager liggen dan die voor de vormen van politieke participatie. De coëfficiënten zijn weliswaar positief, maar het verband is zwak.

Tabel 7.4 Relaties tussen vormen van politieke participatie en maatschappelijke participatie (Pearson r)

	conventioneel	proceduregericht	steunzoekend	protest
proceduregericht	0,46	-	-	-
steunzoekend	0,43	0,35	-	-
protest	0,38	0,40	0,33	-
maatschappelijke participatie	0,12	0,07	0,09	0,06

Bron: ZWKUN-enquête (N_m = 233)

De analyses van de contacten tussen organisaties en van de relatie tussen maatschappelijke en politieke participatie, wijzen erop dat politieke en maatschappelijke activiteiten min of meer van elkaar gescheiden zijn. Daar waar sprake is van contact, betreft het veelal een zakelijk contact. Men heeft de politiek nodig.

Ook de laatste hier gepresenteerde analyse betreft de politieke activiteiten van de maatschappelijk actieven. Gebleken is al dat bestuurlijk actieven meer dan de gemiddelde burger in politiek geïnteresseerd zijn en ook frequenter lid zijn van een politieke partij. De vraag is nu in hoeverre er een relatie bestaat tussen de

mate van maatschappelijke participatie en het verrichten van politieke activiteiten. In tabel 7.4 is al aangegeven dat die relatie zwak is, maar een nadere analyse van dit resultaat kan wellicht meer informatie opleveren over het verband tussen politieke en maatschappelijke activiteiten.

De vier lijnen in figuur 7.1 geven het verband weer tussen de mate van maatschappelijke participatie en het gemiddelde niveau van politieke participatie.²⁴ Het blijkt dat alleen voor de steunzoekende vormen van politieke participatie geldt dat het gemiddelde niveau van deze activiteiten iets hoger ligt voor mensen die veel tijd besteden aan bestuurlijk werk in maatschappelijke organisaties. Dit is de variant van politieke participatie die geen duidelijke politieke signatuur heeft. De drie andere varianten hebben een veel duidelijker politiek karakter. Voor deze laatste varianten geldt dat zij vooral worden benut door mensen die weinig of juist heel veel tijd aan bestuurlijke activiteiten besteden. De mobiliserende kracht voor politieke participatie die uit zou gaan van bestuurlijke activiteiten is dus niet gerelateerd aan de tijdsinvestering van de maatschappelijk actieven. Het is dus niet zo dat naarmate iemand zich meer inzet voor bestuurlijk werk, hij of zij ook meer politiek participeert.

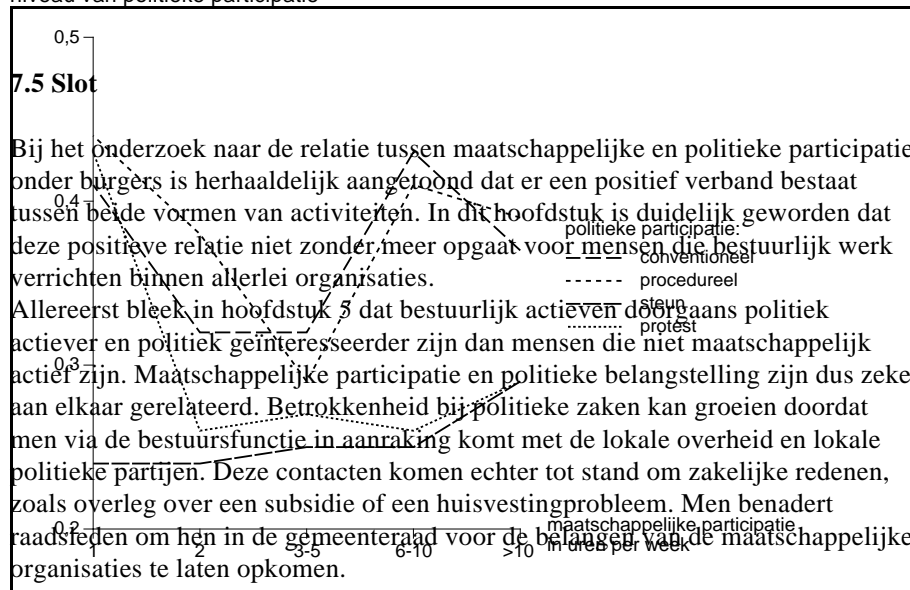
Mensen die maatschappelijk actief zijn maken gebruik van verschillende vormen van politieke participatie. Bestuurlijk werk brengt vaak contacten met de lokale overheid en partijen met zich mee. Daarbij zijn er kennelijk twee verschillende typen bestuurlijk actieven te onderscheiden. Voor de eersten geldt dat zij slechts een gering deel van hun tijd besteden aan bestuurlijke activiteiten. Voor hen is het bestuurswerk beperkt tot gemiddeld een uur per week. Zij hebben blijkbaar voldoende tijd en energie over voor het ontplooiën van politieke activiteiten. Voor hen geldt dat sociale en politieke participatie alternatieve vormen van tijdsbesteding zijn. Degenen die slechts een enkel uur per week besteden aan maatschappelijke activiteiten zullen conventionele, procedurele en protestvormen van politieke participatie gebruiken. Kennelijk beschikken zij over de tijd voor diverse bezigheden van uiteenlopende aard.

De tweede groep wordt gevormd door degenen die juist zeer intensief betrokken zijn bij het bestuurlijke werk in maatschappelijke organisaties. Voor de mensen die een substantieel deel van hun tijd besteden aan bestuurlijk werk, geldt dat ook het niveau van politieke participatie duidelijk hoger ligt. Dit is de categorie van de 'sociale duizendpoten': de mensen die op vele terreinen actief zijn en erin slagen vrijwel continu betrokken te zijn bij activiteiten van zeer uiteenlopende aard.

Relatief hoge niveaus werden aangetroffen bij alle vier de vormen van politieke participatie onder de bestuurders die zes of meer uren per week aan bestuurlijk werk besteden.

De constatering dat bij het analyseren van de relatie tussen politieke en maatschappelijke participatie onderscheid gemaakt kan worden tussen degenen die relatief veel of weinig tijd besteden aan bestuurlijke activiteiten, biedt ook de verklaring voor de lage correlatiecoëfficiënten in tabel 7.4. Er bestaat geen monotoon verband tussen politieke en maatschappelijke participatie en dit gebrek aan systematiek komt tot uitdrukking in deze coëfficiënten.

Figuur 7.1 Verband tussen de mate van maatschappelijke participatie en het gemiddelde niveau van politieke participatie

Er is ook geconstateerd dat de (kwantitatieve) samenhang tussen de verschillende vormen van politieke participatie enerzijds en maatschappelijke participatie anderzijds uiterst zwak is, hetgeen het bestaan van twee min of meer gescheiden circuits bevestigt. Het is ook gebleken dat voor vele bestuurlijk actieven politieke activiteiten vooral een aanvulling zijn op hun maatschappelijke activiteiten, tenminste wanneer laatstgenoemde bezigheden heel weinig of heel veel tijd in beslag nemen. De anderen beperken zich min of meer tot hun maatschappelijke activiteiten.

De mediatie- en mobilisatietheorieën kunnen dus niet zonder meer bevestigd, maar ook niet weerlegd worden. De verwachte effecten van maatschappelijke participatie op de bereidheid ook politiek actief te worden, blijken niet zonder meer op te gaan. Het is niet zo dat naarmate iemand meer maatschappelijk participeert, hij of zij ook meer politieke activiteiten zal verrichten. Een duidelijk positief verband is alleen aangetroffen bij die groep die zeer veel uren besteedt aan maatschappelijk werk: de 'sociale duizendpoten'. De kans bestaat echter dat degenen die zo actief zijn op alle fronten, dat ook zouden zijn zonder bestuurlijk werk te doen binnen maatschappelijke organisaties.

Versterking van de maatschappelijke participatie zal niet noodzakelijk leiden tot intensivering van de politieke participatie. Het kan zelfs een negatief effect hebben, tenminste voor hen die nu eenmaal een beperkt aantal uren beschikbaar hebben voor andere werkzaamheden dan betaalde arbeid en verzorgende taken. Aan de andere kant gaat het dan wel om een groep die, meer dan de 'gewone' burgers, in politiek is geïnteresseerd. En ook komt deze groep vaker in contact met lokale overheden en partijen, juist dankzij de bestuurswerkzaamheden.

NOTEN

- ²⁰ Ook in Nederland is de samenhang tussen maatschappelijke en politieke participatie aangetoond (vgl. Van Deth 1992).
- ²¹ Deze werkwijze betekent dat ieder ontbrekend antwoord moet worden geïnterpreteerd als een indicatie voor het niet gebruiken van een bepaalde actievorm. Het voordeel is dat het aantal respondenten in de analyses maximaal is (geen ongeldige antwoorden). Een nadeel is uiteraard dat het relatieve niveau van de activiteiten wordt onderschat.
- ²² De uitkomsten van een zoekprocedure met een cumulatief schaalmodel (Mokken) zijn verrassend. Al in de eerste poging een schaal te construeren blijken twaalf van de vijftien items samen één grote schaal te vormen met een acceptabele schaalcoëfficiënt ($H = 0,40$). De andere items zijn niet negatief gecorreleerd met deze eerste schaal; twee ervan vormen samen een afzonderlijke schaal ($H = 0,30$). Het betreft hier de deelname aan een handtekeningenactie en het ondernemen van actie met een buurt- of bewonersorganisatie. Op het eerste gezicht zijn er dus kennelijk twee varianten van politieke participatie: een eerste variant waaronder vrijwel alle vormen van participatie vallen en een tweede die specifiek bestaat uit handtekeningenacties en acties in buurten of wijken. Uit een nadere inspectie van de zogeheten $P(i,j)$ -matrix blijkt echter dat er vele schendingen van de eis van dubbele monotonie bestaan. Dat is niet verwonderlijk als men bedenkt dat de frequenties van de positieve antwoorden voor diverse actievormen zeer dicht bij elkaar liggen of zelfs vrijwel identiek zijn. Hoewel de verdeling in twee schalen eenvoudig kan worden gerepliceerd met een principale-componentenanalyse, zijn de resultaten van het Mokken-model in deze vorm niet bruikbaar voor de constructie van meetinstrumenten. Nu het multiple-schaalmodel volgens Mokken geen bruikbare verdeling van de verschillende varianten van politieke participatie oplevert, zijn diverse principale-componentenanalyses uitgevoerd met de verzameling van vijftien items. Vier factoren blijken een eigenwaarde groter dan 1,0 te hebben en deze vier factoren verklaren samen 57% van de variantie in de data. Ook na rotatie blijken twee van de genoemde activiteiten (inspraak bij gemeente en indienen van bezwaarschriften) hoog te laden op meer dan een van de factoren. Het terugbrengen van het aantal dimensies naar drie of twee factoren, biedt geen beter interpreteerbare oplossingen dan de oorspronkelijk gevonden verdeling over vier factoren. Om die reden is deze laatste oplossing gekozen voor de constructie van meetinstrumenten. De resultaten van de componentenanalyses zijn samengevat in tabel N.1.
- Alvorens de interpretatie van de vier factoren aan de orde te stellen, is een vergelijking van de uitkomsten van het Mokken-model met die van de principale-componentenanalyses gewenst. De omvangrijke schaal die kan worden gevonden op basis van het Mokken-model, blijkt te zijn geconstrueerd met voorbijgaan aan vele schendingen van de eis van dubbele monotonie. Door deze kenmerken van de datamatrix is het niet mogelijk andere schalen te vinden voor de verschillende aspecten van de gebruikte actievormen. Het is uiteraard wel mogelijk de gevonden factoren uit de componentenanalyse te benutten als definities van vier afzonderlijke Mokken-schalen. De resultaten van deze analyses staan in de tekst vermeld.
- De vier factoren en schalen representeren enkele latente aspecten van het begrip 'politieke participatie'. Gelet op het feit dat alle gebruikte items zijn gedichotomiseerd in 'gedaan' en 'niet gedaan' en er bovendien al een onderzoek is ingesteld naar de relaties tussen de items op de afzonderlijke dimensies (zie tabel 7.1), kan hier voor een interpretatie worden volstaan met het nader bezien van de items op elk van de vier schalen. Daarbij kiezen we de operationalisering op basis van het cumulatieve schaalmodel: dit model stemt overeen met het idee dat de keuze van participatievormen is gebaseerd op de vraag hoe ver men bereid is te gaan bij het deelnemen aan de besluitvorming (vgl. Marsh 1977; Marsh en Kaase 1979).

Tabel N.1 Principale-componentenanalyse van vijftien gebruikte vormen van politieke participatie (geroteerde oplossing)^a

	factoren			
	1	2	3	4
contact met minister of Kamerlid	0,55			
contact met gemeenteraadslid	0,77			
contact met wethouder of burgemeester	0,68			
contact met politieke partij	0,79			
media ingeschakeld	0,50			
inspraak bij commissies van gemeente		0,44	0,44	
brief gestuurd aan gemeente		0,66		
inspraakbijeenkomst bezocht		0,68		
bezwaarschrift ingediend		0,63	0,43	
actie met buurt- of bewonersorganisatie		0,66		
vereniging of organisatie ingeschakeld			0,74	
hulp van andere mensen gevraagd			0,74	
handtekeningenactie				0,73
actiegroep				0,50
demonstratie				0,71

^a Alle variabelen zijn gedichotomiseerd in 'heeft gedaan' en alle overige antwoorden N = 245; varimax rotatie; Kaiser-normalisatie. Alleen ladingen > 0,40 zijn hier gerapporteerd.

²³ Uit de mogelijke constructie van een enkele Mokken-schaal met twaalf van de vijftien items blijkt al dat de meeste items positief gecorreleerd zijn.

²⁴ In figuur 7.1 is de mate van maatschappelijke participatie opgenomen in enkele globale categorieën in plaats van de precieze uren per week. De scores voor de diverse vormen van politieke participatie zijn gestandaardiseerd (maximale score 1; minimale score 0).

8 MAATSCHAPPELIJKE PARTICIPATIE: EEN EERSTE EVALUATIE

8.1 Inleiding

Door vele auteurs is de laatste jaren gewezen op een proces van individualisering, zoals dat in landen als Nederland kan worden waargenomen. De kern van deze benadering is dat burgers zich gaandeweg zouden hebben losgemaakt uit de traditionele verbanden van kerk, klasse en regio. De prioriteiten onder de bevolking zijn in deze visie verschoven van zaken als volgzzaamheid, traditie en materieel gewin, naar zelfstandigheid, zelfontplooiing en emancipatie.²⁵ Ten onrechte duidt men dit verschijnsel meestal aan als een proces van individualisering. Beter zou het zijn te spreken van detraditionalisering (het verdwijnen van algemeen geaccepteerde normen en gebruiken), en van postconventionalisme (het verdwijnen van de druk zich te houden aan algemene normen). Burgers kiezen hun opvattingen tegenwoordig steeds meer 'à la carte'.

Een zelfstandiger en onafhankelijker opstelling van burgers heeft ernstige consequenties voor de wijze waarop besluiten in de samenleving tot stand komen. Traditionele gezagsdragers kunnen niet automatisch rekenen op de steun van burgers. In een dergelijke samenleving worden de intermediaire kaders, het maatschappelijke middenveld of de sociale verbanden door velen gezien als een panacee voor de kwalen van door individualisme gekenmerkte moderne samenlevingen. Het hier gerapporteerde onderzoek is gestart vanuit de gedachte dat in moderne, hoog geïndustrialiseerde samenlevingen, zoals Nederland in de jaren negentig, de betrokkenheid van mensen bij de gang van zaken op verschillende wijzen kan blijken. Door actief te zijn in allerlei organisaties en samenwerkingsverbanden kunnen mensen invloed uitoefenen. Die activiteiten zullen echter lang niet altijd gemotiveerd zijn vanuit de wens te participeren ten behoeve van de samenleving. Ook behoeften aan contact en zelfontplooiing kunnen leiden tot participatie in maatschappelijke organisaties, terwijl de organisaties de mogelijkheden bieden de nadelige gevolgen van verzelfstandiging van het individu wat te temperen. Het verrichten van activiteiten in maatschappelijke organisaties vormt daarmee een centraal onderdeel van discussies over de relatie tussen individu en samenleving in de komende jaren.

In dit slothoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek naar maatschappelijke participatie in Zwolle geëvalueerd. Het accent ligt daarbij op een bespreking van de mogelijk positieve en negatieve effecten van deze vorm van participatie, voor zowel de participanten als de samenleving. Allereerst keren we echter terug naar de vraagstelling van het onderzoek.

8.2 Vragen en antwoorden

In hoofdstuk 1 is de centrale vraagstelling van het onderzoek in drie punten samengevat. Deze punten hebben betrekking op drie onderscheiden aspecten van maatschappelijke participatie:

- de organisaties waarbinnen participatie plaatsvindt
- de aard en omvang van maatschappelijke participatie
- specifieke kenmerken van mensen die maatschappelijk actief zijn.

Bij de afbakening van het begrip 'maatschappelijke participatie' is het belang van de doelstelling van de organisaties benadrukt. Maatschappelijke participatie is gedefinieerd als 'alle bestuurlijke en organisatorische activiteiten die worden verricht in min of meer geformaliseerde verbanden met een algemeen maatschappelijk doel, waarbij commercieel voordeel niet voorop staat en die niet in overheidsdienst worden uitgevoerd.' In Zwolle blijken 424 organisaties mogelijkheden te bieden voor maatschappelijke participatie. Voor de verdere beschrijving van deze organisaties is een indeling in zeven categorieën gehanteerd:

- politieke organisaties
- vakbonden/beroepsorganisaties
- algemene belangenorganisaties
- specifieke belangenorganisaties
- welzijn/gezondheid
- sport/kunst/cultuur, en
- kerkelijke organisaties.

Daarmee is vraag 1a uit paragraaf 1.4 (welke organisaties zijn van belang voor maatschappelijke participatie) beantwoord.

Vraag 1b heeft betrekking op de kenmerken van de onderzochte organisaties. Er bestaan grote verschillen tussen de diverse organisaties en tussen de verschillende onderscheiden categorieën. Terwijl politieke organisaties in vele opzichten relatief klein zijn (aantallen leden, betrokkenen, deelnemers, bestuursleden, vergaderfrequentie), hebben kerkelijke organisaties en beroepsverenigingen veel leden, maar relatief geringe aantallen betrokkenen of deelnemers. Vooral organisaties die specifieke belangen in Zwolle verdedigen, bieden een gunstige omgeving voor maatschappelijke participatie. Deze organisaties worden gekenmerkt door relatief grote aantallen leden, betrokkenen en deelnemers, en door een bovengemiddeld aantal activiteiten, bestuursleden en bestuursvergaderingen per jaar.

Ter beantwoording van vraag 1c (relaties tussen organisaties) is bezien in welke mate de verschillende verenigingen en clubs in Zwolle contacten met elkaar onderhouden. Vooral organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid en politieke organisaties onderhouden relatief weinig contacten met andere soorten organisaties. Een breed scala aan contacten bestaat vooral bij vakbonden en beroepsorganisaties.

De aard en omvang van maatschappelijke participatie vormen het onderwerp van

de tweede centrale onderzoeksvraag. Uit het onderzoek komt geen duidelijk beeld naar voren van specifieke typen maatschappelijke participatie. De gemiddelde tijdsbesteding aan maatschappelijke participatie bedraagt ruim zes uur per week. Dit gemiddelde is niet afhankelijk van de vraag of de participant wel of geen betaalde betrekking heeft. Ook bleken er geen grote verschillen in tijdsbesteding te bestaan tussen participanten in de verschillende soorten organisaties. De objectief bestede tijd blijkt een monotone functie te zijn van de subjectief ervaren tijdsdruk. Deze informatie biedt een overzicht van de mate van maatschappelijke participatie in de verschillende organisaties (vraag 2a uit § 1.4).

De aard van de werkzaamheden die door maatschappelijke participanten worden verricht, staat centraal in vraag 2b. Geen enkele participant beperkt zijn of haar activiteiten tot typisch bestuurlijke taken. Een deel van de participanten legt zich toe op uitvoerende werkzaamheden. De meerderheid verricht zowel bestuurlijke als uitvoerende taken. De activiteiten blijken zeer divers van aard te zijn. Van specialisatie door maatschappelijke participanten op basis van de aard en de omvang van hun activiteiten (bijvoorbeeld mensen die veel tijd besteden aan uitsluitend uitvoerende taken) is nauwelijks sprake.

De derde groep onderzoeksvragen heeft betrekking op de kenmerken van mensen die maatschappelijke activiteiten ontplooiën. In de eerste deelvraag (3a) komen de houdingen en opvattingen van de participanten aan de orde. Motieven om maatschappelijk te participeren hebben betrekking op het zoeken naar sociale contacten. Daarnaast liggen er inhoudelijke motieven ten grondslag aan dit werk. Er is een grote mate van betrokkenheid bij het onderwerp van de organisatie (slachtofferhulp, Derde-Wereldproblematiek, Krisiscomité), en meer algemeen een gevoel van 'goed doen'. Voor de meeste participanten overheersen deze positieve redenen. Van de negatieve redenen zijn de belangrijkste de hoeveelheid tijd die men besteedt aan het werk en het gebrek aan waardering. Van de overige houdingen en opvattingen kan worden genoemd dat de maatschappelijk actieven een zeer in politiek geïnteresseerde groep vormen. Een meerderheid heeft vertrouwen in de politiek en vrijwel alle participanten gaan stemmen. De maatschappelijk actieven zijn doorgaans ook wat 'linkser' dan de rest van de bevolking. De positieve opstelling ten opzichte van politieke zaken blijkt niet zonder meer te leiden tot een hoog niveau van politieke participatie. Een deel van de maatschappelijk actieven ziet politieke activiteiten vooral als een aanvulling op hun maatschappelijke activiteiten, tenminste wanneer laatstgenoemde bezigheden of heel weinig, of heel veel tijd in beslag nemen. De anderen beperken zich min of meer tot hun maatschappelijke activiteiten.

De sociale achtergrond van maatschappelijk actieven vormt het onderwerp van vraag 3b. Het blijkt dat maatschappelijke participanten een niet-typische groep Zwollenaren vormen: werk in maatschappelijke organisaties wordt vaker door de al wat ouderen gedaan dan door jongeren, en vaker door mannen en door hoog opgeleiden dan door vrouwen en laag opgeleiden. Het enige kenmerk waarin de groep maatschappelijk actieven overeenstemming vertoont met de Zwolse

bevolking is religie.

Maatschappelijke participatie blijkt plaats te vinden in duidelijke netwerken van mensen die soortgelijke activiteiten ontplooiën (vraag 3c). Bij de eerste keer dat men betrokken raakt bij het werk van maatschappelijke organisaties spelen vrijwel altijd anderen een rol. Men wordt gevraagd door partner, vrienden, kennissen of familie om iets te doen voor de organisatie. De socialiserende werking van het opgroeien in een maatschappelijk actief gezin is eveneens gebleken uit het onderzoek. Dit element is echter minder belangrijk dan het actief zijn in een netwerk van mensen die eveneens maatschappelijk participeren. Uit de gegevens over politieke participatie blijkt verder dat de samenhang tussen de verschillende vormen van politieke participatie en maatschappelijke participatie zwak is, hetgeen wijst op het bestaan van twee min of meer gescheiden circuits.

De gegevens over de loopbaan van de maatschappelijk actieven (vraag 3d) onderstrepen het belang van sociale contacten en de stimulerende invloed van mensen in de directe omgeving die eveneens maatschappelijk actief zijn. De meeste participanten zijn al lang geleden begonnen met hun maatschappelijke activiteiten. De eerste ervaringen worden veelal opgedaan in jongerenorganisaties, bijvoorbeeld in de padvinderij of in jeugdverenigingen van de kerk. De loopbaan wordt voortgezet in een andere organisatie. De belangrijkste reden om deze loopbaan af te breken, is dat men het al lang genoeg heeft gedaan en vindt dat anderen (jongeren) het werk zouden moeten voortzetten. Teleurstelling over de werkzaamheden of interne conflicten worden nauwelijks genoemd als redenen om te stoppen.

8.3 De beoogde effecten van maatschappelijke participatie

Deelname aan maatschappelijke organisaties kan verschillende effecten hebben. In de vorige hoofdstukken zijn reeds diverse auteurs aangehaald die hebben aangegeven om welke redenen maatschappelijke participatie belangrijk is en gestimuleerd zou moeten worden. Er zijn allereerst twee positieve varianten van deze interpretaties onderscheiden. De eerste variant is gebaseerd op de gedachte dat individualisering dient te worden bestreden en dat maatschappelijke participatie daartoe een goed middel is. De tweede variant beschouwt maatschappelijke participatie vooral als een middel ter bescherming van de eigen groep en de persoonlijke contacten. Naast deze twee positieve varianten kan echter ook een wat negatievere beschrijving van de effecten van maatschappelijke participatie worden gegeven. In die laatste variant staan de grote inzet van maatschappelijk actieven, het gebrek aan erkenning en de wrijvingen bij het uitoefenen van het werk centraal.

In beide interpretaties kan men onderscheid maken naar de (externe) effecten van maatschappelijke participatie enerzijds en de effecten voor de betrokkenen anderzijds. In de positieve interpretaties zijn negatieve persoonlijke effecten niet uitgesloten, maar stilzwijgend lijkt men uit te gaan van de gedachte dat wat goed

is voor de samenleving of het collectief, ook goed is voor het individu. In de tweede variant van de positieve interpretaties (bescherming eigen omgeving), komen uitsluitend positieve persoonlijke effecten aan bod.

In de negatieve interpretaties van de mogelijke effecten van maatschappelijke participatie staan de persoonlijke ervaringen centraal. De vraag naar positieve of negatieve effecten voor de samenleving komt hier niet aan de orde. Het accent ligt duidelijk op de effecten van participatie voor de betrokkenen. Op basis daarvan kunnen vervolgens conclusies worden geformuleerd op geaggregeerd niveau, maar de functies van maatschappelijke participatie in de samenleving blijven buiten beschouwing bij het interpreteren van de effecten.

8.3.1 Positieve effecten

In vele beschouwingen over de 'mass society' is gewezen op het feit dat een grotere mate van zelfstandigheid en onafhankelijkheid van het individu niet uitsluitend in positieve termen als zelfontplooiing en emancipatie kan worden beschreven. De keerzijde van de medaille is immers dat mensen vereenzamen en zich steeds machtelozer (kunnen) gaan voelen ten opzichte van steeds onpersoonlijker en machtiger wordende instituties. Moderne samenlevingen worden evenzeer gekenmerkt door het verdwijnen van de "natural social rootedness and automatic structures of belonging" (Martin 1981: 18), als door de grotere mate van zelfbeschikking voor mensen. Critici als Illich wijzen erop dat mensen vervreemden van hun omgeving. Voortgaande arbeidsverdeling, fragmentatie van rolpatronen en groeiende welvaart maken volgens hem mensen steeds afhankelijker van anonieme instituties. Illich (1980: 17) beschrijft het overgrote deel van de bevolking als "crippled by transport, rendered sleepless by schedules, poisoned by hormone therapy, silenced by loudspeakers, sickened by food".

In een dergelijke samenleving zal - op paradoxale wijze - de behoefte aan sociale contacten toenemen, terwijl de samenleving juist gekenmerkt wordt door het verdwijnen van allerlei verbanden. In zijn boek *The culture of narcissism* heeft Lasch (1978) dit mechanisme geanalyseerd. In een samenleving waarin traditie tegelijkertijd met angst en honger is verdwenen, waarin de toekomst alleen maar nieuwe gevaren lijkt in te houden en waarin elk gezag wordt afgewezen, ligt de opkomst en wijde verspreiding van het narcistische persoonlijkheidstype voor de hand. Het onafhankelijke, bevrijde, zelfstandige en geëmancipeerde individu wordt volgens Lasch gekweld door de vraag: 'vrijheid, maar waarvoor?'. Lasch zoekt de oorzaak van deze problemen vooral in het verdwijnen van het traditionele gezin, waarin geborgenheid en gebondenheid werden geboden. Maar zijn redenering kan evenzeer worden gebruikt voor het analyseren van activiteiten door burgers in maatschappelijke organisaties. Juist omdat veel mensen in een moderne samenleving behoefte hebben aan contacten, zullen zij deelnemen aan maatschappelijke organisaties. Hun motieven zijn in de eerste plaats egocentrisch: voorop staat het aangaan van contacten en het verwerven van

ontplooingsmogelijkheden. Het is, zoals Shils (1969) opmerkt, "the romantic hunger for Gemeinschaft".

Het tegengaan van negatieve aspecten van het proces van individualisering kan niet zonder meer worden overgelaten aan de overheid. Maatschappelijke participatie zou juist de kwaliteit van de samenleving kunnen vergroten, door als vervanging van overheidshandelen op te treden.²⁶ Maatschappelijke organisaties worden in deze visie gezien als middel voor de kwalen van een door overmatig individualisme geteisterde verzorgingsstaat. De beoogde effecten van maatschappelijke participatie zijn duidelijk positief voor de samenleving - en daarmee welhaast per definitie voor het individu.

Positieve interpretaties van maatschappelijke participatie zijn echter niet beperkt tot het bestrijden van de consequenties van voortgaande individualisering. Maatschappelijke organisaties kunnen ook worden gezien als een soort verdedigingsgordel, vooral tegen het optreden van onpersoonlijke en machtige bureaucratische instellingen. Organisaties van burgers vervullen dan een soort bufferfunctie tussen het individu en die instituties. De socioloog Berger verwijst bijvoorbeeld naar de "discontents and dangers of modern life" en stelt het volgende.

"The best defenses against the threat are those institutions, however weakened, which still give a measure of stability to private life. These are, precisely, the mediating institutions, notably those of family, church, voluntary association, neighborhood and subculture." (Berger 1977: 134)

Tegen deze behoudende visie op de rol van organisaties in de samenleving en de vertaling ervan in neoconservatieve aanbevelingen voor het optreden van de overheid, is bezwaar gemaakt vanuit radicaal-democratisch perspectief. Onder anderen Evans en Boyte pleiten voor de bescherming van wat zij noemen de 'free space' in de samenleving. In hoofdstuk 1 is aangegeven dat hiermee wordt bedoeld op al die openbare plaatsen in de samenleving waar mensen in staat worden gesteld:

"... to learn a new self-respect, a deeper and more assertive group identity, public skills, and values of cooperation and civic virtue." (Evans and Boyte 1992: 17-18).

Deelname aan het werk van maatschappelijke organisaties is hier dus van belang, omdat het leidt tot ontwikkeling van bepaalde houdingen, vaardigheden en identificaties van de burger. Die zaken zijn van belang voor een open, democratische samenleving, waarin mensen zich kunnen ontplooiën in directe contacten met anderen. Naast de zorg om de kwaliteit van de samenleving en de bescherming van de eigen levenssfeer, kan dus ook worden verwezen naar de socialisatie van burgers om het belang van maatschappelijke participatie te verdedigen. In elk van deze benaderingen zijn de verwachte effecten van maatschappelijke participatie positief voor de betrokkenen en voor de samenleving.

De verschillende benaderingen binnen de variant waarin positieve effecten worden verwacht van deelname aan maatschappelijke organisaties, zijn vooral in de Verenigde Staten de laatste jaren (opnieuw) populair geworden. Zich presenterend als 'communitarians', bepleiten de aanhangers van deze beweging herwaardering van traditionele waarden als hulpvaardigheid en saamhorigheid. Achter de aanduiding 'communitarians' gaat echter een bont gezelschap van politici, activisten en wetenschappers schuil. Men lijkt het in grote lijnen eens te zijn over de noodzaak tot herstel van genoemde waarden door de samenwerking tussen mensen in buurten, families, scholen en lokale organisaties te bevorderen. Deelname aan die kleinschalige verbanden is noodzakelijk om de deugden van het burgerschap te bevorderen. Onlangs heeft bijvoorbeeld Etzioni (1993: 1) uitdrukkelijk gepleit voor de noodzaak van participatie in kleinschalige verbanden voor een 'recommitment to moral values'. De discussie start uiteraard onmiddellijk bij elke poging een nadere invulling te geven aan begrippen als 'commitment' of 'moral values' (vgl. Boyte en Etzioni in Dekker 1994: § 2.4).

De gemeenschappelijke noemer van de in deze subparagraaf aangestipte benaderingen zijn de heilzame effecten die men verwacht van deelname aan allerlei organisaties voor zowel de samenleving als voor de participanten. Een dergelijke verwachting is veelal gebaseerd op de signalering van ongewenste ontwikkelingen in de samenleving. Die ontwikkelingen worden gekenmerkt door voortgaande individualisering en een versterking van onpersoonlijke, bureaucratische organisaties. De burger wordt daardoor steeds meer op zichzelf teruggeworpen. Maatschappelijke participatie kan - in deze visies - de negatieve effecten daarvan voor individu en samenleving tegengaan.

8.3.2 *Negatieve effecten*

De verwachting dat maatschappelijke participatie positieve effecten kan en moet hebben, overheerst sterk in de literatuur op dit gebied. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat dergelijke interpretaties vrijwel steeds zijn gebaseerd op een analyse van langlopende processen van sociale veranderingen in moderne samenlevingen. De geconstateerde negatieve effecten van deze ontwikkelingen (voor zowel de burgers als de samenleving) dienen te worden bestreden en maatschappelijke participatie biedt daartoe de mogelijkheid.

In zijn poging te verklaren waarom mensen hun belangstelling verschuiven van de private sfeer naar de publieke sfeer (en vice versa) spreekt Hirschman van 'shifting involvements'. Naar zijn oordeel zouden we niet zozeer moeten letten op de resultaten van maatschappelijke activiteiten, maar moeten kijken naar de botsing tussen verwachtingen en ervaringen. Belangrijk daarbij is de constatering dat mensen die maatschappelijk actief worden, vrijwel allemaal de tijd onderschatten die nodig is voor dergelijke activiteiten. Hirschman (1979: 100-101) geeft daarvoor diverse redenen.

"First of all, those who take up a new public-regarding activity will often do so under the illusion that it can be accommodated rather easily, without

neglecting or sacrificing any of one's usual duties, occupations, and pleasures. Another illusion under which people often labor is that their own point of view makes unique common sense and will easily carry the day. The strength of opposing interests and opinions comes as a surprise. Yet another answer lies in the already noted deficiency of our imagination which leads time and again to the setting of utopian goals whose pursuit naturally turns out to be more time-absorbing than expected. [Finally] public movements, instead of getting stuck, often develop a momentum of their own and take off in directions unanticipated by the original sponsors and are often unwelcome by them."

Door deze 'time-overrun' of 'overcommitment experience' zal de (subjectieve) ervaring van maatschappelijke participanten drastisch afwijken van de oorspronkelijke verwachtingen van de betrokkenen. Dat zal leiden tot frustraties en uiteindelijk ook tot een herwaardering van activiteiten in de private sfeer. Hirschman betoogt niet dat door deze gang van zaken steeds minder mensen maatschappelijk actief zullen worden. Ook in de private sfeer zal gaandeweg een discrepantie ontstaan tussen verwachtingen en ervaringen, waardoor de relatieve waardering van de publieke sfeer zal stijgen. Er vindt dus in twee richtingen een voortdurende verschuiving plaats tussen de private en de publieke sfeer.

Maatschappelijke participatie zal in de visie van Hirschman leiden tot frustraties van de mensen die dergelijke activiteiten ontplooiën. Dat is een negatief effect van deze vorm van participatie. Voor de samenleving is nauwelijks aan te geven wat de effecten zijn, omdat onduidelijk is wat het saldo is van de optredende verschuivingen.

Terwijl Hirschman expliciet aangeeft dat de resultaten van maatschappelijke participatie irrelevant zijn voor zijn betoog, hebben andere auteurs benadrukt dat die uitkomsten juist van belang zijn voor het beoordelen van mogelijke effecten van participatie voor mensen. Met name in discussies over politieke participatie is in de jaren zeventig gewezen op de negatieve effecten die verwacht kunnen worden als de resultaten centraal staan. Deze benaderingen zijn gebaseerd op een kritische beoordeling van de pogingen meer elementen van een directe democratie in te voeren (inspraak, referenda, enz.). Op basis van een beknopt overzicht van het onderzoek naar politieke participatie in Nederland concluderen Irwin en Andeweg (1981: 209-210) het volgende.

"De effecten van participatie op het individu zouden groot zijn en haast altijd positief. Slechts weinigen noemen zelfs ook maar de mogelijkheid dat participatie anders dan positieve effecten zou kunnen hebben. Dat een poging om politieke leiders te beïnvloeden zou kunnen falen en dat dit tot grote frustratie zou kunnen leiden, wordt maar zelden besproken."

Een vergelijkbare redenering is uiteraard ook toe te passen op de verwachte effecten van maatschappelijke participatie. Ook hier zijn pogingen de doelstellingen van de organisatie of van de individuele participant te realiseren,

niet per definitie succesvol. Frustratie van verwachtingen zal ook in het geval van maatschappelijke participatie kunnen leiden tot afkeer en ontevredenheid. De effecten van maatschappelijke participatie kunnen dus negatief zijn. Er wordt immers precies het tegendeel bereikt als voorzien in de hiervoor genoemde positieve interpretaties. In plaats van emancipatie en zelfontplooiing - en van het verbeteren van de kwaliteit van de samenleving - leidt maatschappelijke participatie tot afkeer van participatie en daarmee tot een verdere versterking van het isolement van het individu.

De interpretaties van participatie waarin negatieve effecten voor het individu centraal staan, zijn veel minder dan de positieve interpretaties gebaseerd op analyses van langlopende veranderingsprocessen in de samenleving. Het accent ligt op de houdingen van het individu en de consequenties van het niet (kunnen) realiseren van verwachtingen. Ook als men participatie niet uitsluitend vanuit instrumenteel perspectief benadert (het doel is het realiseren van verwachtingen), kunnen gefrustreerde verwachtingen op langere termijn de intrinsieke waarde van participatie (het doel is zelfontplooiing) aantasten.

De oude observatie dat negatieve effecten voor het individu weinig of geen aandacht krijgen in discussies over politieke participatie, geldt ook voor beschouwingen over maatschappelijke participatie. Somberheid over de gevolgen - of excessen - van langlopende sociale-veranderingsprocessen, lijkt samen te gaan met veronachtzaming van mogelijk negatieve effecten van participatie voor het individu.

8.4 Voorlopige conclusies: de effecten van maatschappelijke participatie

In de vorige hoofdstukken zijn de belangrijkste uitkomsten van ons onderzoek naar maatschappelijke participatie in Zwolle gepresenteerd. In hoeverre zijn die gegevens bruikbaar voor een evaluatie van de mogelijk positieve en negatieve effecten van participatie voor de betrokken burgers en voor de samenleving?

Zoals aangegeven, is de Overijsselse hoofdstad te beschouwen als een 'gewone' middelgrote Nederlandse stad. De regionale functie en de afstand tot de Randstad geven het Zwolse sociale leven een zelfstandig en relatief omvangrijk karakter. Maar de onderzochte organisaties en bestuurlijk actieven vormen geen representatieve steekproef uit de Zwolse samenleving of de Nederlandse bevolking. De uitkomsten van het onderzoek kunnen dan ook niet gebruikt worden voor het schatten van de omvang van maatschappelijke participatie of voor het beoordelen van de mate waarin bestuurlijk actieven overeenkomsten en verschillen vertonen met de rest van de bevolking. Een dergelijke beoordeling was ook niet de bedoeling van het onderzoek. Het onderzoek was erop gericht kenmerken en motieven van maatschappelijk actieven te vinden, en deze gegevens zijn goed bruikbaar voor een eerste evaluatie van de beschouwingen over mogelijke negatieve en positieve effecten van maatschappelijke participatie.

Maatschappelijke participatie wordt verricht door mensen die daarmee meestal al in hun jeugd ervaring hebben opgedaan, die een loopbaan als bestuurder hebben, die onder hun vrienden en kennissen veel mensen hebben die ook dergelijk werk doen, die zowel sociale als persoonlijke doelen nastreven in maatschappelijke organisaties en die alleen relatief politiek actief zijn als ze veel of heel weinig tijd besteden aan maatschappelijke activiteiten. Deze hoofdpunten uit dit onderzoek leiden tot de volgende, voorlopige conclusies over de effecten van maatschappelijke participatie.

Ten eerste lijkt maatschappelijke participatie *voor de betrokkenen* tot overwegend positieve effecten te leiden. Hoewel diverse participanten minder prettige ervaringen rapporteren en vooral ook onder de ex-participanten enige onvrede is te bespeuren, is het beeld overwegend positief. Bestuurlijk actieven doen het werk vaak al vele jaren en hun activiteiten passen in het beeld van een loopbaan als bestuurder. Het bleek erg lastig om in contact te komen met ex-participanten. Het is onduidelijk of dit een gevolg is van de geringe omvang van deze groep of van de moeilijkheden ex-participanten op te sporen via maatschappelijke organisaties. De indruk bestaat dat weinig participanten stoppen met hun activiteiten. Dit gegeven - en de duidelijk positief geformuleerde motieven van veel respondenten - leidt tot de conclusie dat maatschappelijke participatie voor de betrokkenen positieve effecten heeft. De mogelijk negatieve effecten door frustratie en teleurstelling, zijn slechts sporadisch aan het licht getreden. De positieve geluiden zijn veel sterker. De ex-participanten verwijzen echter wel uitdrukkelijk naar zaken die door Hirschman zijn aangeduid als 'overcommitment': ze vinden vrijwel allemaal dat het werk te veel tijd kost en dat anderen ook maar eens actief moeten worden. Voorzover er sprake is van negatieve effecten voor de betrokkenen, hebben die dus betrekking op de discrepantie tussen verwachtingen en ervaringen met het werk en niet op problemen met het bereiken van de doelstellingen van de organisatie.

Een tweede conclusie kan worden gebaseerd op de beschrijving van de kenmerken van maatschappelijke participanten, zoals die in de voorgaande hoofdstukken aan de orde is geweest. Hoewel er geen representatieve steekproeven zijn gehanteerd en systematische vergelijkingen met andere delen van de bevolking met grote voorzichtigheid moeten worden bekeken, is duidelijk dat bestuurlijk actieven op enkele punten een bijzondere groepering vormen in termen van achtergrondkenmerken en houdingen. De in de eerste conclusie genoemde positieve effecten gelden dus slechts voor een deel van de bevolking. Maatschappelijke organisaties slagen er niet in bestuurders te rekruteren uit brede lagen van de bevolking. Vooral jongeren, vrouwen en laag opgeleiden zijn ondervertegenwoordigd bij de maatschappelijke participanten.

Een derde conclusie betreft de wens of noodzaak sociale contacten te bevorderen in een samenleving die wordt gekenmerkt door voortgaande individualisering en fragmentering. Ook hier geldt dat de effecten voor betrokkenen positief zijn. Mensen zien maatschappelijke participatie uitdrukkelijk als een sociale activiteit,

waarbij het onderhouden van contacten een belangrijk aspect is. Maar in hoeverre leidt dit werk nu tot verbetering van de kwaliteit van de samenleving of tot bescherming van de eigen levenssfeer? Het beschrijvende karakter van dit onderzoek biedt nauwelijks aanknopingspunten voor het opstellen van gefundeerde conclusies op dit punt. Duidelijk is wel dat politieke activiteiten bij de 'modale' maatschappelijk actieven geen belangrijke plaats innemen. Maatschappelijke organisaties vervullen in dit opzicht ook geen schakel tussen de individuele burger en de overheid, omdat contacten met de overheid veelal een zakelijk en incidenteel karakter hebben. Maatschappelijke participatie kan dan ook niet worden gezien als een alternatief voor politieke participatie. Beide vormen van participatie vinden plaats in verschillende circuits, en worden veelal gedaan door verschillende mensen met verschillende doelstellingen. Maatschappelijke participatie kan dus de 'kwaliteit van de samenleving' verbeteren doordat zij positieve effecten heeft voor de betrokkenen. Heeft maatschappelijke participatie nu ook positieve effecten voor de samenleving? Die vraag is veel lastiger te beantwoorden. Gelet op de doelstellingen van de organisaties waarbinnen maatschappelijke participatie plaatsvindt, lijkt een bevestigend antwoord het meest waarschijnlijk. Door hun activiteiten in deze organisatie dragen de participanten bij aan het bereiken van de doelstellingen van de organisaties. Daarmee komt maatschappelijke participatie ten goede aan veel meer mensen dan de direct betrokkenen.

NOTEN

²⁵ Zie voor een beknopt overzicht van de literatuur op dit gebied onder meer Van Deth (1993).

²⁶ Al eerder werd verwezen naar uitspraken van premier Lubbers, die in 1990 opmerkte:
"(...) de erosie van processen in de samenleving waardoor mensen aan gedragsnormen worden herinnerd en het wegvallen van sociale verbanden vergrootten het beroep op de overheid om met normen het gat te vullen (of zelfs meer te presteren dan die voorheen informele normering heeft opgeleverd) (...) Politiek zelfs in zijn ruime definitie - dus de gehele trias politica omvattend - kan dat niet alleen af. De politiek moet daarom steeds meer verantwoordelijkheden willen delen; steunend op burgers en groepen van burgers, waarbij de maatschappij zo functioneert, dat burgers voor zich en gezamenlijk hun bijdrage aan een kwalitatief goede samenleving leveren" (Lubbers 1990: 27).

BIJLAGE A SELECTIE VAN MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

Zoals in hoofdstuk 3 is aangegeven, zijn in Zwolle in totaal 424 organisaties gelokaliseerd die mogelijkheden lijken te bieden voor het uitvoeren van vrijwilligerswerk. Van deze organisaties hebben er 267 de eerste vragenlijst geretourneerd. Voor het ondervragen van maatschappelijk actieven is een nadere inperking van het aantal organisaties noodzakelijk. Om een oordeel te geven over de te selecteren organisaties, wordt in eerste instantie gekeken naar een aantal kenmerken van de organisaties zoals die zijn te vinden in de gegevens van de 267 organisaties die de vragenlijst over de organisatie hebben ingevuld. Op grond van deze kenmerken is het mogelijk te beoordelen in hoeverre vrijwilligers binnen deze organisaties actief zijn. Zo zullen organisaties met een doelstelling die zich richt op meerdere terreinen van maatschappelijke participatie, een groter scala aan mogelijke activiteiten bieden dan organisaties met een beperktere doelstelling. Ook zullen organisaties met veel contacten vooral vrijwilligers gebruiken voor het aangaan en onderhouden van deze relaties. Verder zal de omvang van de organisaties van invloed zijn op de mogelijkheden voor activiteiten door vrijwilligers.

Een praktische overweging bij de selectie van organisaties is de bereidheid van de organisaties tot medewerking. Sommige organisaties hebben vrij snel op het eerste verzoek gereageerd met uitvoerige documentatie en goed ingevulde vragenlijsten. Soms werd per brief de bereidheid tot medewerking en de belangstelling voor het onderzoek onderstreept. Andere organisaties hebben pas na herhaald rappel gereageerd en/of slecht ingevulde vragenlijsten ingestuurd. Enkele organisaties hebben medewerking geweigerd en zijn uit het bestand verwijderd. De volgende criteria - en hun onderlinge samenhang - zijn gehanteerd bij de keuze van organisaties:

1. coöperatief ingesteld
 - a. snelle reactie
 - b. goed ingevulde vragenlijst
2. omvang organisatie
3. mate van contact
 - a. met gemeente
 - b. met andere organisaties
4. differentiatie in doelstelling.

De criteria zijn zodanig gebruikt dat een zo groot mogelijke spreiding van kenmerken gewaarborgd blijft. De kenmerken die gevonden zijn bij de geselecteerde groep van organisaties moeten, met andere woorden, terug te vinden zijn bij de totale groep van organisaties. De volgende tabellen geven een overzicht van de organisaties en bovenstaande criteria. Zoals in hoofdstuk 3 is aangegeven, leidde de toepassing van de criteria tot een lijst met in totaal 77 organisaties. Uiteindelijk is van 66 organisaties de medewerking verkregen voor het verder uitvoeren van het onderzoek. Deze laatste organisaties zijn hieronder vermeld.

Tabel A.1 Politieke partijen en politieke organisaties

	1a	1b	2	3a	3b	4
CDA, afd. Zwolle	7-5	goed	640	ja ^a	5	2/3
CDA Vrouwenberaad Zwolle	20-3 6-4	goed goed	50 625	2 ja ^a	9 10	2/3 2/3
PvdA, afd. Zwolle	7-3	slecht	303	ja ^a	.	2/3
VVD, afd. Zwolle	7-5	goed	30	weinig	2	1/3
Vrouwen in de VVD Zwolle	14-4 25-5	goed goed	46 96	ad hoc ja ^a	10 10	2/3 3/3
JOVD, afd. Zwolle	27-4	matig	32	ja ^b	17	1/3
D66, afd. Zwolle	7-5	goed	269	ja ^a	5	3/3
Jonge Democraten Zwolle	17-3	goed	65	ja ^b	7	2/3
GPV-Zwolle	16-3	goed	10	5	11	2/3
GPV-Berkum	25-5	goed	141	0	3	2/3
GPJC Kiek op Politiek	1-4	goed	110	ja ^a	20	2/3
RPF, afd. Zwolle	7-5	matig	150	ja ^b	32	2/3
Swollwacht	28-4	goed	100	weinig	6	2/3
Groen Links, afd. Zwolle	11-3	goed	8	veel	32	2/3
SGP, afd. Zwolle						
Politiek café Zwolle						

^a Partij is in de gemeenteraad.

^b Mate van contact is onbekend.

1a = de datum van ontvangst van de vragenlijst

1b = kwalificatie voor invulling

2 = aantal leden/betrokkenen

3a = (aantal) contacten met de gemeente Zwolle

3b = aantal organisaties waarmee contact wordt onderhouden

4 = aantal terreinen waarop de doelstelling betrekking heeft in verhouding tot de doelstellingen van de gehele categorie.

Tabel A.2 Vakbonden en beroepsorganisaties

	1a	1b	2	3a	3b	4
CNV, afd. Zwolle	26-3	goed	3.000	nee	10	3/3
FNV, afd. Zwolle	22-4	goed	1.113	4	3	3/3
ABVA-KABO	14-4	uitst.	4.131	9	> 9	3/3
ZSVB	15-2	uitst.	47	10	12	3/3

Tabel A.3 Belangenorganisaties met algemene doelstelling

	1a	1b	2	3a	3b	4
ROVER, afd. Zwolle	25-3	goed	36	ja	15	2/4
Zwolse vrouwenraad	8-4	goed	2.000 ^a	weinig	33	3/4
Vluchtelingenwerk Zwolle	28-4	goed	20	16	5	2/4
Stichting AGOZ	19-3	goed	27	veel	27	2/4
Wereldwinkel	26-3	goed	21	5	20	2/3
De zwarte Zuidafrikaan	13-5	goed	10	1 à 2	9	3/4
Zwolle tegen apartheid	24-3	goed	50	soms	14	2/3
IVN	25-3	goed	62	ja ^b	1	1/4

^a Is overkoepelend orgaan: aantal is het totaal aan leden van de aangesloten organisaties.

^b Mate van contact is onbekend.

Tabel A.4 Belangenorganisaties met specifieke doelen in de gemeente Zwolle

	1a	1b	2	3a	3b	4
Zwolse kring v. ondernemers	20-3	matig	130	6	.	2/4
Winkeliersver. Zwolle-zuid	16-3	slecht	.	2	.	2/4
COSBO	22-4	goed	30	ja ^a	16	3/4
Krisiskomitee	16-4	goed	6	12	2	3/4
Herfte-Wythmen	8-4	slecht	12	ja ^a	0	3/4
Vrienden v.d. stadskern	17-3	goed	1.180	7 à 8	26	3/4
Platform Stadshagen	14-5	uitst.	7.000 ^b	17	23	3/4
VAC	11-3	goed	8	ja ^a	6	3/4
Wijkgemeenschap Aa-landen	13-5	goed	241	13	18 ^c	2/4
WV Holtenbroek	7-5	goed	100 ^d	ja ^a	36	2/4
WV Assendorp	27-4	goed	550	9	17 ^c	2/4
WV Berkum	10-3	goed	4.800	12	37	2/4
WV Dieze-oost	28-4	goed	400	6 à 7	24	2/4
WV Zwolle-zuid	19-3	uitst.	1.590	veel	4 ^e	2/4
WV Het Noorden	27-4	matig	125	ja ^a	15 ^c	2/4
WV Veeralleekwartier	10-3	uitst.	270	2	16 ^c	2/4
WV WVF	7-5	goed	1.000	17	21 ^c	2/4
WV Wipstrikkwartier	9-4	goed	780	1	15	2/4
WV Spoolde	6-4	goed	340	0	0	2/4
WV Langenholte	22-4	goed	116	2	5 ^c	2/4
Milieuraad Zwolle	20-3	goed	85	> 13	38	3/4

^a Mate van contact is onbekend.

^b Betrokkenen via vijf aangesloten belangengroepen.

^c Voornamelijk andere wijkverenigingen.

^d Gezinnen.

^e Geen wijkverenigingen.

Tabel A.5 Organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid

	1a	1b	2	3a	3b	4
Vrijwilligerscentrale	25-3	goed	80	32	38	4/5
VOGOZ	12-5	goed	1.800 ^a	30	31	4/5
VOGG	16-3	goed	169	-	12	3/5
Humanitas	22-4	matig	600	weinig	.	2/5
Stichting SOS	13-4	goed	51	-	9	2/5
Slachtofferhulp	26-3	goed	62	5	6	3/5
Stichting Gilde Zwolle	24-3	goed	32	2	13	2/5

^a VOGOZ is een overkoepelende organisatie: 1.800 is het totaal via de aangesloten organisaties.

Allereerst wordt nu de selectie bekeken van organisaties die getypeerd kunnen worden als politieke organisaties. In de volgende tabellen staat onder 1a de datum van ontvangst van de vragenlijst en 1b geeft een kwalificatie voor de wijze waarop de vragenlijst is ingevuld. Het aantal leden/betrokkenen wordt onder 2 aangegeven. De mate van contact met de gemeente Zwolle (3a) wordt zoveel mogelijk uitgedrukt in termen van de door de organisaties gebruikte bewoordingen: soms wordt dit exact aangegeven in het aantal malen per jaar, meestal betreft het echter een kwalitatieve aanduiding als: 'weinig', 'ja', 'veel', enzovoort. Onder 3b staat het aantal organisaties waarmee contact wordt

onderhouden. Onder 4 wordt het aantal terreinen aangegeven waarop de doelstelling betrekking heeft: bijvoorbeeld twee derde betekent dat de doelstelling van de betrokken organisatie zich richt op twee van de drie terreinen waarop de doelstellingen van de gehele groep organisaties zich richten.

In tabel A.1 zijn deze gegevens samengevat voor de politieke organisaties in Zwolle waarvan de gegevens zijn ontvangen. In verband met de spreiding van kenmerken, is het van belang om drie verschillende partijen/organisaties te selecteren. Hierbij wordt gedacht aan een grote landelijke partij, een lokale partij en een organisatie die zich bezighoudt met de lokale politiek, zonder partijgebonden te zijn. Voor het laatste komt het Politiek café Zwolle in aanmerking. Van de grote landelijke partijen is de PvdA te prefereren boven het CDA, vanwege de relatief snelle reactie. De VVD komt niet in aanmerking wegens de onvolledig en onduidelijk ingevulde vragenlijst. De meest herkenbare lokale partij is uiteraard Swollwacht.

Vervolgens wordt de selectie van vakbonden en beroepsorganisaties bekeken. De kenmerken van deze organisaties zijn weergegeven in tabel A.2. Van de vakbonden en de beroepsorganisaties is het CNV een keuze wegens het feit dat zij de enige organisatie is zonder contacten met de gemeente. De ABVA-KABO kan gekozen worden op basis van de zeer gedetailleerd ingevulde vragenlijst. Ditzelfde geldt voor de Zwolse studentenvakbond (ZSVB), die overigens verschilt van de andere vakbonden als gekeken wordt naar de leden (Zwolse studenten) en naar de bescheiden omvang van deze organisatie.

De categorie 'algemene belangenorganisaties' vormt - zoals te verwachten is - een bont gezelschap van organisaties. In tabel A.3 zijn de kandidaten aangegeven. De Zwolse vrouwenraad kan gekozen worden, omdat deze organisatie als enige organisatie voor vrouwenbelangen in het onderzoek voorkomt. De zwarte Zuidafrikaan contrasteert met de Zwolse vrouwenraad door het geringe aantal betrokkenen. Vervolgens kan de stichting AGOZ gekozen worden op grond van haar vele contacten met de gemeente.

Ook de categorie van belangenorganisaties in Zwolle omvat een aantal zeer verschillende organisaties. Uit tabel A.4 blijkt echter dat in deze categorie ook een relatief groot aantal gelijksoortige organisaties te vinden is, namelijk de wijkverenigingen. Bij de selectie van drie specifieke representanten vormt Platform Stadshagen een goede keuze wegens het grote aantal betrokkenen. Het Krisiskomitee is daarentegen de kleinste organisatie in de tabel en is daarom als vergelijkingsmateriaal interessant. Wijkvereniging Veeralleekwartier heeft de vragenlijst zeer gedetailleerd ingevuld en heeft in vergelijking met de twee andere organisaties het voordeel dat zij bijna geen contacten heeft met de gemeente. Deze vereniging lijkt een goede vertegenwoordiger van de groep wijkverenigingen in ons bestand.

De vijfde categorie van te onderzoeken organisaties wordt gevormd door de

organisaties op het gebied van welzijn en gezondheid. Zoals uit tabel A.5 blijkt, is het aantal vrijwilligersorganisaties op dit terrein beperkt. Van de zeven organisaties in ons bestand zijn de volgende drie gekozen. De Vrijwilligerscentrale en VOGOZ hebben de meest gedifferentieerde doelstelling, maar verschillen weer van elkaar in omvang. Stichting SOS heeft een beperkte doelstelling en verschilt ook met de andere twee organisaties door de afwezigheid van contacten met de gemeente. De drie organisaties samen geven een goed beeld van het vrijwilligerswerk op dit terrein in Zwolle.

Ook op het gebied van sport, kunst en cultuur staan de gegevens van zeven organisaties voor vrijwilligerswerk ter beschikking. Van deze zeven zijn ook hier drie representanten gekozen, op basis van de in tabel A.6 gegeven informatie. Het Zwols popfront heeft een zeer gedifferentieerde doelstelling en is daarom een geschikte keuze. Ook zijn er veel contacten met de gemeente. In gesprekken met 'opinion-leaders' werd deze organisatie 'erg actief' genoemd. Sportvereniging ZAC is juist 'naar binnen gericht', en onderhoudt bijna geen contacten buiten andere sportverenigingen. Het Filmhuis is als kleine organisatie weer duidelijk verschillend van de andere twee keuzen.

Tabel A.6 Organisaties op het gebied van sport, kunst en cultuur

	1a	1b	2	3a	3b	4
Zwols popfront	6-4	goed	193	16	2	5/5
Stadsevenementen Zwolle	22-4	goed	30	soms	5	4/5
LOZ	29-4	goed	125	veel	.	1/5
Filmhuis	22-4	goed	29	8	5	3/5
KNVB	20-3	goed	7.500	10	26 ^a	4/5
ZAC	1-4	goed	600	soms	18 ^a	3/5
SV Zwolle	17-3	goed	775	soms	6	3/5

^a Voornamelijk (zaal)voetbalverenigingen.

De laatste groep organisaties bestaat uit de kerkelijke organisaties in Zwolle. De drie kerkelijke organisaties zijn gekozen op grond van hun omvang. Van elk van de drie grote kerkelijke gezindten, is de grootste kerkelijke organisatie gekozen. In tabel A.7 zijn de kenmerken van deze drie kerkelijke organisaties samengevat.

Tabel A.7 Kerkelijke organisaties

	1a	1b	2	3a	3b	4
gereformeerde kerk Zwolle	22-4	goed	5.660	weinig	9	4/4
hervormde gemeente Zwolle	16-3	goed	7.730	weinig	40	4/4
RK parochie v.d. H. Joseph	11-3	goed	3.500	weinig	23	4/4

BIJLAGE B KENMERKEN VAN 21 GESELECTEERDE MAATSCHAPPELIJKE ORGANISATIES

Aan het einde van hoofdstuk 3 is aangegeven dat er 21 organisaties zijn geselecteerd uit de in bijlage A genoemde 66 organisaties die kenmerkend zijn voor het Zwolse verenigingsleven. Deze organisaties zijn hieronder genoemd (het getal voor de naam is het voor het onderzoek gebruikte registratienummer):

113	PvdA, afd. Zwolle
125	Swollwacht
181	Politiek café Zwolle
210	CNV, afd. Zwolle
231	ABVA-KABO
254	Zwolse studentenvakbond ZSVB
511	Zwolse vrouwenraad
613	Stichting AGOZ
617	Steungroep De zwarte Zuidafrikaan
431	Krisiskomitee Zwolle
487	Platform Stadshagen
819	Wijkvereniging Veeralleekwartier
432	Vrijwilligerscentrale Zwolle
1011	VOCOZ
1112	SOS telefonische hulpdienst Zwolle
481	Vereniging Zwols popfront
1215	Filmhuis Zwolle
1604	ZAC
1453	Gereformeerde kerk te Zwolle
1458	Hervormde gemeente te Zwolle
1471	RK parochie van de H. Joseph

Van deze organisaties zijn de doelstellingen, de omvang, de man/vrouw-verhouding in het bestuur, de interne structuur, de contacten met andere organisaties en de contacten met de gemeente samengevat in tabel B.1.

LITERATUUR

- Aarts, C.W.A.M. *Bodemverontreiniging en collectieve actie*. Enschede: Universiteit Twente, 1990.
- Barnes, S.H., M. Kaase, et al. *Political action; mass participation in five Western democracies*. London: Sage, 1979.
- Berger, P. *Facing up to modernity*. New York: Basic Books, 1977.
- Beusekom, J. van, F. Verbruggen, en T. Reubsaet. *Vrijwilligerswerk; ideaal of ambitie*. Nijmegen: ITS, 1991.
- Bourdieu, P. *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*. Amsterdam: Van Gennep, 1989.
- Brink, C. van den. Vrijwilligerswerk, een bedrijfstak met groeimogelijkheden. *Binnenlands Bestuur* 37 (1993) 17 september (21-22).
- Castenmiller, P. *Participatie in beweging; ontwikkelingen in politieke participatie in Nederland*. Rijswijk: SCP, 1988.
- Castenmiller, P. *Zwolle en de rest*. Den Haag: VNG/SGBO, 1993.
- CBS. *Aanvullend voorzieningengebruik onderzoek 1991; een overzicht van uitkomsten*. Heerlen: CBS, 1991.
- CBS. *De bevolking der gemeenten van Nederland per 1 januari 1992*. Den Haag: SDU, 1993.
- Daal, H.J. van. *Vrijwilligerswerk en informele hulp in Nederland*. Den Haag: NIMAWO, 1990.
- Dekker, P. (red.). *Civil society; verkenningen van een perspectief op vrijwilligerswerk*. Rijswijk/Den Haag: SCP/VUGA, 1994.
- Denters, S.A.H., en H. van der Kolk (red.). *Leden van de raad ...* Delft: Eburon, 1993.
- Deth, J.W. van. De politieke betekenis van maatschappelijke participatie. *Acta Politica* (1992) 4 (425-443).
- Deth, J.W. van. Van individualisering naar particulier terrorisme. In: U. Becker (red.). *Nederlandse politiek in historisch en vergelijkend perspectief*. Amsterdam: Het Spinhuis, 1993.
- Elsinga, E. *Politieke participatie in Nederland; een onderzoek naar ontwikkelingen in politieke participatie in Nederland gedurende de jaren zeventig*. Amsterdam: CT-Press, 1985.
- Etzioni, A. *The spirit of community; rights, responsibilities and the communitarian agenda*. New York: Crown, 1993.
- Evans, S.M., en H.C. Boyte. *Free spaces*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
- Helmens, H.M., R.J. Mokken, R.C. Plijter, en F.N. Stokman. *Graven naar macht; op zoek naar de kern van de Nederlandse economie*. Amsterdam: Van Gennep, 1975.
- Hillebrand, R. *De antichambre van het parlement: kandidaatstelling in*

- Nederlandse politieke partijen*. Leiden: DSWO-Press, 1992.
- Hirschman, A.O. *Shifting involvements; private interest and public action*. Princeton: Princeton University Press, 1979.
- Hoffmeyer-Zlotnik, J. Egozentrierte Netzwerke in Massenumfragen 1; zum Design des Methodenforschungsprojektes. *ZUMA-Nachrichten* 20 (1987) (37-43).
- Illich, I. *Towards a theory of needs*. New York: Bantam, 1980.
- Irwin, G.A., en R.B. Andeweg. Politieke participatie en democratie. In: J.J.A. Thomassen (red.). *Democratie, theorie en praktijk*. Alphen aan den Rijn: Samsom, 1981.
- Jansen, W, en G.L.H. van den Wittenboer. *Sociale netwerken en hun invloed*. Meppel: Boom, 1992.
- Jennings, M.K., J.W. van Deth, et al. *Continuities in political action*. Berlijn: De Gruyter, 1990.
- Jolles, H.M. *Sociologie van de participatie; een onderzoek in enkele Amsterdamse verenigingen*. Alphen aan den Rijn: Samsom, 1972.
- Kalma, P. Levensstijl als leidraad?; de politieke relevantie van het begrip levensstijl. In: J. Nekkers en A. van den Dungen (red.). *Het ideologisch tekort; culturele politiek van het publiek domein*. Amsterdam: Wiardi Beckman Stichting, 1993.
- Kanter, R.M. *Commitment and community*. Cambridge (Mass): Harvard University Press, 1972.
- Klandermans, P.G. *Participatie in een sociale beweging. Een mobilisatie-campagne onderzocht*. Amsterdam: VU, 1983.
- Kriesi, H. The mobilization potential of the new social movements in the Netherlands in 1986 and 1987; its structural and cultural basis. In: H. Ganzeboom en H. Flap (red.). *New social movements and value change*. Amsterdam: SISWO, 1989.
- Lasch, C. *The culture of narcissism; American life in an age of diminishing expectations*. New York: Warner, 1978.
- Leijenaar, M.H. *De geschade heerlijkheid; politiek gedrag van vrouwen en mannen in Nederland, 1918-1988*. Den Haag: SDU, 1989.
- Leijenaar, M.H., en B. Niemöller. *Het maatschappelijk tekort; vrouwen in besturen van maatschappelijke organisaties*. Den Haag: VUGA, 1994.
- Lubbers, R.F.M. *Rechtsstaat en samenleving; opnieuw een sociale kwestie*. Nijmegen: KUN, 1990.
- Marsh, A. *Protest and political consciousness*. Beverly Hills: Sage, 1977.
- Marsh, A., en M. Kaase. Measuring political action. In: Barnes en Kaase et al. (1979).
- Martin, B. *A sociology of contemporary cultural change*. Oxford: Basil Blackwell, 1981.
- Middel, L.P., en W.H. van Schuur. Dutch party delegates. *Acta Politica* 16 (1981) (241-263).
- Mierlo, J. van. *Pressiegroepen in de Nederlandse politiek*. Den Haag: SMO, 1989.
- Naber, P.M. *Vriendschap onder jonge vrouwen*. Amersfoort/Leuven: Acco, 1992.

- Noort, W. van. *Bevlogen bewegingen; een vergelijking van de anti-kernenergie-, kraak- en milieubeweging*. Amsterdam: SUA, 1988.
- Olsen, M.E. Social participation and voting turnout; a multivariate analysis. *American Sociological Review* 37 (1972) (37-331).
- Olson, M. *The logic of collective action; public goods and the theory of groups*. Cambridge (Mass.): Harvard university press, 1977 (oorspronkelijk 1965).
- Renooy, P. Een nieuwe 'welzijns-mix' in Europa. *Facta* (1993) 3 (10-13).
- Sales, A. The private, the public, and civil society; social realms and power structures. *International Political Science Review* 12 (1991) 4 (295-312).
- Schendelen, M.P.C.M., J.J.A. Thomassen, en H. Daudt. 'Leden van de Staten-Generaal ...' kamerleden over de werking van het parlement. Den Haag: VUGA, 1981.
- SCP. *Sociaal en cultureel rapport 1988*. Rijswijk: SCP, 1988.
- SCP. *Sociaal en cultureel rapport 1992*. Rijswijk: SCP, 1992.
- SCP. *Aanvullende voorzieningengebruik onderzoek: een onderzoek van uitkomsten*. Rijswijk: SCP, 1993.
- Shils, E. Plenitude and scarcity; the anatomy of an international cultural crisis. *Encounter* 32 (1969) (37-58).
- Thomassen, J.J.A., M.P.C.M. van Schendelen, en M.L. Zielonka-Goei. *De geachte afgevaardigde ...; hoe kamerleden denken over het Nederlandse parlement*. Muiderberg: Couthino, 1992.
- Tilburg, M. van. *Lokaal of nationaal?; het lokale karakter van de gemeenteraadsverkiezingen in Nederlandse gemeenten (1974-1990)*. Den Haag: VNG, 1993.
- Tops, P.W. *Afspiegeling en afspraak; coalitietheorie en collegevorming in Nederlandse gemeenten (1946-1986)*. Amsterdam: Kobra, 1990.
- Tops, P.W., S.A.H. Denters, P. Depla, J.W. van Deth, M.H. Leijenaar, en B. Niemöller. *Lokale democratie en bestuurlijke vernieuwing in Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Eindhoven, Tilburg, Nijmegen en Zwolle*. Delft: Eburon, 1991 (zeven delen).
- Tuuk, B. van der. *De representatieve elite; een onderzoek naar het effect van selectieve deelname bij inspraak*. Breda: eigen uitgave, 1982.
- Verba, S., en N.H. Nie. *Participation in America; political democracy and social equality*. New York: Harper, 1972.
- Verloo, M. *Macht en gender in sociale bewegingen; over de participatie van vrouwen in bewonersorganisaties*. Amsterdam: SUA, 1992.

SUMMARY

Social participation in a medium-sized city; an explorative study of activities, networks, careers and backgrounds of volunteers in social organizations

This is the second volume in the series 'Civil society and voluntary work'. It is an empirical study of volunteers active in management positions in Zwolle (a provincial capital in the east of the Netherlands), written by two political scientists from the Catholic University of Nijmegen. The summary appears concurrently with the first volume in the series: *Civil society; explorations of a perspective on volunteer work* (SCP-cahier 110).

The aim of this study is *to amass information about the actual behaviour of people in social organizations and about their networks, careers and backgrounds*. These activities mostly occur in local branches, local organizations or neighbourhood associations. Only a few will be active in for example the national central committee of a professional association or in a provincial advisory body for arts and culture. Social participation occurs within the framework of various organizations which are active within a limited area, or at least organize their activities within a limited area. For this reason, the study was limited to a single medium-sized Dutch municipality. This restriction offers at the same time the possibility to identify and document the social organizations within the context of their mutual relations. In this manner, the information about the activities of volunteers is examined within in the context of the social network in which they occur.

On the basis of the objective and the character of the project, the following research questions have been formulated:

1. a. which organizations pursuing a general social aim are important for the participation of citizens?
b. which characteristics do these organizations have?
c. which relations do these organizations maintain with each other and with the (local) government?
2. a. to what extent does social participation take place in these organizations?
b. what activities do these participants engage in?
3. a. what attitudes and opinions do these socially active people have?
b. what is their social and socio-economic background?
c. in which networks are they active?
d. what kind of careers and life histories social participants have?

The research questions have been answered partly on the basis of data collected for the project *Lokale democratie en bestuurlijke vernieuwing* (Local democracy and administrative renewal), a population survey about local politics in Zwolle and six other municipalities in the summer of 1991. This was done in the first place by comparing the selected group of socially active inhabitants of Zwolle

with the previously questioned citizens of Zwolle on a number of relevant characteristics. Secondly, the survey data offered the possibility of comparison with the political culture in other municipalities. A total of 431 inhabitants of Zwolle were consulted. In addition, interviews were held with 19 members of the municipal council of Zwolle, in which they were asked about among other things their experiences with social organizations.

The study of social participation in Zwolle consisted of a number of stages and different methods of data collection:

- identifying and documenting the relevant organizations (to answer question 1)
- interviews with contact persons from these organizations in order to trace the active members (preparation for answering question 2)
- survey research among active members of (a sample of) these organizations (to answer questions 2, 3a and 3b)
- structured open interviews with active members of these organizations (the respondents with whom interviews were held comprise a subset of the respondents in the survey) (to answer question 3).

First of all, a selection was made, from the long list of organizations, associations and clubs in Zwolle, of those organizations which were relevant to this study i.e. formal, non-commercial, non-government organizations. An additional operational criterion for the selection of organizations with a general social goal was: 'the pursuit of activities which primarily benefit the whole of society or parts thereof'. Organizations which only used paid personnel were also not considered. Three methods were used to trace the relevant organizations in Zwolle. First of all, various city guidebooks were consulted. Subsequently, documents which might provide an indication of the social role of organizations were examined (municipal council minutes, newspaper-cutting files, etc.). Finally, interviews were held with local 'opinion leaders' (journalists, council members and public servants). On the basis of this information, 424 organizations were finally selected as relevant for the study. Of these organizations 267 agreed to provide information about matters such as objectives, number of members, historical record, regulations, statutes, mode of operation, work domain, contacts with the government and degree of success.

Contact was subsequently sought with a limited number of organizations. These were asked to provide information about members of the organization who were active in management positions. In this way, a list of people who played a clear role in the organizations involved was obtained. However, there is a risk that self-selection might lead to a situation where the study concentrated almost exclusively on accepted or successful participants. For this reason, information was sought about people who had since left the organization. The resulting group of social participants and ex-participants was then interviewed as well; not only about their attitudes and opinions, but also about their actual behaviour, the nature of the activities and the importance of certain social networks for this participation. In addition, their career and life history were discussed. This occurred in two ways. Because so little is known about the behaviour and motives

of socially active people, it is particularly important to question the members of this relatively large group. A written questionnaire seemed to be the appropriate instrument for this, given the limited time and the nature of the information. A total of 245 socially active people returned the completed questionnaire. Despite extra efforts to question the ex- participants, only 24 completed questionnaires were received from this category.

The second method of obtaining information about careers and life histories was to directly interview a number of the social participants. In this way, it was possible to allow each respondent to recount more from his/her own world of experience and feelings. This is especially important when documenting such specific matters as people's careers, life histories and social networks. This information can only be adequately obtained using structured face-to-face interviews. It is especially important when dealing with such complex material to restrict the respondent as little as possible. This allows more freedom to emphasize the contextual richness of the answers and to explore subtleties and nuances. These aspects were of special importance in this research. For this part of the study 21 organizations were chosen which together offer a good picture of the social participation in Zwolle. The aforementioned open interviews were conducted with a total of 100 participants.

Results

Social participation is defined as *all activities which are conducted in more or less formalized associations with a general social objective, whereby commercial profit is not of primary importance and which are not performed in service of the government*. 424 organizations in Zwolle appeared to offer possibilities for social participation. For further specification, these organizations were divided into seven categories: (1) political organizations, (2) trade unions/ professional organizations, (3) general interest groups, (4) specific interest groups, (5) welfare/health organizations, (6) sport/arts/culture organizations, and (7) religious organizations. Question 1a (which organizations are of importance for social participation) has thereby been answered.

Question 1b refers to the characteristics of the organizations examined. Large differences exist between the different organizations and between the various categories which were distinguished. Whereas political organizations are usually small (numbers of members, people involved, participants, management, frequency of meetings), religious organizations and professional associations have many members but relatively few people involved or participants. Especially organizations which promote specific interests in Zwolle offer a favourable environment for social participation. These organizations are characterized by large numbers of members, people involved and participants, and by an above-average number of activities.

To answer question 1c (relations between organizations) it was examined to what extent the various associations and clubs in Zwolle maintained contacts with each

other. Especially organizations in the area of welfare and health and political organizations maintain relatively few contacts with other sorts of organizations. A broad range of contacts were especially observed in trade unions and professional organizations.

The nature and extent of social participation form the subject of the second central research question. No clear picture emerges from the study of specific types of social participation. The average time spent on social participation was more than 6 hours per week. This average did not depend on whether the participant had a paid job or not. Nor are there large differences in time spent between participants in the various sorts of organizations. The objective amount of time spent appeared to be a monotonic function of the subjectively experienced time pressure. This information provides an overview of the degree of social participation in the various organizations (question 2a).

The nature of the tasks performed by social participants was central in question 2b. None of the participants limited his or her activities to typical administrative tasks. Some of the participants were involved in implementation. The majority were active in both management and implementation. The activities appeared to be extremely diverse. There was hardly any specialization at all among social participants on the basis of the nature and extent of their activities (for example people who spend a lot of time exclusively on implementation).

The third group of research questions involved the characteristics of people who engage in social activities. The first sub-question (3a) deals with the attitudes and opinions of participants. Motives for social participation are related to searching for social contacts. In addition, intrinsic motives also play a role. There is a high level of involvement with the goal of the organization (aid to victims, Third World problems, crisis committee, etc.), and more generally a feeling of 'doing good'. These positive reasons dominate for the majority of participants. The most important negative reasons are the amount of time which one spends working and the lack of recognition. As for other attitudes and opinions, the group of socially active people can be described as being extremely interested in politics. The majority has faith in the political system, and almost all participants exercise their right to vote. They are also in general more leftist than the rest of the population. Their positive attitude towards political matters does not appear to necessarily lead to a high level of political participation. Some of the socially active people see political activities mainly as a supplement to their social activities, at least when the latter activities occupy either very little or a great deal of their time. The rest limit themselves more or less to their social activities.

The subject of question 3b is the social background of socially active people. The social participants appear to form a non-typical group in Zwolle: work in social organizations is done more often by somewhat older people than by the youth, and more often by men and highly educated people than by women and less educated people. The only characteristic on which the socially active group

corresponds to the remainder of the population of Zwolle is religion.

Social participation appears to take place within clear networks of people who engage in similar activities (question 3c). Other people almost always play a role when people first become involved in the work of social organizations. People are asked by their partner, friends, acquaintances or family to do something for the organization. The socializing effect of growing up in a socially active family was also apparent in this study. However, this element is less important than being active in a network of people who also participate socially. The data on political participation show further that the relation between the various forms of political participation and social participation is weak, which suggests that there are two more or less separate circuits.

The data on the careers of socially active people (question 3c) emphasize the importance of social contacts and the stimulating influence of people in the direct environment who are also socially active. Most participants already began their social activities a long time ago. Their first experiences were largely in young people's organizations, for example the Scouts or church youth clubs. They continued their careers in a different organization. The most important reason for stopping with this career is the feeling that they have done the work long enough and want to give others (young people) the chance to carry it on. Disillusionment with the work or internal conflicts are rarely mentioned as reasons for stopping.

Discussion

So much for the most important results of the study into social participation in Zwolle. This provincial capital can be regarded as a 'normal' medium-sized Dutch city. Because of its regional function and the distance to the more urbanized Randstad, social life in Zwolle has an autonomous and relatively extensive character. However, the social participants in this study do not form a representative sample of the inhabitants of Zwolle or the population of the Netherlands. For this reason, the results cannot be used to estimate the extent of social participation, or to assess the degree to which people active in voluntary organizations resemble or differ from the rest of the population. Nor was it the intention of the study to provide such an assessment. The focus here was on characteristics and motives of socially active people, and the data are adequate for a first evaluation of discussions concerning potential negative and positive effects of social participation.

Social participation mainly involves people who already gained their first experience with this work during their youth, who have a career as volunteer, who have many friends and acquaintances who also do such work, who pursue both social and personal goals in social organizations, and of whom only those who either spend a great deal of time or very little time on their social activities are relatively active in politics. These main points lead to the following, tentative conclusions about the effects of social participation.

First of all, social participation has, in general, positive effects *for those involved*. Although some participants report less pleasant experiences, and although some dissatisfaction was observed, especially among the ex-participants, the picture was by and large positive. Most social participants tend to have been doing this work for many years, and their activities reflect a career as social participant. It was difficult to get in touch with ex-participants. Uncertain is whether this is because this group is in reality small or if it is due to the difficulties involved in tracing ex-participants through social organizations. The impression was gained that few participants give up their involvement. This fact - and the clearly positive motives of many respondents - leads to the conclusion that social participation has positive effects for those involved. Potential negative effects due to frustration and disillusionment were only sporadically observed in the study. The positive responses were much stronger. However, the ex-participants clearly described phenomena which seem to indicate what Hirschmann called *overcommitment*: they almost all find that the work takes up too much time and feel that others should become more active for a change. Thus, to the extent that there are negative effects for those involved, these have to do with the discrepancy between expectations and actual experience rather than with difficulties in achieving the organization's goals.

A second conclusion can be based on the description of the characteristics of social participants as discussed in the previous chapters. Although the samples used were not representative, and therefore comparisons with other sections of the population should be treated with great caution, it is clear that in a number of ways social participants form a special group in terms of background characteristics and attitudes. Thus, the positive effects mentioned in the first conclusion only apply to a certain section of the population. Social organizations do not succeed in recruiting from the entire range of the population. Especially young people, women and less educated groups are underrepresented among the social participants.

A third conclusion concerns the necessity or desirability of stimulating social contacts in a society characterized by increasing individualization and fragmentation. Here as well it applies that the effects are positive *for those involved*. People view social participation emphatically as a social activity, an important aspect of which involves maintaining contacts. But to what extent does this work contribute to an improvement of the 'quality of society' or to the protection of personal life? The descriptive character of the research hardly offers any leads for formulating well founded conclusions on this point. It is clear that political activities are not very important to the 'average' socially active individual. Social organizations do not form a link in this respect between individual citizens and the government, because contacts with the government are largely impersonal and incidental. Social participation can therefore not be seen as an alternative for political participation. Both forms of participation occur in different circles, and usually involve different people with different objectives. Social participation can therefore improve the 'quality of society' through its

positive effects for those involved. Does social participation also have positive effects for the rest of society? That question is more difficult to answer. Given the objectives of the organizations within which social participation occurs, the most plausible answer would seem to be: yes. Through their activities in these organizations, participants contribute to the objectives of the organizations. As such, social participation benefits many more people than those directly involved.

PUBLIKATIES VAN HET SOCIAAL EN CULTUREEL PLANBUREAU

Werkbericht

Het Werkbericht geeft een kort overzicht van de werkzaamheden en de recente publikaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Het verschijnt enkele malen per jaar en is gratis verkrijgbaar. Abonnementen op het Werkbericht kunnen schriftelijk worden aangevraagd.

Werkprogramma

Het Sociaal en Cultureel Planbureau stelt elke twee jaar zijn Werkprogramma vast. De tekst van het lopende programma (1994/1995) is gratis verkrijgbaar en kan schriftelijk worden aangevraagd.

SCP-publikaties

Onderstaande lijst bevat een selectie van publikaties van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Een complete lijst is gratis verkrijgbaar en kan schriftelijk worden aangevraagd bij het SCP, Postbus 37, 2280 AA Rijswijk.

-
- ¹ Verkrijgbaar bij de boekhandel (prijswijzigingen voorbehouden.)
 - ♦ Verkrijgbaar bij het SCP, Postbus 37, 2280 AA Rijswijk, tel. 070-3198700.
 - ◇ Niet meer voorradig; te leen bij de bibliotheek van het SCP.
-

Sociale en Culturele Rapporten (Ook verkrijgbaar in het Engels)

- ¹ Sociaal en Cultureel Rapport 1990. ISBN 90-5250-300-1 Prijs *f* 75,00
- ¹ Sociaal en Cultureel Rapport 1992. ISBN 90-5250-316-8 Prijs *f* 75,00

Sociale en Culturele Studies

- 15 ¹ Consumptie van kwartaire diensten (1992)
ISBN 90-5250-314-1 Prijs *f* 40,00
- 16 ¹ Social and Political Attitudes in Dutch Society (1993)
ISBN 90-5250-337-0 Prijs *f* 40,00
- 17 ¹ Kosten van kennis (1993) ISBN 90-5250-340-0 Prijs *f* 40,00
- 18 ¹ Milieueffingen en consument (1993) ISBN 90-5250-604-3 Prijs *f* 40,00
- 19 ¹ Secularisatie in Nederland, 1966-1991 (1994) ISBN 90-5250-608-6
Prijs *f* 40,00
- 20 ¹ Kantelend bestuur (1994) ISBN 90-5250-609-4 Prijs *f* 40,00

Cahiers

- 82 ¹ Sociale atlas van de vrouw. Deel 1: Gezondheid en hulpverlening, Seksualiteit en (seksueel) geweld (1991) ISBN 90-5250-304-4 Prijs *f* 22,50
- 83 [◇] Rapportage welzijnswerk. Deel 1: Ontwikkelingen in het provinciaal steunfunctiebeleid (1991) ISBN 90-5250-305-2 Prijs *f* 22,50
- 84 [◇] Rapportage welzijnswerk. Deel 2: Onderzoek naar condities van gemeentelijk beleid in de jaren tachtig (1991) ISBN 90-5250-308-7 Prijs *f* 28,50
- 85 [◇] SCV 1991 (1991) ISBN 90-5250-309-5 Prijs *f* 22,50
- 86 ¹ De kunstzinnige burger (1991) ISBN 90-5250-312-5 Prijs *f* 22,50
- 87 ¹ Geboorte en zorgvernieuwing (1991) ISBN 90-5250-321-4 Prijs *f* 22,50
- 88 ¹ De emancipatie van meisjes en jonge vrouwen (1992) ISBN 90-5250-322-2 Prijs *f* 28,50
- 89 ¹ Volwasseneneducatie tussen markt en overheid (1992) ISBN 90-5250-323-0 Prijs *f* 22,50
- 90 ¹ Jongeren op de drempel van de jaren negentig (1992) ISBN 90-5250-313-3 Prijs *f* 28,50
- 91 ¹ Rapportage ouderen (1992) ISBN 90-5250-317-6 Prijs *f* 22,50
- 92 [◇] SCV 1992 (1992) ISBN 90-5250-325-7 Prijs *f* 22,50
- 93 ¹ Sociale en culturele kennis (1992) ISBN 90-5250-318-4 Prijs *f* 15,00
- 94 ¹ Schoolkeuze en scholenplanning in het basisonderwijs (1992) ISBN 90-5250-319-2 Prijs *f* 22,50
- 95 ¹ Ouderen tussen pensioen en bijstand (1992) ISBN 90-5250-320-6 Prijs *f* 28,50
- 96 ¹ Sociaal-culturele beweegredenen (1993) ISBN 90-5250-333-8 Prijs *f* 30,00
- 97 ¹ Sociale atlas van de vrouw. Deel 2: Arbeid, inkomen en faciliteiten om werken en de zorg voor kinderen te combineren (1993) ISBN 90-5250-334-6 Prijs *f* 30,00
- 98 ¹ Rapportage welzijnswerk. Deel 3: Ontwikkelingen bij steunfunctie-instellingen (1993) ISBN 90-5250-336-2 Prijs *f* 24,00
- 99 ¹ Evaluatie sociale vernieuwing: een tussenrapport (1993) ISBN 90-5250-338-9 Prijs *f* 30,00
- 100 ¹ Sociale en Culturele Verkenningen 1993 (1993) ISBN 90-5250-339-7 Prijs *f* 24,00
- 101 ¹ Woonsituatie minderheden (1993) ISBN 90-5250-601-9 Prijs *f* 24,00
- 102 ¹ Opinies over onderwijs (1993) ISBN 90-5250-602-7 Prijs 24,00
- 103 ¹ Rapportage minderheden 1993 (1993) ISBN 90-5250-603-5 Prijs 30,00
- 104 ¹ Schemergebieden. Het bestuurlijk middenveld in het primair onderwijs (1993) ISBN 90-5250-605-1 Prijs *f* 24,00
- 105 ¹ Tussen ministelsel en participatiemodel (1993) ISBN 90-5250-606-X Prijs *f* 24,00
- 106 ¹ Rapportage ouderen 1993 (1993) ISBN 90-5250-607-8 Prijs *f* 24,00

- 107¹ Rapportage welzijnswerk. Deel 4: De rol van de gemeente in het
ouderenbeleid (1994) ISBN 90-5250-610-8 Prijs f 30,00
- 108¹ Informele zorg: een verkenning van huidige en toekomstige
ontwikkelingen (1994) ISBN 90-5250-611-6 Prijs f 30,00
- 109¹ Evaluatie sociale vernieuwing: het eindrapport (1994)
ISBN 90-5250-612-4 Prijs f 30,00
- 110¹ Civil society. Civil society en vrijwilligerswerk I (1994)
ISBN 90-5250-613-2 Prijs f 30,00
- 111¹ Maatschappelijke participatie in een middelgrote stad. Civil society en
vrijwilligerswerk II (1994) ISBN 90-5250-614-0 Prijs f 24,00

Engelstalige publikaties

- ¹ *Report on the elderly.* (1992) (Engelse vertaling van Rapportage ouderen,
cahier nr. 91) Prijs f 22,50
- ¹ *Social and Political Attitudes in Dutch Society* (1993) Social and Cultural
Studies no. 16 ISBN 90-5250-337-0 \$ 35